Regeringens proposition 1975/76: 118

om hemspråksundervisning för invandrarbarn

beslutad den 18 mars 1976.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga de förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll.

På regeringens vägnar

OLOF PALME

LENA HJELM-WALLÉN

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås riktlinjer för vilka barn som bör få hemspråksundervisning.

Rätt till hemspråksträning och hemspråksundervisning föreslås för alla de barn i den allmänna förskolan och alla elever i grundskolan och gymnasieskolan, för vilka ett annat språk än svenska utgör ett levande inslag i deras hemmiljö.

Kommunen föreslås få skyldighet att anordna hemspråksundervisning för varje invandrarbarn eller invandrarelev vilkens föräldrar eller vårdnadshavare begär det. Kommunen skall också vara skyldig att informera invandrarbarnen och deras föräldrar om möjligheten att välja undervisning i hemspråket.

Kommunerna föreslås årligen inventera behovet av särskilda åtgärder för invandrarbarnen. På grundval av denna inventering upprättas ett för förskola, grundskola och gymnasieskola gemensamt handlingsprogram för hur kommunens samlade resurser för invandrarbarnens hemspråksundervisning och behov av stödundervisning skall utnyttjas med hänsyn till varje enskilt barns behov.

Ett extra statligt resurstillskott i form av ett schablonavdrag per barn eller elev och år föreslås ställas till kommunernas förfogande. Tillskottet skall utnyttjas flexibelt enligt kommunernas egen bedömning utan centralt fastställda föreskrifter. Därigenom kan invandrarbarnens skiftande behov av stöd för sin språkutveckling tillgodoses i största möjliga utsträckning.

Insatser i förskolan och på grundskolans låg- och mellanstadium bör prioriteras, då personlighetsutvecklingen hos barnen är beroende av

goda kommunikationsfärdigheter. Barnen i dessa åldrar måste få möjligheter att fastlägga och utveckla sitt första språk, hemspråket, för att kunna uppnå en aktiv tvåspråkighet.

Nya kommunalt reglerade tjänster som hemspråkslärare föreslås inrättas. I hemspråkslärarens arbetsuppgifter bör ingå såväl pedagogiskt arbete som socialt kontaktarbete med invandrarbarnen och deras familjer.

SÖ föreslås få i uppdrag att utarbeta förslag till en ny grundutbildning till hemspråkslärare att anordnas för 500 deltagare, som rekryteras bland invandrarna själva i Sverige. Denna utbildning beräknas starta höstterminen 1977. Fortbildningsprogram för nu verksamma hemspråkslärare föreslås starta sommaren 1976 och pågå t. o. m. sommaren 1978.

För information om reformen föreslås SÖ få särskilda medel.

Totalkostnaderna för att genomföra den föreslagna verksamheten i förskola, grundskola och gymnasieskola uppskattas till ca 70 milj. kr. i 1975 års kostnadsläge. Till dessa kostnader kommer ca 50 milj. kr. till stödundervisning i svenska i grundskolan och 5,0 milj. kr. i gymnasieskolan, 0,9 milj. kr. för fortbildning av hemspråkslärare samt 0,5 milj. kr. för särskild information om föreslagna reformer.

Förslaget om hemspråksundervisning för invandrarbarn föreslås träda i kraft fr. o. m. läsåret 1977/78.

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1976-03-18

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden Sträng, Andersson, Johansson, Holmqvist, Aspling, Lundkvist, Geijer, Bengtsson, Norling, Feldt, Zachrisson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson.

Föredragande: statsrådet Hjelm-Wallén.

Proposition om hemspråksundervisning för invandrarbarn

---

1 Inledning

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade jag den 20 december 1974 en arbetsgrupp bestående av sex ledamöter[1] för fortsatt utredning av invandrarelevernas utbildningssituation i grundskolan och gymnasieskolan. Arbetsgruppen antog benämningen *invandrargruppen*.

Arbetsgruppen har avlämnat betänkandet (Ds U 1975: 13) Förslag om åtgärder för invandrarbarnen i förskola, grundskola och gymnasieskola.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av *rikspolisstyrelsen, socialstyrelsen, statskontoret, statistiska centralbyrån (SCB), nämnden för samhällsinformation, universitetskanslersämbetet (UKÄ), skolöverstyrelsen (SÖ)* — som överlämnat yttranden från ett antal länsskolnämnder och lärarhögskolan i Stockholm — *statens institut för läromedelsinformation, statens kulturråd, arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), statens invandrarverk (SIV), brottsförebyggande rådet (BRÅ), statens ungdomsråd, länsstyrelserna i Blekinge, Göteborgs och Bohus, Malmöhus, Norrbottens, Stockholms och Västmanlands län, kommunalekonomiska utredningen, utredningen om skolan, staten och kommunerna (SSK), familjestödsutredningen, sameutredningen, utredningen angående den fortsatta verksamheten med radio och television inom utbildningsväsendet (TRU), Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Landsorganisationen i Sverige (LO), Centralorganisationen SACO/SR (SACO/SR), Tjänstemännens centralorganisation (TCO),*

[1] Departementsrådet Carl Tomas Edam, ordförande, undervisningsrådet Lars-Ingemar Karlerö, sekreteraren Randolph Norberg, departementssekreteraren Catharina Rudhe, kanslirådet Billy Thorstenson och byrådirektören Jonas Widgren.

Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet, Sveriges Radio, Riksförbundet Hem och Skola, Sveriges allmänna biblioteksförening, Svenska bokförläggareföreningen, Föreningen Norden, Esternas representation i Sverige, Estniska kommittén, Lettiska centralrådet, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Finlandssvenskarnas riksförbund, Jugoslaviska riksförbundet, Grekiska riksförbundet, Föreningen Matija Gubec, Riksförbundet för personal vid invandrarbyråer (RIB), Stiftelsen invandrartidningen samt följande kommuner *Stockholm, Göteborg, Malmö, Surahammar, Borås, Eskilstuna, Kiruna, Haparanda, Södertälje, Botkyrka, Norrköping, Degerfors, Gislaved, Sundsvall, Umeå, Jönköping, Örebro, Nybro, Karlstad och Täby* samt *skolstyrelsen i Olofströms kommun.*

Yttranden har även inkommit från *Hemspråkslärarna i Södertälje (ej finska), Sveriges Skolkuratorers Förening, Trelleborgs skolstyrelse, Invandrarlärare i Göteborg, 12 finska hemspråkslärare i Västerås, Tvåspråkiga lärares förening, Kaija Staborg, Skärholmen, Tvåspråkiga lärare i Stockholm, Skolledarkonferensen i Haparanda, Finska lärares lokalavdelning i Göteborg, Lärare i bl. a. polska, tjekiska och italienska i Västerås, Lärare i svenska som främmande språk i Västerås, Göteborgs kommunistiska arbetarkommuns finskspråkiga sektion* samt *Jugoslaviens kultur- och informationscentrum, Stockholm.*

För överblickens och sammanhangets skull berörs i anslutning till de förslag som tas upp till behandling även vissa förslag som inte fordrar beslut av riksdagen.

2 Gällande bestämmelser och föreliggande förslag till ändrade bestämmelser

Organisation

Förskoleverksamheten regleras av lagen (1973: 1205) om förskoleverksamhet (förskolelagen). Verksamheten har till syfte att i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn som inte uppnått skolpliktig ålder eller vars skolgång uppskjutits enligt bestämmelserna i skollagen (1962: 319). Förskoleverksamheten ankommer på kommun eller huvudman för sjukhus eller annan institution där barn vistas (1 §). Förskoleverksamheten bedrivs i form av förskola (daghem och deltidsgrupp) samt familjedaghem och annan kompletterande förskoleverksamhet (2 §).

Barn skall anvisas plats i förskola fr. o. m. höstterminen det år då barnet fyller sex år. Sådan förskola skall omfatta minst 525 timmar om året. Kan förskola på grund av barnens restider eller av andra skäl inte bedrivas i denna omfattning får kommunen dela upp förskolan på två år och den skall då omfatta minst 700 timmar (4 §). Barn som av fysiska,

psykiska, sociala, språkliga eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall så långt möjligt anvisas plats tidigare om inte barnets behov av stöd tillgodoses på annat sätt. Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas sådan plats (5 §).

Kommunen skall genom förskola, familjedaghem eller på annat sätt så långt möjligt sörja för att de barn som på grund av föräldrarnas förvärvsarbete eller studier eller andra skäl behöver omvårdnad får sådan om inte behovet tillgodoses på annat sätt (7 §). Vistas barn på sjukhus, barnhem eller annan anstalt, skall huvudmannen för anstalten sörja för att barnet så långt möjligt får tillfälle att delta i verksamhet som motsvarar den som erbjuds i förskola (8 §).

Ledningen av förskoleverksamheten handhas inom varje kommun av barnavårdsnämnden. Kommun får dock besluta att annat kommunalt organ skall svara för ledningen för förskoleverksamheten (9 §). I varje kommun skall finnas en av kommunfullmäktige antagen plan för förskoleverksamheten. I planen skall redovisas behovet av förskolor, familjedaghem och annan kompletterande förskoleverksamhet inom kommunen samt i vilken utsträckning och på vilket sätt behovet skall tillgodoses. Planen skall avse en period av minst fem år (10 §).

Förutom i förskolelagen finns bestämmelser om kommunernas ansvar för barn och ungdom främst i barnavårdslagen (1960: 97) och skollagen. Kommunernas kompetens enligt denna lagstiftning omfattar både obligatoriska och frivilliga uppgifter.

Enligt barnavårdslagen skall kommun bedriva en allmänt förebyggande barna- och ungdomsvård (1 §). I varje kommun skall finnas en barnavårdsnämnd (2 §). Nämnden skall bedriva uppsökande verksamhet. Den skall sålunda göra sig väl förtrogen med barns och ungdoms levnadsförhållanden och särskilt uppmärksamma sådana barn som med hänsyn till kroppslig eller själslig hälsa och utrustning, hem- och familjeförhållanden samt omständigheterna i övrigt kan anses vara särskilt utsatta för risk att utvecklas ogynnsamt. I mån av behov skall nämnden därvid främja anordningar för bättre fritidsförhållanden för barn och ungdomar (3 §). Barnavårdsnämnden bör samarbeta med myndigheter, institutioner, föreningar och andra vilkas verksamhet berör barnavården (9 §).

Barnavårdsnämnden har att utöva tillsyn över förskole- och fritidshemsverksamheten (60 §). Med stöd av lagen (1970: 296) om social centralnämnd m. m. får de uppgifter som ankommer på barnavårdsnämnd i stället handhas av social centralnämnd om kommunens fullmäktige så beslutar.

Länsstyrelsen utövar inom länet tillsynen över förskoleverksamheten (12 §).

Den centrala tillsynen utövas av socialstyrelsen, som har att utfärda vägledande information till kommunerna (13 §).

Regeringen föreslår i prop. 1975/76: 92 om utbyggnad av barnomsorgen en ny lagstiftning om barnomsorgen. Denna blir därigenom en lagfäst kommunal uppgift med skyldighet för kommunerna att svara för en planmässig utbyggnad.

Barnomsorgen föreslås omfatta både barn i förskoleåldern och de yngre skolbarnen. Den skall innefatta daghem, deltidsförskola, familjedaghem och fritidshem. Vidare behandlas frågan om en ny utformning av fritidshemmens verksamhet enligt förslag från barnstugeutredningen (SOU 1974: 42).

I § 6 i den föreslagna lagen om barnomsorg (motsvarande § 5 i nu gällande förskolelag), vilken är av central betydelse för invandrarbarnen, har i enlighet med barnomsorgsgruppens förslag (SOU 1975: 87) kommunens skyldighet preciserats i förhållande till gällande bestämmelser. Vad gäller att erbjuda förskoleplats till barn, som man i den uppsökande verksamheten bedömer vara i behov av sådan, har orden "så långt möjligt" fått utgå. Genom den föreslagna snabba utbyggnaden av förskolan bör möjlighet finnas att erbjuda plats till alla barn med behov av särskilt stöd för sin utveckling. Beträffande skolbarn med särskilda behov av stöd och stimulans bör på motsvarande sätt gälla att dessa med förtur skall anvisas plats på fritidshem och att kommunen genom uppsökande verksamhet skall ta reda på behovet av fritidshemsplats.

Paragrafen föreslås således få följande lydelse:

Barn, som av fysiska, psykiska, sociala, språkliga eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall anvisas plats i förskola tidigare än som anges i 5 § första stycket eller anvisas plats i fritidshem med förtur, om ej barnets behov av sådant stöd tillgodoses på annat sätt.

Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats i förskola eller fritidshem enligt första stycket.

Motsvarande ändringar föreslås också genom § 9 i lagen om barnomsorg, som i förhållande till § 8 i förskolelagen ändrats till följande:

Vistas barn på sjukhus, barnhem eller annan institution skall huvudmannen sörja för att barnet får tillfälle att deltaga i verksamhet som motsvarar den som erbjudes i förskola eller fritidshemsverksamhet.

Lagen om barnomsorg föreslås träda i kraft den 1 januari 1977, då lagen om förskoleverksamhet skall upphöra att gälla.

Genom beslut den 16 juni 1966 medgav Kungl. Maj:t att statsbidrag enligt bestämmelserna i förordningen (1958: 665) om statsbidrag till driftkostnader för det allmänna skolväsendet fick beräknas för *stödundervisning* inom *det obligatoriska skolväsendet* under högst sex veckotimmar per undervisningsgrupp för utländska eller statslösa elever samt svenska elever som intagits från utländska skolor.

Med stöd av nämnda beslut utfärdade SÖ den 8 december 1966 ett cirkulär om stödundervisning åt utländska barn i den obligatoriska skolan. Cirkuläret har följande lydelse:

Genom brev den 16 juni 1966 har Kungl. Maj:t medgivit att statsbidrag enligt bestämmelserna i kungörelsen den 19 december 1958 (nr 665) om statsbidrag till det allmänna skolväsendet må beräknas för stödundervisning inom det obligatoriska skolväsendet under högst sex veckotimmar per undervisningstimme för utländska eller statslösa elever samt svenska barn som intagits från utländska skolor. Kungl. Maj:t har samtidigt uppdragit åt SÖ att meddela närmare föreskrifter om sådan stödundervisning.

Med anledning härav meddelar SÖ följande anvisningar.

1. Anordnandet av stödundervisning för elever som ovan avses ankommer på skolstyrelsen.

2. Stödundervisningen har till mål att bereda eleverna bästa möjliga förutsättning för skolgång i svensk skola. Undervisningen bör därför syfta till

— att genom en god introduktion, vilken omfattar elementär undervisning i att förstå och tala svenska samt orientering i den nya miljön, underlätta elevens ankomst till skolan,
— att där så är möjligt genom studiehandledning och med hjälp av studiemateriel på elevens modersmål förhindra att elevens studietid onödigtvis förspills på grund av hans bristande kunskaper i svenska.

Det förutsätts vidare,

— att särskild handledning ges för erforderlig samordning av lärogången i visst ämne, t. ex. engelska, i den avlämnande och mottagande skolan,
— att skolans elevvårdande åtgärder verkar för elevens goda sociala anpassning i skola och kamratkrets. Information till och regelbunden kontakt med hemmet är därför av stor betydelse.

3. Elever med olika modersmål kan utan olägenhet undervisas gemensamt i svenska. Undervisningen bör ges av svensk lärare. Undervisningsgrupperna bör vara små (3—5 elever) och i möjligaste mån homogena med avseende på ålder och färdighet i svenska.

I kommuner med tillräckligt antal elever av här avsett slag kan det vara lämpligt att för undervisningen i svenska inrätta en permanent språkklinik med en halv eller en hel lärartjänst. Den differentiering av undervisningen med korta, ofta återkommande övningspass, som är önskvärd i detta sammanhang och som kliniken kan erbjuda, kan eljest vara svår att uppnå i de fall då stödundervisningen i svenska ges av annan lärare än klassläraren.

4. Stödundervisningen kan även innebära studier på modersmålet under ett par veckotimmar med handledning av lärare som behärskar elevens modersmål och med användande av studiemateriel på elevens modersmål, vilken godkänts av skolstyrelsen.

Undervisningsgrupperna kan vid denna undervisning vara större och åldersmässigt mer heterogena än vid undervisning, som avses i punkt 3.

Studiemateriel på modersmålet kan utnyttjas av eleven även vid hans självständiga arbete i den vanliga klassen.

I det reviderade supplementet beträffande undervisning av invandrarbarn m. fl. (Lgr 69 II: Inv 1973-11-21) har hänsyn tagits till den praxis som utvecklats. Följande anvisning gäller:

Elever som kan få stödundervisning.

Alla invandrarbarn i grundskolan som på grund av sin härkomst har otillräckliga kunskaper i svenska språket eller på grund av olikheter beträffande omfattning och innehåll i sin tidigare skolgång saknar förutsättningar att på ett tillfredsställande sätt följa undervisningen i svensk skola har rätt att åtnjuta stödundervisning enligt anvisningarna ovan.

Även utlandssvenskars barn som återvänt för att fortsätta sin skolgång i Sverige har rätt att få stödundervisning efter dessa anvisningar.

Enligt de allmänna bestämmelserna till timplanerna för grundskolan (Lgr 69) p. 15 och 16 gäller följande för *undervisningen i modersmålet (hemspråket).*

15. I kommun med även finskspråkig befolkning får skolstyrelsen besluta att ämnet finska i följande ordning kan ingå i undervisningen för elever med finska som modersmål (hemspråk).

Undervisningen i finska får omfatta högst 2 vtr under varje årskurs. Samundervisning skall i möjligaste mån anordnas mellan elever i olika klasser och årskurser.

På låg- och mellanstadiet är finska ett kompletterande obligatoriskt ämne som ersätter undervisningen i andra ämnen som rektor bestämmer efter samråd med elevens föräldrar.

På högstadiet är finska ett kompletterande tillvalsämne som ersätter annat tillvalsämne eller obligatoriskt ämne som rektor bestämmer efter samråd med eleven.

16. I andra minoriteters språk än finska får anordnas undervisning enligt de grunder som anges ovan, om behov och förutsättningar föreligger enligt skolstyrelsens bedömning.

Beträffande frågan om vilka elever som har rätt att välja hemspråksundervisning i grundskolan ger supplementet Undervisning av invandrarbarn m. fl. -2 följande anvisning.

Alla elever i grundskolan som kommer från hem där ett annat språk än svenska nyttjas som umgängesspråk inom familjen kan — om skolstyrelsen medger det — få välja undervisning i hemspråket.

Extra resurser för *stödundervisning* av invandrarbarn i *gymnasieskola* utöver skolornas ordinarie resurser för stödundervisning saknades fram till läsåret 1974/75, då särskilda medel för stödåtgärder för invandrarelever i gymnasieskolan tilldelades. Medel har beviljats för läsåret 1975/76 med 1,6 milj. kr.

Medlen fördelas av SÖ till vederbörande kommuner efter ansökan.

Undervisningen i *hemspråk i gymnasieskolan* regleras av skolförordningens 8 kap. 4 § fjärde stycket, som har följande lydelse:

Elev som har annat språk än svenska som modersmål kan byta ut undervisningen i främmande språk mot undervisning i sitt modersmål.

Enligt Kungl. Maj:ts ämbetsskrivelse den 7 april 1972 gäller utbytet av språk i första hand C-språk. Om sådant ej ingår i elevens studiekurs, gäller bytet B-språk, och, om ej heller detta ingår i lärokursen, gäller det engelska.

SÖ har fastställt kursplaner för ett flertal invandrarspråk. Undervisningsgrupp får bildas om minst 8 elever anmäler intresse.

Eftersom hemspråket för en invandrarelev kan ingå i lärokursen, kan särskild prövning i ämnet avläggas enligt gällande bestämmelser (skolförordningen (1971: 235 9 kap. 61 §), oavsett om gruppundervisning i språket anordnats eller ej.

För *specialskolan* gäller läroplanen för grundskolan, Lgr 69, jämte anvisningar som finns utfärdade i supplementet Specialskolan för syn-, hörsel- och talskadade, Lgr 69 II:spsk. Resurser för anordnande av stödundervisning liksom undervisning i minoritetsspråk finns i denna skolform i samma utsträckning som i grundskolan, Lgr 69 II: Undervisning av invandrarbarn m. fl.

Enligt *särskolans* läroplan kan inom ramen för bestämmelserna om samordnad specialundervisning erbjudas särskilt anpassad undervisning för invandrarelever. Denna undervisning omfattar dels elementär undervisning i svenska språket, dels undervisning på elevens modersmål (hemspråk), där sådan är möjlig att anordna.

Den grundläggande svenskträningen ges i regel av svensk lärare men kan också ges av en tvåspråkig lärare som fullständigt behärskar svenskt uttal och språkbruk. För en god språk- och begreppsutveckling anses dock regeln en person—ett språk vara mest gynnsam för eleven.

I stödundervisningen bör enligt läroplanens anvisningar även kunna inrymmas elevvårdsuppgifter av speciellt slag, bl. a. kontaktverksamhet mellan skola och hem.

I särskola med många invandrarelever kan behov av ökad stödundervisning föreligga. Länsskolnämnden kan medge utökat antal veckotimmar för samordnad specialundervisning enligt bestämmelser som SÖ meddelat (ASÖ 1968/69: 1) med stöd av 39 § stadgan (1968: 146) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda.

Personalfrågor

I *förskolan* arbetar bl. a. förskollärare och barnskötare och ingår i arbetslag med ansvar för verksamheten i förskolan.

Förskollärare och barnskötare har kommunalt reglerade anställningar med lön och övriga anställningsvillkor fastställda enligt kommunala avlöningsavtal. Tjänst som förskollärare kan vara förenad med rätt till semester eller ferier. Barnskötartjänsterna är förenade med rätt till semester. För att kunna förordnas som innehavare av kommunalt reglerad tjänst som förskollärare eller barnskötare krävs inte någon särskild

utbildning, men som regel rekryteras tjänsteinnehavarna bland dem som utbildats för resp. tjänst.

För *stödundervisningen i grundskolan* anlitas såväl svenska lärare som hemspråkslärare.

Med termen svenska lärare avses här innehavare av tjänster enligt skolförordningen (1971: 235, ändrad senast 1975: 1185) som ordinarie, extra ordinarie eller extra lärare vid grundskolan eller gymnasieskolan. I skolförordningen regleras dels de arbetsuppgifter som är förenade med tjänsterna, dels de behörighetsvillkor eller krav på viss kompetens som tjänsteinnehavarna skall uppfylla.

Med termen hemspråkslärare avses här de tvåspråkiga personer, som har anställts för att undervisa i och på minoritetsspråk samt för kurativa uppgifter.

Hittills har stödundervisningen i svenska vanligtvis meddelats av svensk lärare. Endast i de fall, då hemspråkslärare har kvalificerade kunskaper i svenska, har svenskträningen anförtrotts sådan lärare. Det har då i flertalet fall gällt finska lärare med erfarenhet från hemlandet i att undervisa i svenska som främmande språk.

Svenska lärare har oftast stödundervisningen i svenska ingående som en del i sin tjänst. I kommuner och rektorsområden med många invandrarelever och där tjänsteunderlaget är tillräckligt stort förekommer att svenska lärare har hela sin tjänstgöring i form av stödundervisning i svenska. Berörda svenska lärare saknar i allmänhet utbildning i att undervisa i svenska som främmande språk eller kunskaper om grunddragen i de för svenska förhållanden vanligaste minoritetsspråken. Endast ett begränsat antal lärare har utbildning eller fortbildning i att undervisa i svenska som främmande språk.

Det ankommer på den lärare, som skall meddela stödundervisning i svenska, att samverka med hemspråkslärare och övriga lärare. För varje invandrarelev måste dessa lärare tillsammans analysera stödundervisningsbehoven och framlägga ett individuellt studieprogram.

I skolförordningen finns inga regler om behörighet eller särskilda tjänster för lärare som undervisar invandrarelever eller elever med annat *hemspråk* än svenska. Den vanligaste anställningsformen för hemspråkslärare är timlärararanställning.

I fråga om lärare som undervisar finskspråkiga elever finns dock vissa bestämmelser, som meddelats genom Kungl. Maj:ts beslut den 17 juni 1970 om behörighet till extra och extra ordinarie folkskollärartjänst, i vilken ingår skyldighet att undervisa finskspråkiga elever. Löneförmånerna har fastställts genom beslut av statens avtalsverk 1970, 1973 och 1975. I beslutet den 17 juni 1970 anges de arbetsuppgifter som en lärare för finskspråkiga elever har. Sådan lärare skall medverka i dels anpassnings- och stödundervisning för finska invandrarelever inom grundskolan, dels hemspråksundervisning i finska enligt läroplanen för

grundskolan och elevvårdsarbete bland sådana elever. Behörighetskraven har angetts vara följande.

a) avlagd folkskollärarexamen i Finland

b) erforderliga kunskaper i svenska språket

c) anställning som lärare i Finland eller Sverige minst 392 dagar efter examen med minst halvtidstjänstgöring under minst 314 dagar.

För den som uppfyller dessa villkor samt de för lärare gällande allmänna behörighetsvillkoren enligt 14 kap. 3 § skolförordningen gäller att han/hon kan få anställning som extra ordinarie lärare 2 för mellanstadiet i grundskolan. Inplacering i lönegrad resp. löneklass regleras genom nämnda beslut av statens avtalsverk. Dessa bestämmelser om behörighet, anställningsform och löneförmåner för finska folkskollärare innebär att de, som omfattas av dem, fått större trygghet i anställningen och bättre löneförhållanden än andra hemspråkslärare.

Beslutet kan också sägas ha medfört möjligheter för andra finska lärare än folkskollärare, som kommit till Sverige för att tjänstgöra vid grundskolan, att få samma förmåner som de finska folkskollärarna. Genom beslut om dispens från kravet på finsk folkskollärarexamen har även några finländare med annan utbildning omfattats av bestämmelserna den 17 juni 1970.

Ett antal hemspråkslärare för icke-nordiska invandrarelever har ansökt om samma förmåner som de finska folkskollärarna kan få. Regeringen har i ett flertal fall också beviljat andra hemspråkslärare än finska lärare samma löneförmåner som de finska lärarna, men de har inte fått behörighet till tjänst som extra ordinarie lärare 2 för mellanstadiet.

SÖ äger medge dispens från krav på viss utbildning för behörighet till lärartjänst i Sverige, om SÖ finner att den utländska utbildning, som sökanden har, motsvarar de krav på utbildning som gäller enligt skolförordningen (15 kap. 21 §, 16 kap. 32 §). Med stöd av nämnda bestämmelser kan därför en hemspråkslärare med utländsk examen i vissa fall få behörighet till lärartjänst i Sverige.

På förslag av invandrargruppen har regeringen genom beslut den 20 mars 1975 medgett skolstyrelserna att utan ledigkungörande ge förlängda förordnanden för läsåret 1975/76 åt de hemspråkslärare, som innehaft förordnanden minst tre läsår.

Eftersom inga generella regler om anställning och behörighet för hemspråkslärare finns, saknas också bestämmelser om tillsättning och meritvärdering.

Resursen för *stödundervisning i gymnasieskolan* kan användas både för stödundervisning i svenska och i andra ämnen samt för studiehandledning på hemspråket.

Liksom i grundskolan ges stödundervisningen i svenska i allmänhet av svenska lärare, som kan inräkna undervisningen i sina tjänster. För

dessa lärare finns inte några krav på utbildning i att undervisa i svenska som främmande språk.

Stödundervisning i andra ämnen, t. ex. engelska, ges oftast också av svenska lärare.

Studiehandledning på hemspråket meddelas av hemspråkslärare. Rekryteringen har i allmänhet inriktats på de tvåspråkiga lärare, som tjänstgör i grundskolan. Anställningsformen blir vanligtvis timläraranställning.

3 Invandrargruppen m. fl.

3.1 Utgångspunkter

I prop. 1975: 26 om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken, m. m. vilken riksdagen antog år 1975, preciseras de övergripande målen och riktlinjerna för den framtida invandrar- och minoritetspolitiken. Målen har formulerats med utgångspunkt i begreppen jämlikhet, valfrihet och samverkan.

Utbildningsområdet har en central plats bland samhällets åtgärder för att invandrare skall få likvärdiga utvecklingsmöjligheter. Föredragande statsrådet ger i propositionen en redogörelse för de insatser som hittills har gjorts på detta område för såväl de vuxna invandrarna som för deras barn. I fråga om invandrarbarnens utbildningssituation hänvisar föredraganden till att invandrargruppen har fått i uppdrag att konkretisera och utveckla de riktlinjer som invandrarutredningen har angett i sitt huvudbetänkande (SOU 1974: 69) Invandrarna och minoriteterna. Vissa principfrågor behandlas emellertid i fråga om undervisningen av invandrarbarn. Med hänsyn till den betydelse som hemspråket har för invandrareleverna, bör de i görligaste mån erbjudas möjlighet att genom åtgärder inom skolväsendets ram bevara och utveckla sin språkliga och kulturella identitet. Vidare behandlar föredraganden under avsnittet om sociala frågor förskolans betydelse för invandrarbarnen och erinrar om möjligheten för barn med språksvårigheter att få plats i förskolan tidigare än vid sex års ålder.

Invandrargruppen framhåller att synen på invandrarnas språkliga situation och därmed även på undervisningen av de barn som tillhör språkliga minoritetsgrupper under de senaste årtiondena har undergått väsentliga förändringar. Forskning och praktisk försöksverksamhet har bl. a. bidragit till en i grunden förändrad syn på språkets roll och betydelse för individens och samhällets utveckling. Tvåspråkighet ansågs tidigare ofta vara en belastning för individen och ett hinder för inlärning av samhällets huvudspråk. Den betraktades närmast som ett övergångskede från enspråkighet på ett språk till enspråkighet på ett annat språk. Denna syn på den individuella tvåspråkigheten sammankopplad med en uttalad strä-

van att med befolkningsmajoriteten införliva grupper, som uppfattades som främmande, var tidigare vägledande även för det svenska skolväsendets förhållande till elever med annat hemspråk än svenska. Ett av utbildningens främsta mål var att genom en enspråkig svensk undervisning inlemma eleverna i den svenska språk- och befolkningsgemenskapen. Denna undervisning, som helt bortsåg från elevernas modersmål och t. o. m. ibland aktivt motarbetade användningen av det, fick i många fall svåra negativa språkliga, pedagogiska och sociala konsekvenser.

Invandrarutredningen har i sitt huvudbetänkande föreslagit att skolans totala arbete bör anpassas till den nya situation som har uppstått genom invandringen och som en allmän övergripande formulering uttalat, att alla barn har rätt till sitt modersmål. Utredningen anser att skolan måste göra ökade ansträngningar för att erbjuda alla barn möjlighet att utveckla detta. Denna insikt om tvåspråkighetens problem har som ovan citerats även kommit till uttryck i prop. 1975: 26, vilken tillsammans med invandrarutredningens huvudbetänkande utgör utgångspunkten för invandrargruppens arbete.

Invandrargruppen betonar att samhällets resurser på detta område måste utnyttjas utifrån en helhetssyn på invandrarbarnens utveckling. Den språkliga utvecklingen bör prioriteras, eftersom personlighetsutvecklingen hos individen är beroende av goda kommunikationsfärdigheter. Barnet måste få goda möjligheter att fastlägga och utveckla sitt första språk, hemspråket. Först därefter bör en aktiv träning i det nya landets språk sättas in.

Invandrargruppen har i enlighet med givna direktiv behandlat förhållandena för eleverna i grundskolan och gymnasieskolan. Frågor rörande minoritetsskolor resp. skolor för samiska barn, nomadskolor, berörs sålunda inte av förslagen. Mot bakgrund av den tidiga språkträningens avgörande betydelse har invandrargruppen ansett det nödvändigt att också ta upp hemspråksträningen för barn i förskolan. Gruppen har sålunda sökt eftersträva en helhetssyn på invandrarbarnens särskilda behov i fråga om språkträning. Även invandrarbarn i särskolan och specialskolan omfattas av gruppens överväganden.

3.2 Avgränsningar och riktlinjer

Hemspråksundervisningen avser att vidmakthålla och utveckla kunskaperna i ett annat språk än svenska som elev i grundskolan eller gymnasieskolan använder i sin dagliga miljö. Undervisningen syftar till att befrämja elevens emotionella och intellektuella utveckling liksom till att ge eleven möjlighet att leva sig in i och känna samhörighet med föräldrarnas/vårdnadshavarnas kulturella bakgrund.

Invandrargruppen anser det inte möjligt eller ens lämpligt att ställa upp generella regler med krav på att barnet skall besitta viss färdighet i

hemspråket för att ha rätt till undervisning i detta språk. Gränsdragningar måste överlåtas till en lokal bedömning av skolan, föräldrarna och barnet självt. Däremot bör de invandrarbarn prioriteras, som språkligt sett har sämst utgångsläge.

Invandrargruppen bedömer det inte heller möjligt att ställa upp generella regler för rätt till hemspråksträning för de utländska barn som adopteras i Sverige. I de fall adoptionen skett i så tidig ålder att barnet språkligt helt försvenskats, bortfaller de motiv för hemspråksträning som tidigare har anförts. Invandrargruppen anser att skolan i sådana fall skall kunna erbjuda viss kontakt med det ursprungliga modersmålet och med kulturen i ursprungslandet, t. ex. genom fritt valt arbete på högstadiet. Om adoptionen skett i en sådan ålder att barnets kunskaper i modersmålet är fullt levande när det börjar förskolan eller skolan, bör en annan bedömning återigen ske.

Invandrargruppen föreslår därför följande riktlinjer för vilka barn som bör få stödundervisning eller erbjudas hemspråksträning. Kommunen skall ha skyldighet att anordna stödundervisning för varje invandrarelev som på grund av otillräckliga kunskaper i svenska eller olikheter i omfattning och innehåll i sin tidigare skolgång har svårt att följa undervisningen i den svenska klass som han är inskriven i. Stödundervisningen skall så långt möjligt ifråga om innehåll och omfattning utformas med hänsyn till den enskilde elevens behov och förutsättningar.

Reglerna för stödundervisning bör enligt invandrargruppen även fortsättningsvis vara tillämpliga även på infödda svenska elever som på grund av skolgång i utlandet har behov av sådan undervisning.

Kommunen skall också ha skyldighet att anordna hemspråksundervisning för varje invandrarelev, vars föräldrar/vårdnadshavare begär det, samt informera invandrarbarnen och deras föräldrar om möjligheten att välja undervisning i hemspråket enligt gällande förutsättningar. Rätt till hemspråksträning bör, enligt invandrargruppens uppfattning, alla elever i skolan ha, för vilka ett annat språk än svenska utgör ett levande inslag i deras hemmiljö. Normalt förutsätter detta att föräldrarna/vårdnadshavarna eller minst en förälder/vårdnadshavare har ett annat språk än svenska som modersmål och använder det språket i umgänget med barnet.

På samma sätt kan reglerna om hemspråksträning tillämpas beträffande barn som tillhör en ursprunglig språklig minoritet i Sverige eller vars familj i en eller flera generationer har bott i Sverige, förutsatt att barnets språkliga miljö motiverar detta.

Invandrargruppen har valt att i sina förslag använda termerna invandrare och invandrarbarn i deras vanliga, inte närmare preciserade betydelse. I den mån termerna används i en mera preciserad betydelse anges detta särskilt.

3.3 Uppsökande verksamhet m. m.

Invandrargruppen föreslår att kommunerna årligen inventerar behovet av särskilda åtgärder för invandrarbarnen och på grundval av denna inventering upprättar ett för förskola—grundskola—gymnasieskola gemensamt handlingsprogram för hur kommunens samlade resurser för invandrarbarnens hemspråksträning och behov av stödundervisning skall utnyttjas med hänsyn till varje enskilt barns behov. Ca 25 000 barn i åldrarna 4—6 år, 63 000 i åldrarna 7—16 år och ca 7 000 i åldrarna 16—19 år har av invandrargruppen bedömts under år 1975 ha behövt komma i fråga för sådana särskilda insatser.

Som tidigare har nämnts skall kommunen genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som av fysiska, psykiska, sociala, språkliga eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling (§ 5 förskolelagen). Plats i förskolan skall därvid kunna erbjudas barn från tidig ålder liksom även andra sociala åtgärder. Invandrargruppen framhåller att det är angeläget att den uppsökande verksamheten för barn i förskoleåldern utnyttjas för att tidigt informera invandrarfamiljerna om hemspråksträningens betydelse och för att utröna varje invandrarbarns behov av stöd för att utveckla sitt hemspråk.

Hemspråkslärare bör därvid anlitas för att upprätta kontakt med invandrarföräldrarna och diskutera formerna för deras barns språkträning. Hemspråksläraren skall ses som konsult i den uppsökande verksamheten. Denne bör således utröna behovet av insatser och ge förslag om vilka språkstödjande åtgärder som kan vara lämpliga. Hemspråksläraren bör också kunna ingå i sådan uppsökande verksamhet som kommunen i övrigt bedriver.

Ställningstagande angående åtgärder i förskola bör göras i förhållande till den bedömning av barnets helhetssituation som görs i den uppsökande verksamheten. Därvid bör även beaktas att språkträningen i förskolan är avgörande för grundskolans ställningstagande, när det gäller läs- och skrivinlärning.

Vad gäller barn i skolpliktig ålder föreslår invandrargruppen att varje kommun årligen i januari inventerar antalet invandrarelever i grundskolan samt därvid i samarbete med föräldrarna bedömer elevens behov av särskilda stödåtgärder, hans språkfärdighet och därmed behovet av stödundervisning i svenska och på hemspråket. Samtidigt tas anmälningar till hemspråksundervisningen emot. Invandrargruppen betonar att det är viktigt att en person som talar elevens och hans föräldrars hemspråk (hemspråkslärare, tolk) deltar i bedömningen och studieplaneringen. Hänsyn skall tas till elevens totala situation (pedagogisk, social och psykologisk) bl. a. med tanke på elevens möjligheter till fortsatt utbildning efter grundskolan.

Invandrargruppen framhåller att genom en utvidgad samverkan mel-

lan förskola och lågstadium, bör inventeringen och bedömningen av de invandrarbarn som skall skrivas in i årskurs 1 senare under våren underlättas, så att en för barnet mjuk och välplanerad övergång sker mellan förskola och skola i fråga om stöd och stimulans samt hemspråksträning.

Antalet invandrarelever i gymnasieskolan bör inventeras på motsvarande sätt. Invandrargruppen konstaterar att stödbehoven för invandrarelever i gymnasieskolan totalt sett har ökat, eftersom allt fler invandrarelever söker till gymnasial utbildning.

För skolans del, anser invandrargruppen, måste kommunens totala planering bygga på noggrann inventering inom varje rektorsområde/skolenhet. Den enskilde invandrarelevens förutsättningar och behov kommer därför att utgöra utgångspunkten inte bara för skolenhetens/rektorsområdets åtgärdsplanering utan också för hela kommunens totala resurs- och organisationsplanering. Kommunen måste också ges möjligheter att samverka med andra kommuner för att tillfredsställande kunna organisera stödundervisning och hemspråksträning.

En tillförlitlig statistik över invandrarelever i skolan liksom över behov och utnyttjande av resurser för de särskilda undervisningsformer som har skapats för dessa elever är en förutsättning för att de satsningar som samhället gör på detta område skall kunna användas på bästa sätt. Invandrargruppen bedömer att en central statistik skulle vara av stort värde och anser att en sådan framdeles bör insamlas årligen i samarbete mellan SCB, SÖ och Svenska kommunförbundet. Insamlingen av primärmaterial för statistiken bör ske i samband med kommunens årliga inventering i januari av antalet invandrarelever i skolorna. Invandrargruppen anser det också angeläget att en liknande central statistik samlas in över invandrarbarnen i förskoleåldrarna och att den bör sammankopplas med den uppsökande verksamhet som kommunerna är skyldiga att bedriva enligt förskolelagen. Detta bör ske i samarbete mellan SCB, socialstyrelsen och Svenska kommunförbundet. Vidare vore det av stort värde om en intensivstudie av invandrarbarns situation i skolan liksom i förskolan genomfördes. En sådan studie anser invandrargruppen kunna vara av engångskaraktär. Den bör genomföras i samband med att den årliga statistiken insamlas och bearbetas.

3.4 Resursens storlek och användning

Invandrargruppen understryker att de problem som kännetecknar invandrarundervisningen — många språkgrupper, stor geografisk spridning, svårigheter att rekrytera lärare beroende på brist på utbildade hemspråkslärare och begränsat tjänstgöringsunderlag, brister i läromedelstillgång m. m. — innebär att det statliga resurstillskott som ställts till kommunernas förfogande måste utnyttjas flexibelt så att skiftande

behov kan tillgodoses och ett starkt lokalt inflytande över verksamheten kan medges.

Invandrargruppen anser det vara nödvändigt att det statliga stöd som införs för kommunens insatser både inom förskolan och ungdomsskolan skall kunna utnyttjas utan hinder av att olika huvudmän ansvarar för verksamheten lokalt och centralt. Kommunerna har då att avväga behov mot resurstillgång. Gruppen betonar att resurserna måste kunna användas flexibelt utan centralt fastställda föreskrifter, så att barnens skiftande behov i största möjliga utsträckning kan tillgodoses. Insatser i förskolan och på grundskolans låg- och mellanstadium bör därvid prioriteras. Enligt invandrargruppens bedömning bör en utveckling av samhällets resurser för träning av hemspråket i första hand göras för barn på förskolestadiet. Hemspråksträningen bör därvid ses som en integrerad del av förskolans arbetssätt, vilket syftar till att stödja barnets totala personlighetsutveckling.

Invandrargruppen föreslår i enlighet med sin helhetssyn på invandrarbarnens utveckling följande beräkningsgrund för ett statligt resurstillskott för kommunernas undervisning av invandrarbarn:

Förskolan:	Hemspråksträning	0—6 kalendertimmar per vecka och grupp
Grundskolan:	Hemspråksträning och studiehandledning på hemspråk	0—4 veckotimmar per grupp
	Stödundervisning i svenska	0—4 veckotimmar per grupp
Gymnasieskolan:	Hemspråksträning och studiehandledning på hemspråk	0—2 veckotimmar per grupp
	Fortsatt möjlighet till särskild stödundervisning i svenska	5 milj. kr.
	Fortsatt möjlighet att studera hemspråk i stället för B- eller C-språk	2—4 veckotimmar per grupp

De nya bestämmelser som föranleds av gruppens förslag om hemspråks- och stödundervisning för invandrarelever föreslås bli införda i läroplan för grundskolan, Allmänna anvisningar till Timplaner. Detta skulle innebära att Kungl. Maj:ts brev av den 16 juni 1966 upphör att gälla samt att p. 15 i Allmänna anvisningar får nytt innehåll och att p. 16 upphävs.

Information om verksamheten bör utformas av SÖ och socialstyrelsen i samråd.

3.5 Organisation av verksamheten

Förskolan

Invandrargruppen konstaterar att invandrarbarnens rätt att tidigt erhålla ett adekvat utvecklingsstöd synes vara klart definierad i förskolelagen.

Ofta anses språkstödjande åtgärder för invandrarbarn vara en uppgift för främst deltidsförskolan. Det finns emellertid en stor grupp invandrarföräldrar som har behov av heldagsomsorg för sina barn i form av daghem eller familjedaghem. Daghemsplacering från tidig ålder för invandrarbarn kan innebära att de vistas i svenskspråkig miljö under större delen av den vakna och aktiva tiden av dygnet. Sannolikt är risken för att barnet inte kommer att ha tillräckliga kunskaper i någotdera språket, blir "halvspråkigt", mest påtaglig för denna grupp invandrarbarn. Invandrargruppen betonar att dessa barns situation måste särskilt uppmärksammas.

För de invandrarbarn som inte har behov av heldagsomsorg anser invandrargruppen att vistelse i deltidsgrupp bör rekommenderas från fyraårsåldern. Då befinner sig barnet i en språkmässigt viktig utvecklingsperiod samtidigt som dess utforskande av omvärlden vidgas och det alltmer vill ta egna initiativ.

Invandrargruppens överväganden och förslag om förskolans organisation av språkträningen för invandrarbarn förutsätter ett statligt resurstillskott beräknat på genomsnittligt lägst sex barn per förskolegrupp.

Följande alternativ för hemspråksträningen i förskola kan därvid förekomma.

Invandrarbarn som vistas i heltidsförskola, dvs. daghem, föreslås om möjligt sammanföras i enhetliga språkgrupper med hänsyn tagen till geografiska avstånd, så att barnen garanteras språkliga kamratkontakter inom daghemmet. I de fall tvåspråkig förskollärare eller förskollärare med tvåspråkig personal inte finns, bör ambulerande hemspråkslärare gå in som extra resurs i den reguljära verksamheten upp till sex timmar per vecka. Hemspråksträningen bör följa samma mönster som gäller för arbetssättet i förskolan i övrigt och hemspråksläraren skall inlemmas i förskolans arbetslag, t. ex. genom att komma under olika pass av dagen. Tillgänglig tid för hemspråksträning bör fördelas på flera veckodagar, då små barn har dåliga tidsbegrepp och konkret måste uppleva att läraren återkommer med korta uppehåll.

Invandrarbarn över fyra år som vistas i familjedaghem bör enligt invandrargruppens uppfattning få delta i deltidsförskola tillsammans med andra invandrarbarn. Barn under fyra år bör placeras i hem som tillhör den egna språkgruppen, om möjligt tillsammans med flera andra barn som tillhör samma språkgrupp. Ambulerande hemspråkslärare föreslås ge språkträning i samma omfattning som för barn i daghem.

Vare sig barnet börjar i daghem eller i familjedaghem betonar invandrargruppen att hemspråksläraren bör göra särskilda insatser så att föräldrarna känner sig delaktiga och hemmastadda i verksamheten.

Vad gäller deltidsförskolan för fyra- till sexåringar anser invandrargruppen att enspråkig barngrupp ledd av tvåspråkig förskollärare eller förskollärare med tvåspråkig personal är det bästa alternativet för att utveckla barnets språk. Lämpligt riktmärke bör vara ca tre timmars daglig språkträning.

I andra hand rekommenderar invandrargruppen blandad deltidsgrupp sammansatt så att minst hälften av barnen har samma hemspråk och övriga barn har svenska som hemspråk. Tvåspråkig förskollärare eller förskollärare med tvåspråkig personal bör också i dessa barngrupper ge invandrarbarn en hemspråksträning upp till sex timmar per vecka, fördelat på två tillfällen.

Invandrargruppen konstaterar att i flertalet fall invandrarbarn kommer att integreras individuellt för viss tid av dagen både i deltids- och heltidsgrupp. Hemspråksträning upp till sex timmar per vecka bör därvid ges av ambulerande hemspråkslärare, likaledes fördelat på två tillfällen.

Invandrargruppen föreslår att socialstyrelsen och SÖ får i uppdrag att i samråd utforma riktlinjer för hemspråksträningen i förskolan.

Samverkan förskola—grundskola

Invandrargruppen betonar att en viktig förutsättning för att den barncentrerade syn som präglar gruppens förslag skall kunna förverkligas är att dispositionen av det statliga resurstillskottet för språkligt stöd åt invandrarbarnen inordnas i en gemensam planering för förskola och grundskola. En nära samverkan mellan förskola och grundskola blir därför nödvändig. Det är väsentligt att de olika insatser som gjorts i förskolan får en naturlig uppföljning i grundskolan och att grundskolan beaktar och följer upp förskolans arbetssätt när det gäller att stödja invandrarbarnens sociala och känslomässiga utveckling.

Gruppen anser att en förutsättning för att ett fruktbart samarbete mellan förskola och grundskola skall komma till stånd är att fasta rutiner skapas vad avser personliga kontakter mellan avlämnande och mottagande lärare, konferenser, gemensamma studiedagar, studiebesök samt gemensam information till föräldrar.

Om hemspråksläraren kan arbeta med i den direkta klassrumssituationen tillsammans med klassläraren, som s. k. kompanjonlärare, anser invandrargruppen att inlärningsmiljön mera skulle likna den som barnen är vana vid i förskolan.

Grundskolan

Invandrargruppen understryker, att en bristfällig undervisning av invandrarbarnen kan leda till allvarliga sociala konsekvenser och att samhället måste vara berett dels att tillförsäkra skolväsendet resurser för invandrarbarnens utbildning, dels att finna vägar att utnyttja resurserna effektivt och flexibelt. Gruppens strävan har varit att inom ramen för tillgängliga resurser ge största möjliga hemspråksträning. Genom olika modeller för skolarbetets organisation ges förutsättningar att öka tiden för hemspråksträning. Volymen för stödundervisning i svenska föreslås därvid renodlas och kvarstå oförändrad med fyra veckotimmar per grupp samt resurser härför tas ur grundskoleanslaget.

Den totala resursen för insatser i fråga om hemspråksträning för invandrarbarn i grundskolan föreslås böra disponeras så att det genomsnittliga antalet elever per grupp blir fyra. Utifrån detta riktmärke kan elevgrupperna ha varierande storlek och vara flexibla. Invandrargruppen anser att större elevgrupper än fyra elever bör eftersträvas och att undervisningen bör kunna centraliseras till viss skola eller vissa skolor i de kommuner, där detta är praktiskt genomförbart, för att frigöra resurser som ger fler elever möjlighet till hemspråksträning och därigenom uppnå största möjliga effekt av den samlade resursen. Om underlag finns för större elevgrupper inom någon språkgrupp, frigörs sålunda resurser för hemspråksträning också för att tillgodose en enstaka invandrarelevs behov, när underlag för att erhålla statligt bidrag för att bilda en elevgrupp inte föreligger. Ytterligare en effekt av detta system är att personalen inte behöver splittra sin tjänstgöring på flera skolor, vilket ger hemspråkslärarna bättre förutsättningar att bli delaktiga i det gemensamma arbetet som utförs i skolan och som är nödvändigt för eleven.

En centralisering av undervisningen måste emellertid alltid prövas ingående med hänsyn till negativa effekter för eleverna, såsom långa resvägar, splittrande av kamrattillhörighet, m. m. Den grundläggande principen är att invandrareleven skall gå kvar i den skola dit han har hänvisats på grund av sina bostadsförhållanden. Elevens behov liksom föräldrarnas önskemål måste stå i centrum vid diskussioner om lokalisering.

Invandrargruppen understryker att deltagande i stödundervisning i svenska och studiehandledning på hemspråket även i fortsättningen bör vara obligatoriskt för de elever i grundskolan som skolan bedömer vara i behov därav. Deltagande i hemspråksträning är däremot enligt riksdagens beslut (InU 1975: 6, rskr 1975: 160) frivilligt för eleverna, men i likhet med övriga tillval inom grundskolan i regel bindande under läsåret för de elever som gjort valet.

Bland de skolpliktiga barn som grundskolan skall ta emot som nybörjare i årskurs 1 finns många invandrarbarn med bristfällig språkut-

veckling. Skolan skall integrera dessa barn i den svenska skolans studiegång och sociala gemenskap bl. a. genom att anordna stödundervisning, enligt Kungl. Maj:ts beslut av den 16 juni 1966. Denna undervisning är obligatorisk för de elever som skolan bedömt vara i behov därav. Möjligheter att stärka och bevara det egna modersmålet finns också för de elever som bereds möjlighet att deltaga i undervisning i hemspråket enligt statsmakternas beslut år 1968. Problemen är stora både för invandrarbarnen och för skolan som skall bereda dem bästa möjliga förutsättningar för skolgången. Invandrargruppen förutsätter att förskolelagen och de insatser som gruppen föreslår i förskolan för att tillgodose invandrarbarnens behov av särskilt stöd och stimulans kommer att gynnsamt påverka deras situation.

Gruppen understryker vikten av att förskolan tillförs tvåspråkig personal i detta syfte. För närvarande ligger hela ansvaret på grundskolan att möta behoven hos de invandrarbarn som har språksvårigheter, vilka borde ha tillgodosetts eller eliminerats genom tidigare stödinsatser.

Invandrargruppen anser att även för barn som har haft en relativt gynnsam språksituation i förskolan det är viktigt att koncentrera en relativt stor del av hemspråksundervisningen till lågstadiet och finna former för ett väl fungerande samarbete mellan invandrarbarnets svenska lärare och hemspråksläraren. Gruppen skisserar nio modeller för vardera lågstadiet och mellanstadiet som bygger på att befintliga resurser i form av undervisningstimmar och lärarpersonal förstärks genom att centraliseringsprincipen tillämpas. Lärarresursen utnyttjas därvid effektivt genom att svensklärare och hemspråkslärare arbetar parallellt med var sin undervisningsgrupp eller som kompanjonlärare samtidigt i klassen.

Inom varje årskurs kan eleverna grupperas så att i en eller flera klasser en viss del av eleverna är barn med annat hemspråk än svenska. Klasserna kan även bestå av två minoritetsgrupper. Även i det fallet förstärks undervisningen, enligt invandrargruppens förslag, genom att antalet veckotimmar för hemspråksundervisning ökar.

Invandrargruppen har övervägt frågan om hemspråkets ställning på grundskolans högstadium. På grund av tillvalssystemet hålls klasserna ihop i undervisning endast ca en tredjedel av lektionerna. Den parallellitet som kunnat läggas ut i klasserna på låg- och mellanstadiet är således inte möjlig på högstadiet. Två alternativ återstår. Det ena är att bibehålla det nuvarande systemet med två veckotimmar. Det andra är att hemspråk blir tillvalsämne jämte språk (tyska, franska), ekonomi, konst och teknik. Språktillvalet skulle alltså ökas med möjlighet att välja undervisning i hemspråk.

Försöksverksamhet med finska som tillvalsämne pågår i Norrbottens län och i Botkyrka kommun. Erfarenheterna av försöken omfattar ännu endast tillvalet läsåret 1975/76. Någon utvärdering av dessa försök föreligger ännu inte. Vidare är tillvalssystemet på högstadiet föremål

för diskussion liksom ett reviderat förslag till förändrat språkprogram i gymnasieskolan. Med hänsyn härtill avstår invandrargruppen från att framlägga speciella förslag till förändring av nuvarande organisation för högstadiets del.

Gymnasieskolan

En förutsättning för att invandrareleverna skall kunna följa undervisningen i gymnasieskolan är att de har goda kunskaper i svenska språket. Invandrargruppen konstaterar att nuvarande bestämmelser tar alltför litet hänsyn till de speciella behov som invandrarelever kan ha. Det gäller särskilt de ungdomar som invandrat till Sverige så sent att de stödinsatser, som gjorts för dem, inte fått beräknad genomslagskraft.

I likhet med vad gruppen har föreslagit för grundskolans invandrarelever bör eleverna i gymnasieskolan i princip kunna få träning och studiehandledning på sitt hemspråk samt stödundervisning i svenska. Invandrargruppen föreslår därför att möjlighet till hemspråksträning och/eller studiehandledning på hemspråk medges med två veckotimmar per grupp i gymnasieskolan. Genomsnittlig gruppstorlek för att erhålla det statliga resurstillskottet bör vara fyra elever. Inom den totala resursramen bör också kunna inrymmas hemspråksträning för invandrarelever i mindre grupper än fyra elever. Denna resurs föreslås ingå i det statsbidrag som invandrargruppen föreslår skall utgå till kommunerna för hemspråksträning och studiehandledning på hemspråk.

Vidare föreslår invandrargruppen att möjligheten att läsa hemspråk som alternativ till B- eller C-språk eller i stället för engelska skall kvarstå enligt nuvarande regler. Detsamma gäller möjligheten att avlägga särskild prövning i ämnet enligt gällande bestämmelser, oavsett om gruppundervisning som B- eller C-språk kommit till stånd eller inte.

Invandrargruppen anser att invandrarelever också bör ha möjlighet till stödundervisning i svenska i gymnasieskolan. Denna resurs ställs till kommunernas förfogande på samma grunder som det extra statsbidrag som f. n. utgår till stödåtgärder för invandrarelever i gymnasieskolan. Invandrargruppen föreslår ett belopp på 5 milj. kr. för stödundervisning i svenska att fördelas fr. o.m. den 1 juli 1976 av SÖ efter ansökan från kommunerna. Invandrareleverna bör dessutom liksom f. n. ha möjlighet till stöd ur gymnasieskolans ordinarie anslag för stödundervisning.

För att vidga rekryteringen till gymnasieskolan bland invandrareleverna förordar invandrargruppen en förberedande verksamhet med korta introduktionskurser i gymnasieskolan för de ungdomar, som inte är förberedda att gå direkt in i det fasta studiesystemet. Sådana kurser bör ha kontinuerlig intagning. Övergång till studieväg i gymnasieskolan bör ske kontinuerligt, när så är praktiskt möjligt. Om så visar sig nödvändigt bör undervisningsspråket vara elevens hemspråk. Deltidsstudier bör kunna bedrivas.

Invandrargruppen föreslår att försöksverksamhet med sådana introduktionskurser igångsätts och att kompletterande kurser vid behov anordnas på ferietid för invandrarelever i gymnasieskolan. Kurserna bör finnas på ett flertal gymnasieorter och om möjligt anordnas vid gymnasieskola med olika studievägar.

3.6 Invandrarbarnens situation i specialskola och särskola

Invandrargruppen avger också vissa synpunkter på möjligheterna att förbättra invandrarelevernas undervisningssituation i specialskola och särskola. Gruppen anser att dessa synpunkter bör utgöra riktlinjer för ett fortsatt utvecklingsarbete av respektive huvudman.

3.7 Personalfrågor

Personal för hemspråksträning/undervisning

Invandrargruppen framhåller att den bristande tillgången på personal för hemspråksträning i förskolan och för undervisning i och på modersmålet i ungdomsskolan är ett centralt problem när målen för omsorgen om invandrarbarnen i förskolan och invandrarundervisningen i grundskolan och gymnasieskolan skall förverkligas. Det råder stor brist på tvåspråkig personal i förskolan. Särskild utbildning till förskollärare och barnskötare av tvåspråkiga personer på de största invandrarspråken finns för närvarande inte. Sådan utbildning till förskollärare startar först vårterminen 1977. Flera kommuner har svårigheter att rekrytera hemspråkslärare till grundskolan och gymnasieskolan på grund av att anställningsförhållandena varit så gott som oreglerade. Enligt invandrargruppens mening måste dessa problem snarast lösas.

Med utgångspunkt i samsynen på förskola—skola anser invandrargruppen att en personell samverkan mellan verksamheten i förskolan och undervisningen i grundskolan och gymnasieskolan måste komma till stånd. Den personella samverkan utgör också ofta en förutsättning för att erhålla tillräckligt tjänsteunderlag. Samma person bör, om möjligt, arbeta i förskolan med hemspråksträning, delta i uppsökande verksamhet samt kunna undervisa i och på hemspråket i grundskola och gymnasieskola. En viss specialisering på olika åldersgrupper bör dock kunna komma till stånd. Denna inriktning bör styra rekryteringen och utbildningen av tvåspråkig personal för förskolan, grundskolan och gymnasieskolan. Invandrargruppen framhåller att endast tvåspråkiga personer har förutsättningar att svara för den hemspråksträning som avses i förslaget.

Invandrargruppen föreslår följaktligen att särskilda, kommunalt reglerade tjänster inrättas för hemspråksträning i förskola, grundskola, gymnasieskola och fritidsverksamhet, för medverkan i uppsökande verk-

samhet samt för kurativa uppgifter bland invandrarbarnen och deras föräldrar. Tjänsterna föreslås få benämningen hemspråkslärare.

Löne- och anställningsvillkor förutsätter invandrargruppen fastställs i sedvanlig ordning efter förhandlingar.

Till tjänsterna bör rekryteras tvåspråkiga personer företrädesvis bland invandrarna själva. Invandrargruppen anser att det bör ankomma på kommunerna att utifrån egna bedömningar och värderingar av lämpligheten utse innehavare av tjänsterna som hemspråkslärare. Sålunda bör särskilda regler för tillsättning, meritvärdering eller behörighet inte fastställas av statliga myndigheter. Invandrargruppen anger dock följande riktlinjer för urvalet vid tillsättningen av tjänst som hemspråkslärare.

Den personliga lämpligheten är avgörande för insatserna bland invandrarcleverna och deras familjer. Det är nödvändigt att hemspråkslärarens accepteras av och har goda kontakter bland invandrarna själva, eljest kan t. ex. syftet med den uppsökande verksamheten i förskolan helt förfelas. Vidare måste språkfärdigheten värderas högt. Hemspråkslärarens måste både ha goda kunskaper i svenska och utmärkt färdighet i och på minoritetsspråket. Utbildningsbakgrunden måste tillmätas stor vikt. Lärarutbildning och lärarerfarenhet bör värderas högt, men även annan utbildning och yrkeserfarenhet som ger kunskaper som är väsentliga för arbetsuppgifterna kan vara lika värdefulla. Arbetsgruppen finner här inte skäl att ange någon viss utbildningsnivå som minimum.

Erfarenhet från arbete bland barn och ungdom liksom erfarenhet från arbetslivet bör tillmätas stort värde.

Personal för stödundervisning i svenska

Invandrargruppen anser att stödundervisningen i svenska liksom hittills bör anförtros svenska lärare, dvs. lågstadielärare, mellanstadielärare eller lärare i läroämnen med intresse och lämplighet för denna arbetsuppgift. Ingen ändring föreslås av organisationen för denna undervisning. Gruppen framhåller att det bör kunna krävas att lärare, som meddelar stödundervisning i svenska, har genomgått särskild utbildning för denna uppgift. Det föreligger stort behov av fortbildning i att undervisa i svenska som främmande språk.

Utbildning

Mot bakgrund av de arbetsuppgifter som invandrargruppen angivit för de nya, kommunalt reglerade tjänsterna som hemspråkslärare anser arbetsgruppen att särskild utbildning bör anordnas för de blivande tjänsteinnehavarna.

Gruppen föreslår att en särskild ettårig grundutbildning anordnas för de tvåspråkiga personer utan lärarerfarenhet, som vill söka sig till de nya tjänsterna. Behovet av nyrekrytering kan f. n. uppskattas till ca 500

hemspråkslärare. Den särskilda grundutbildningen föreslås dimensioneras för 90 studerande och inledas fr. o. m. höstterminen 1976.

Eftersom frågan om grundutbildning av hemspråkslärare inrymmer många praktiska problem föreslår gruppen att det uppdras åt SÖ att i samråd med socialstyrelsen utforma förslag till utbildningen.

De nu verksamma hemspråkslärarna har framfört önskemål om fortbildning i olika hänseenden. Invandrargruppen anser att ett fortbildningsprogram bör utformas som är anpassat till nu verksamma hemspråkslärares behov, inriktat på de arbetsuppgifter som de i framtiden skall fylla. Det bör uppdras åt SÖ att i samråd med socialstyrelsen utforma förslag till fortbildningskurser.

För de nu verksamma hemspråkslärarna kan förutses behov av olika former av fortbildningskurser. För hemspråkslärare, som har lärarutbildning eller annan högre utbildning, föreslås att kortare fortbildningskurser anordnas under sommaren 1976 och följande år. För dem som saknar lärarutbildning eller högre utbildning bör ett utbildningsprogram komma till stånd med början sommaren 1976 och fortsätta sommaren 1977. Möjligheten till hemstudier i anknytning till den praktiska verksamheten bör undersökas. Denna grupp av nu verksamma hemspråkslärare kan f. n. uppskattas till ca 700 personer. Därefter bör fortbildningsbehovet bedömas på vanligt sätt.

Vidare anser invandrargruppen att särskild fortbildning bör anordnas för tvåspråkig förskolepersonal som ämnar söka sig till de nya hemspråkslärartjänsterna. Inriktningen bör vara att nämnda personal skall kunna tjänstgöra också inom ungdomsskolan.

Behovet av tvåspråkiga personer med lärarutbildning är f. n. mycket stort. Eftersom det torde dröja viss tid innan de av invandrargruppen föreslagna utbildningsinsatserna har full effekt, föreslår gruppen som omedelbar åtgärd att tvåspråkiga sökande prioriteras vid antagning till lärarutbildning. Gruppen anser att de myndigheter, som beslutar om antagning till lärarutbildning, bör tillse att behöriga sökande med minoritetsspråk som modermål antas inom ramen för den s. k. fria kvoten.

Invandrargruppen finner det vidare angeläget att fortbildningskurser och annan utbildning i att undervisa i svenska som främmande språk kommer till stånd i större omfattning. För att tillvalskurser inom klasslärarutbildningen skall kunna komma till stånd inom en snar framtid, föreslår gruppen att det bör uppdras åt SÖ att undersöka möjligheterna att anordna sådana tillvalskurser inom klasslärarutbildningen vid flera lärarhögskolor än f. n.

En arbetsgrupp inom SÖ har lagt fram ett förslag som omfattar en fortbildning riktad dels till klass- och ämneslärare, dels till kliniklärare och lärare i förberedelseklasser. Invandrargruppen finner de av SÖ föreslagna kurserna otillräckliga för att möta det behov av fortbildning som föreligger. Gruppen föreslår därför att det bör uppdras åt SÖ att i sam-

råd med socialstyrelsen närmare undersöka behovet av fortbildning och avge förslag till det antal fortbildningskurser som kan anses svara mot behovet.

Därjämte anser invandrargruppen att kurser bör anordnas i större omfattning än hittills för all skolpersonal om invandrarnas situation och problem.

3.8 Genomförande

De åtgärder som invandrargruppen föreslår bör enligt gruppens mening generellt träda i kraft den 1 juli 1977. Detta bör ge kommunerna tillräcklig tid för planering. Vissa personalutbildningsåtgärder föreslås, som nämnts i avsnitt 3.7, komma till stånd före nämnda tidpunkt.

Vad gäller stödundervisningen i svenska i gymnasieskolan föreslår invandrargruppen att SÖ erhåller sammanlagt 5 milj. kr. att fr. o. m. den 1 juli 1977 fördelas efter ansökan från kommunerna.

3.9 Läromedel

Invandrargruppen finner det angeläget att åtgärder vidtas för att trygga tillgången på läromedel från de olika utvandringsländerna för förskolans, grundskolans och gymnasieskolans behov, att utvecklingsarbete utförs och att staten tar ansvaret.

Statens insatser föreslås ske på två olika sätt:

dels ett bidrag till kommunerna per barn/elev avsett att täcka vissa kostnader för inköp m. m. av läromedel i hemspråk eller annan undervisning om ursprungslandet,

dels ett statligt stöd till en riksinstitution med uppgift att skaffa fram erforderliga läromedel åt kommunerna samt eventuell service till andra organ i samhället som engagerar invandrare.

Institutionen i fråga bör ansvara för import av lämpligt förskolematerial och av lämpliga läromedel, lagerhållning och distribution av dessa läromedel, viss utveckling och produktion av sådana läromedel för invandrare, som med fördel bör produceras i Sverige, samt viss rådgivning och information om läromedel för invandrare. Frågan om en sådan rikscentral bör bli föremål för överväganden mellan berörda myndigheter och organisationer.

Med hänsyn till de varierande möjligheterna i kommunerna att tillgodose förskolans behov av material från ursprungsländerna föreslår invandrargruppen, att folkbiblioteken utnyttjas som kommunal central för distribution till förskolan av behövligt material, dvs. förskolan lånar material i stället för att själva anskaffa och behålla det. Ekonomiskt synes en sådan modell vara mer tillfredsställande förutom att varje förskola under den period som den behöver material eventuellt kan ut-

nyttja ett mer fullödigt sådant. Genom samarbete bibliotcken emellan kan även invandrarbarn tillhörande särskilt små språkgrupper bättre garanteras tillgång på lämpligt material.

3.10 Information

Informationen till invandrarna och deras barn om de möjligheter som den svenska skolan erbjuder har uppvisat brister. Det gäller även informationen inom skolväsendet och till berörd personal i skolan. Först under senare år har insatserna fått en mera systematisk prägel.

En grundläggande förutsättning för att de åtgärder för invandrarbarn i förskolan och ungdomsskolan, om vilka statsmakterna beslutat, skall lyckas är att en fortlöpande informationsverksamhet bedrivs om de bestämmelser som gäller och om hur de kan förverkligas. Det är därvid särskilt viktigt att nå den *personal* som inom förskolan och ungdomsskolan kommer i kontakt med invandrarbarn och invandrarelever. Invandrargruppen anser att en vidgad orientering om invandrarnas bakgrund och situation och om de särskilda åtgärder som vidtas för dem bör förekomma i förskollärarutbildningen och i klass- och ämneslärarutbildningen.

Kommunen har ett ansvar att informera *berörda föräldrar* om hemspråkets roll för barnets utveckling. Det är vanligt att föräldrar underskattar modersmålets roll i barnets utveckling och utgår från att språkets användning i familjen är en tillräcklig grund för tvåspråkighet. Mot denna bakgrund är en omfattande information nödvändig, så att inte bara invandrarbarnens föräldrar utan även andra föräldrar och skolans personal i stort får ökad insikt om hur viktigt det är att barnen utnyttjar de möjligheter till undervisning i och på hemspråket som förskolan och ungdomsskolan erbjuder. Genom den av invandrargruppen föreslagna resursen för kurativa insatser bör möjligheter ha skapats för att invandrarföräldrar skall kunna få nödvändig information genom kommunens försorg.

Centralt utarbetat material bör ställas till kommunernas förfogande på olika invandrarspråk för att underlätta informationen. Invandrargruppen föreslår att det uppdras åt berörda myndigheter att utarbeta ett dylikt material.

Gruppen anser det viktigt att särskild information lämnas om de ställningstaganden som kan bli följden av dess förslag. Riktlinjerna för hur informationen bör bedrivas bör dras upp av nämnden för samhällsinformation i samråd med SIV, SÖ och socialstyrelsen.

Samarbete med utvandrarländer

För att underlätta och förbättra invandrarelevernas undervisningssituation har ett nära samarbete ägt rum under de senaste åren med Fin-

land och med Jugoslavien. Formerna för samarbetet har varit olika, men arbetsområdet har i viss mån varit detsamma dvs. det har i stor utsträckning gällt frågor om studieplaner, läromedel och lärarfortbildning samt utbyte av information.

Samarbetet mellan Finland och Sverige har sedan år 1967 skett i det gemensamma organet Finsk-svenska utbildningsrådet. Utbildningsrådet har — utöver de tidigare nämnda uppgifterna — även medverkat vid rekryteringen av finska lärare till Sverige samt bl. a. anordnat studieresor i Finland för svenska skolledare.

Samarbetet mellan Jugoslavien och Sverige har sedan år 1972 skett i en samrådsgrupp med representanter från SÖ och motsvarande myndighet i Jugoslavien.

Invandrargruppen har funnit att nämnda samrådsorgan fyller en viktig uppgift och har givit positiva resultat både för invandrarelevernas utbildningssituation och för kultursamarbetet i övrigt. Gruppen anser att behov föreligger av ett fortsatt och utökat samarbete i fråga om bl. a. läromedelsutveckling och framställning av studieplaner för hemspråksundervisning. Invandrargruppen föreslår att samarbete i dessa frågor utvecklas mellan skolmyndigheterna i Sverige och de länder som representeras av ett större antal invandrare här.

3.11 Kostnadsberäkningar

Hemspråksträning/undervisning

Enligt SCB:s inventering ligger f. n. andelen invandrarbarn som deltar i hemspråksundervisning i grundskolan på 29,5 %. Ytterligare 7 % önskade sådan undervisning. Invandrargruppen har utgått från att den föreslagna effektiviseringen av verksamheten, ett ökat medvetande om hemspråksträningens betydelse och en bättre personaltillgång kommer att innebära att hemspråksträningens omfattning på sikt ökar. Gruppen uppskattar andelen invandrarbarn som kommer att utnyttja dessa möjligheter till ca 40 %. Genom den betoning gruppen har lagt på förskole- och lågstadieåldrarna räknar den med att tyngdpunkten kommer att ligga på dessa stadier. Gruppen har vidare uppskattat att andelen invandrarelever i förskolan som kommer att begära hemspråksträning uppgår till ca 50 % av det totala antalet invandrarbarn. Motsvarande andel i gymnasieskolan har uppskattats till ca 25 %. Beträffande gymnasieskolan har särskilda åtgärder för invandrarbarn endast funnits i begränsad utsträckning. Detta har sannolikt medfört en underskattning av de verkliga behoven.

En kostnadsberäkning av invandrargruppens förslag blir med nödvändighet osäker därför

att förutsättningarna att sammanföra invandrarbarn med samma språkbakgrund varierar från kommun till kommun,

att uppgifter om antalet invandrarbarn med behov av hemspråksträning i förskoleåldrarna saknas,

att omfattningen av stödinsatserna varierar med hänsyn till sociala och kulturella bakgrundsfaktorer samt barnets vistelsetid i Sverige samt

att omfattningen av den framtida invandringen till Sverige inte går att bedöma.

En beräkning av antalet timmar för hemspråksträning i förskola, grundskola och gymnasieskola skulle med ovan angivna antaganden innebära att sammanlagt ca 39 570 invandrarbarn skulle få möjlighet till hemspråksträning under ca 38 700 timmar, dvs. med ca en timme per vecka och barn/elev.

I medvetande om att löne- och anställningsvillkoren för de tjänster som invandrargruppen föreslår är förhandlingsbara har gruppen som ett räknexempel avseende statens kostnader utgått från att hemspråkslärarens i normalfallet bör fullgöra ca 30 timmar i direkt arbete med barn. För att få en volym för fullgörande av kurativa uppgifter har gruppen i sin beräkning avsatt i genomsnitt två veckotimmar för varje fullt trettiotal timmar. Detta innebär en resurs för kurativa insatser på ca 6 milj. kr. Omfattningen av lärarnas kurativa insatser måste bedömas från fall till fall. Den av gruppen beräknade volymen skall sålunda inte ses som ett förslag till generell åtgärd. Vidare har lönekostnaderna — inkl. lönekostnadspålägg — för denna nya tjänstetyp uppskattats till 64 000 kr. per år i 1975 års löneläge. Det statliga bidraget till personalkostnaderna skulle med detta räkneexempel då utgöra 88,5 milj. kr. Detta belopp motsvarar 2 236 kr. per deltagande invandrarbarn/elev och år. Den av invandrargruppen angivna totalkostnaden skall ses mot bakgrund av att den beräknade kostnaden för motsvarande undervisning i grundskolan läsåret 1974/75 uppgick till 40,7 milj. kr. Någon genomsnittskostnad per deltagande elev går ej att beräkna för detta år. Gruppens förslag innebär sålunda en fördubbling av kostnaderna för hemspråksträningen.

Med den omfattande förstärkning som föreslås beträffande förskolan anser invandrargruppen att den resurs som f. n. utgår till grundskolan i stort sett är tillräcklig. Som tidigare framgått räknar gruppen också med en viss effektivisering av grundskolans hemspråksträning, vilket innebär att fler invandrarbarn kan komma i åtnjutande av denna träning.

Invandrargruppen anser att ett särskilt förslagsanslag bör tillkomma för att täcka kostnaderna för hemspråksträning i förskola, grundskola och gymnasieskola. Det bör uppdras åt SÖ och socialstyrelsen att i samarbete följa verksamheten, lämpligen genom förskoledelegationen.

Stödundervisning i svenska

Invandrargruppen räknar med ett i huvudsak oförändrat resursutnyttjande för stödundervisningen i svenska i grundskolan. Gruppen före-

slår att dessa kostnader belastar grundskoleanslaget. Gruppen har beräknat denna kostnad till ca 49,5 milj. kr.

För stödundervisningen i svenska i gymnasieskolan har kommunerna hos SÖ begärt medel för läsåret 1975/76 som uppgår till ca 7,5 milj. kr., vilket motsvarar ca 1 100 kr. per invandrarelev och år. Det framgår dock inte av ansökningarna i vilken utsträckning gymnasieskolans ordinarie stödundervisning tagits i anspråk även för invandrarelever. Invandrargruppen föreslår emellertid att SÖ, i enlighet med förslag till anslagsframställningen för budgetåret 1976/77, erhåller ytterligare 3,4 milj. kr., dvs. sammanlagt 5 milj. kr. att fr. o. m. läsåret 1976/77 fördelas efter ansökan från kommunerna.

Särskilda åtgärder på skolområdet

Invandrargruppen anser att den del av anslaget för särskilda åtgärder på skolområdet som f. n. används till undervisning för invandrare (prop. 1973: 165, FiU 1973: 40, rskr 1973: 344) bör kunna reduceras genom invandrargruppens förslag till resursförstärkning. Den del av anslaget, som är att hänföra till elevvård och fritidsverksamhet, bör dock fortfarande utgå. Därvid bör i första hand fritidsverksamhet för invandrarbarn prioriteras, eftersom det i gruppens förslag om arbetsuppgifter för hemspråkslärare också ligger sociala och kurativa uppgifter av betydande omfattning. Bidraget till invandrarbarn på detta anslag uppgår till ca 3,9 milj. kr. innevarande läsår.

Extra skatteutjämningsbidrag

I likhet med vad som gäller i fråga om bidrag till kommunernas förskoleverksamhet bör kommun som åsamkas betydande extra kostnader, t. ex. glesbygdskommuner med omfattande skolskjutsar, kunna erhålla särskilda medel genom extra skatteutjämningsbidrag (prop. 1973: 136 s. 92).

Personalutbildning

Invandrargruppen har i kostnadsberäkningarna för utbildningsåtgärder utgått från dels en ettårig grundutbildning jämte uppföljning med två fortbildningskurser om fyra veckor vardera för 90 studerande per år under fem år, dels en fortbildningskurs om fyra veckor för 480 hemspråkslärare med tidigare lärarutbildning och erfarenhet av tjänstgöring i Sverige, dels två på varandra följande sommarkurser om fyra veckor med vissa studier under mellanliggande år för 200 hemspråkslärare utan tidigare lärarutbildning men med högre utbildning samt viss erfarenhet av tjänstgöring i Sverige.

Den ettåriga grundutbildningen bör, som tidigare framgått, planeras utifrån ett behov på ca 500 lärare. Den bör således kunna genomföras under en femårsperiod med början budgetåret 1976/77. Kursen för hem-

språkslärare med tidigare lärarutbildning bör delas upp på två somrar med 240 deltagare under vardera kursen. Dessa kurser bör genomföras åren 1976 och 1977. Kursen för hemspråkslärare utan tidigare lärarutbildning bör påbörjas för 100 lärare sommaren 1976 och avslutas sommaren 1978.

Enligt invandrargruppens beräkningar skulle kostnaderna för tre kurser om vardera 30 deltagare i grundutbildning uppgå till 1 470 000 kr. i 1975 års löneläge och de efterföljande två fortbildningskurserna till 676 000 kr. per kurs. Utbildningskostnaden per studerande skulle bli ca 23 800 kr. totalt. Kursen för hemspråkslärare med lärarutbildning skulle med 240 lärare per år innebära en kostnad på 614 000 kr. per år. Kursen för hemspråkslärare utan lärarutbildning skulle med 100 kursplatser per år innebära en kostnad på 265 000 kr. år 1976, 530 000 kr. år 1977 och 265 000 kr. år 1978.

Den uppläggning gruppen förordat för de särskilda utbildningsåtgärder som föranleds av gruppens förslag innebär följande kostnader för de närmast följande budgetåren

1976/77	1977/78	1978/79	1979/80
2 349 tkr.	3 290 tkr.	3 087 tkr.	2 822 tkr.

Fr. o. m. budgetåret 1981/82 erfordras medel endast för grundutbildningens fortbildningskurser, vilka upphör helt fr. o. m. budgetåret 1983/84. Därefter bör förnyade överväganden göras om behovet av särskilda insatser i form av grundutbildning och/eller fortbildning.

Läromedel

Invandrargruppen finner det angeläget att invandrarbarnen får behålla en del av det material som de erhåller under hemspråksträningen på samma sätt som andra elever erhåller vissa centrala läromedel. Detta är särskilt betydelsefullt för invandrarbarnens kontinuerliga lästräning, men erfarenheterna visar också att på så sätt erhållet material sprids i den egna invandrargruppen.

Gruppen förutsätter, att en intim samverkan sker mellan skola och folkbibliotek, när det gäller barn- och ungdomslitteratur på minoritetsspråk, och att kostnader för denna typ av litteratur ej behöver belasta förskolans eller skolans materialanslag.

Trots den uppdelning som råder mellan stat och kommun i fråga om läromedelskostnader, dvs. att kommunerna svarar för samtliga kostnader, anser invandrargruppen det nödvändigt att särskilda insatser för att underlätta materialförsörjningen för hemspråksträningen för invandrarbarn görs på detta område. Denna särskilda insats bör infogas i det schablonbidrag som föreslagits utgå till kommunernas hemspråksträning. Som ett bidrag till materialförsörjningen föreslår gruppen att anslaget ökas med 75 kr. per deltagande elev och år, vilket med gruppens tidigare redovisade beräkningar över antalet invandrarbarn skulle motsva-

ra en årlig kostnad på ca 3,5 milj. kr. Schablonbidraget till kommunerna skulle sålunda uppgå till 2 311 kr. eller avrundat till 2 300 kr. per deltagande invandrarelev och år.

Information om reformen

För information om den föreslagna reformen föreslår invandrargruppen ett anslag på 500 000 kr. under budgetåret 1976/77.

3.12 Expertgruppen för vissa zigenarfrågor

Expertgruppen (In 1970: 28) för vissa zigenarfrågor tillkallades med stöd av bemyndigande den 24 oktober 1974. Gruppen har haft till uppgift att utreda levnadsförhållandena m. m. för utomnordiska zigenare, som har fått uppehållstillstånd, samt att överväga och ta initiativ till åtgärder, som gör det möjligt för dem att få en med övriga invandrare jämförbar ställning i samhället enligt de riktlinjer som gäller för den reglerade invandringen. I den framlagda promemorian Zigenare i Sverige (Ds A 1975: 8) redogör expertgruppen för den sedan år 1971 bedrivna försöksverksamheten bland utomnordiska zigenare och föreslår olika åtgärder inom skilda samhällsområden för såväl organiserat överförda som enskilt invandrade utomnordiska zigenare.

I fråga om förskoleverksamhet för zigenska barn och om undervisning av zigenska elever i grundskolan och gymnasieskolan anför expertgruppen följande. De zigenska barnen tillhör den grupp, som har särskilt behov av tidig placering i förskola, och det är ett krav vid bosättning av zigenska familjer att kommunen skall kunna ordna dessa barns placering i daghem, deltidsgrupper och fritidshem. Expertgruppen ansluter sig till invandrarutredningens uppfattning att språkträning bör förekomma redan i förskolan för att främja aktiv tvåspråkighet. Gruppen är dock medveten om svårigheterna att få lärare i zigenarnas modersmål, romanés. Ett sätt att minska dessa svårigheter kan vara att öppna möjligheter för zigenska ungdomar och vuxna att engageras i förskolans arbete på hel- eller deltid. Dessa bör då också stimuleras till utveckling av modersmålet och utbildning i svenska språket.

Under åren 1973 och 1974 gjorde SÖ på initiativ av expertgruppen två undersökningar om skolsituationen för zigenska elever i grundskolan. Av dessa undersökningar framgår bl. a. att en mycket stor del av zigenska eleverna har stora skolproblem. Skolans kontakter med föräldrarna är bristfälliga eller saknas helt.

För de zigenska barnen har hemspråksundervisning i grundskolan förekommit i mycket blygsam omfattning, bl. a. beroende på att romanés endast förekommer som talspråk. Expertgruppen föreslår därför att det försök till muntliga översättningar till romanés av samhällsorienterande läromedel för lågstadiet, som har påbörjats av SÖ, snarast full-

följs och prövas. Vidare bör ökade ansträngningar göras för att engagera vuxna zigenare som lärare och lärarassistenter i hemspråksundervisning i romanés.

För zigenska elever — i synnerhet i åldern 13—16 år — bör särskilda anordningar såsom enskild undervisning, individuellt anpassad studiegång, förlängd grundskoleundervisning, arbetslivsorientering m. m. prövas i större utsträckning än hittills. Med hänsyn till den starka opinionen inom den zigenska gruppen, kan det enligt expertgruppen vara önskvärt att undervisa zigenska flickor och pojkar i tonåren i skilda grupper.

Expertgruppen förordar att fortlöpande inventeringar görs för planering av undervisning av zigenska barn i olika åldrar samt att det bör åvila SÖ att göra sådana inventteringar i samarbete med berörda myndigheter och organ. Expertgruppen föreslår att en bred försöksverksamhet på olika åldersstadier planeras med en sådan inventering som utgångspunkt.

Expertgruppens förslag har remissbehandlats. Remissinstansernas överväganden och synpunkter har redovisats i prop. 1975/76: 100, bil. 13.

4 Remissyttrandena

Allmänna överväganden — helhetssynen

Utredningens allmänna överväganden och målet att hos invandrarbarn- och ungdomar utveckla en aktiv tvåspråkighet samt helhetssynen på invandrarbarnens intellektuella, känslomässiga, sociala och språkliga utveckling har vunnit stor anslutning bland remissinstanserna. Följande remissinstanser understryker särskilt invandrargruppens överväganden och synpunkter: *socialstyrelsen, SÖ, flertalet länsskolnämnder, SIV, TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Finlandssvenskarnas riksförbund, Svenska kommunförbundet, LO, Finsk-svenska utbildningsrådet, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Föreningen Norden, Esternas representation i Sverige, Estniska kommittén* och *Grekiska riksförbundet.*

Socialstyrelsen beklagar att utredningsdirektiven inte medgett en mer djupgående analys av de sociala problemen. Arbetsgruppens förslag får därför ses som en delutredning som bör följas av ytterligare utredningar av bl. a. invandrarbarnens sociala och psykiska situation i förskolan och skolan samt effekterna av olika slags stödundervisning liksom invandrarelevernas möjligheter att tillgodogöra sig yrkesutbildning.

SÖ fäster med hänvisning till helhetssynen uppmärksamheten på att insatserna för ungdomsskolan och vuxenutbildningen bör kunna samordnas, vilket bl. a. kan bidra till att lokaler, lärare och läromedel utnyttjas bättre. *Länsskolnämnden i Östergötlands län* konstaterar att invandrargruppen i sina överväganden om invandrarelevernas utbildnings-

situation uppenbarligen ägnat sig mer åt människorna, som direkt eller indirekt påverkar denna situation, än åt generella ramar, regler och rutiner för central styrning av den. Detta gruppens arbetssätt bör även färga de synpunkter och överväganden som invandrargruppens förslag ger anledning till. *SIV* noterar särskilt den starka prioriteringen av åtgärder för förskolan och anser med tanke på att den största andelen invandrare finns i de yngsta årskullarna det vara riktigt att lägga betydande resurser där. *TCO* konstaterar med tillfredsställelse att invandrargruppen ingående behandlat också förskolebarnens situation, trots att den enligt sina direktiv enbart haft att företa en översyn av invandrarbarnens situation i grundskola och gymnasieskola.

Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet och *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* betonar med hänvisning till grundprinciperna för Sveriges invandrarpolitik att den språkliga utvecklingen bör prioriteras, att invandrarbarnen måste få bättre möjligheter att fastlägga sitt första språk samt att alla barn bör ha rätt till sitt modersmål.

Länsstyrelsen i Norrbottens län och *sociala centralnämnden i Botkyrka* framför vissa kritiska synpunkter på invandrargruppens ställningstagande beträffande hemspråkets betydelse och en aktiv tvåspråkighet. *Länsstyrelsen i Norrbottens län* ifrågasätter starkt det realistiska i att ha aktiv tvåspråkighet som mål särskilt vad gäller de allmänt lågpresterande eleverna, om man med aktiv tvåspråkighet menar god förmåga att inte bara läsa och tala utan även att skriva modersmålet. Länsstyrelsen ställer vidare frågan vilket språk individen bäst är betjänt av att behärska och till vilken framtid skolan utbildar sina invandrarelever. Ett liv i Sverige i tävlan på lika villkor med infödda svenskar kräver att skolan gör sitt yttersta för att lära invandrareleverna en acceptabel svenska. Att skolan satsar på *ett* språk behöver inte betyda att det andra lämnas utan stöd, men målsättningen bör vara realistisk. Länsstyrelsen anser att starka skäl talar för att läs- och skrivinlärningen sker på svenska och att eleverna får ett ordentligt stöd med begreppsförklaringar på hemspråket av en tvåspråkig lärare, som helst bör fungera i klassen samtidigt med den svenska läraren som s. k. kompanjonlärare. Därutöver bör samhället satsa på en rejäl fortbildning av den svenska skolpersonalen för att på längre sikt arbeta fram en gynnsam atmosfär i skolan.

Sociala centralnämnden i Botkyrka framhåller att förskoleåldern är i särklass viktig för en positiv utveckling hos barnet. Med stöd av detta borde särskilda insatser vidtas med hemspråksträningen som inkörsport. Det skulle inte bara röra sig om språkträning utan samtidigt om kompakta sociala insatser i invandrarfamiljerna. Härigenom skulle också föräldrarna stödjas i sin svåra situation som fostrare för sina barn. Ytterst skulle detta ge förskolebarnen ett bättre stöd inför kommande si-

tuationer, närmast inför grundskolan, men också inför hela personlighetsutvecklingen. Sociala centralnämnden konstaterar att invandrargruppen understryker vikten av helhetssynen med citat ur Socialutredningen, men att gruppen inte har bedömt situationen för dem som inte omfattas av förskolan och skolan.

Avgränsningar och riktlinjer

Invandrargruppens förslag om hemspråksundervisningens syfte, kommunernas skyldighet att anordna hemspråkträning och stödundervisning och invandrarbarnens rätt till hemspråksträning lämnas utan erinran eller tillstyrks av merparten av remissinstanserna. Detta gäller även gruppens förslag till riktlinjer för vilka barn som bör få stödundervisning eller erbjudas hemspråksträning samt användningen av termerna invandrare och invandrarbarn i deras vanliga inte närmare preciserade betydelse.

Länsstyrelsen i Blekinge län framför dock vissa kritiska synpunkter på gruppens ställningstaganden vad gäller syftet med stödundervisning och hemspråksträning. Länsstyrelsen framhåller att stödundervisningens syfte rent principiellt inte skiljer sig från den samordnade specialundervisningens. Hemspråksundervisningen däremot har dubbla syften, dels att vidmakthålla och vidareutveckla hemspråket, dels att ge underlag för snabbare framsteg i svenska. Det bör vara föräldrarnas och elevernas ensak, om en kulturell berikning via hemspråket är önskvärd eller ej. Är hemspråksundervisningen däremot nödvändig för att eleven skall kunna lära sig ett annat språk än hemspråket, bör den inte göras frivillig.

Kritiska till vissa av invandrargruppens formuleringar om elevens rätt till stöd i form av hemspråksundervisning och stödundervisning är *Stockholms skoldirektion, sociala centralnämnden i Sundsvall* och *länsskolnämnden i Östergötlands län*. Positiva är bl. a. *Göteborgs* och *Gislaveds kommuner, Göteborgs allmänna skolstyrelse, SSK* samt *SCB*.

Stockholms skoldirektion påpekar att formuleringen "bedöms vara nödvändig" i fråga om elevs rätt till stöd i form av hemspråksundervisning och stödundervisning i svenska är något oklar och ger vid handen att det är skolan som skall bedöma behovet. Det gäller för studiehandledning på hemspråket men inte för hemspråksundervisningen, vilken som hittills måste vara helt frivillig.

Sociala centralnämnden i Sundsvall påpekar att invandrargruppen motsäger sig själv genom att uttala att eleven skall ha rätt till hemspråksträning, om denna "bedöms vara nödvändig" för elevens utveckling samt att många liknande försiktiga uttalanden finns som kan leda till — med det godtycke detta ger utrymme för — att tillämpningen av de olika bestämmelserna ej blir jämställda i landets olika kommuner. Även *länsskolnämnden i Östergötlands län* påtalar liknande oklarheter vad gäller det kommunala ansvaret och handlingsutrymmet och menar att detta

behöver preciseras. Det bör därvid utformas så, att ansvaret helt riktas mot invandrarbarnen, inte mot att uppfylla organisationsbestämmelser.

Göteborgs kommun och *allmänna skolstyrelse* framhåller att en effektiv undervisning bygger helt på skolans förmåga att riktigt bedöma elevernas språkfärdighet. Förutsättningen för ett pedagogiskt program för en särskild elev bygger på skolans möjligheter att riktigt kunna diagnosticera elevens språksvårigheter bl. a. med avseende på de speciella skillnaderna mellan elevens hemspråk och svenska. Det är därför angläget att utvecklingsarbete påbörjas med detta syfte.

Gislaveds kommun betonar att förslaget om att invandrareleverna skall ha rättighet till undervisning i hemspråk bör genomföras så att denna rättighet tillkommer eleven oavsett vilken kommun han bor i.

Invandrargruppens förslag till riktlinjer för vilka barn som bör ha rätt till hemspråksträning tillstyrks bl. a. av *socialstyrelsen, SCB, TCO, Riksförbundet finska föreningar i Sverige* samt *Stockholms skoldirektion,* som samtliga gör vissa tillägg till gruppens förslag.

Socialstyrelsen påpekar att barn, vilkas föräldrar är invandrare av olika nationalitet, är i stort behov av stödundervisning i svenska. Familjens samtalsspråk blir oftast svenska, men ingen av föräldrarna behärskar språket fullständigt. *SCB* framhåller att en systematisk genomgång av vilka olika grupper barn som kan vara aktuella måste bedömas som angelägen för förståelse och planering av omfattningen och inriktningen av skolans stödjande insatser. Det skulle ha varit en fördel om en sådan strukturering mera klart redovisats i förslaget.

TCO betonar att barn som tillhör en familj som i en eller flera generationer bott i Sverige eller en ursprunglig minoritet i landet skall tillerkännas rätten till undervisning på hemspråket. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* erinrar om att hemspråket i många familjer är svenska, fastän detta inte är föräldrarnas modersmål. Också i sådana fall bör barnet få delta i hemspråksundervisning om barnet eller föräldrarna så önskar. Rättigheten bör inte begränsas enbart till första eller andra generationen. Likaså bör de ursprungliga språkliga minoriteterna i landet beaktas.

Stockholms skoldirektion betonar att i många familjer, där ena föräldern är av svenskt ursprung och den andra är invandrare, svenskan ofta blir det helt dominerande språket. Ett barn i en sådan familj kan av känslomässiga skäl ha stort behov av att kunna båda föräldrarnas språk. Hemspråksundervisningen har för övrigt minst lika stor betydelse för den vuxne som för barnet. Barn från invandrarfamiljer, i vilka kommunikationen sker på två språk, varav intet är svenska, måste likaså få möjlighet till hemspråksundervisning i ett av språken eller båda. Därvid måste en ingående analys av elevens situation läggas som grund för åtgärderna.

Länsstyrelsen i Norrbottens län och *Haparanda kommun* är kritiska

mot arbetsgruppens användning av termen "invandrarbarn" och anser den bör bytas mot beteckningen "barn med annat hemspråk än svenska", då barn som tillhör en ursprunglig minoritet i Sverige enligt invandrargruppens förslag synes ha rätt till hemspråksträning.

SCB påtalar att den definition, som tillämpades i den av SCB genomförda undersökningen år 1975, att invandrarelev var elev från hem där båda eller en av föräldrarna/vårdnadshavarna är av utländsk härkomst och har annat modersmål än svenska, i flera avseenden är för vittomfattande. Samtidigt innefattar den t. ex. inte svenska minoritetsgrupper med annat modersmål än svenska. Det är därför angeläget att definitioner, avgränsningar m. m. samordnas i de skilda inventeringar av invandrarbefolkningen som planeras och genomförs för att inte försvåra möjligheterna att bedöma förändringar över tiden.

Ett mindre antal remissinstanser är negativa till beteckningarna hemspråksträning och stödundervisning i svenska. *Metodiklärarna i finska vid lärarhögskolan i Stockholm, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Finlandssvenskarnas riksförbund, Jugoslaviska riksförbundet, Grekiska riksförbundet* samt *Göteborgs allmänna skolstyrelse* accepterar inte beteckningen "hemspråksträning". I stället föreslås undervisning "i hemspråk" alternativt "i minoritetsspråk" eller "i modersmålet". För verksamheten i förskolan föreslår två remissinstanser "lekverksamhet på hemspråket/modersmålet" eller "modersmålsträning". *Föreningen Matija Gubec* understryker att under rubriken "jugoslaviska språk" vid presentation av invandrarelever används benämningen "serbokroatiska/kroatoserbiska". Dylika beteckningar skapar förvirring och återspeglar på intet sätt verkligheten. De adekvata benämningarna bör vara "serbiska" resp. "kroatiska".

Uppsökande verksamhet m. m.

Invandrargruppens förslag om årlig inventering genom SCB:s försorg av antalet invandrarelever i skolan och av invandrarbarn i förskoleåldern i kommunerna och dessutom tillfälliga fördjupningsstudier över invandrarbarnens situation i skolan liksom i förskolan har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av remissinstanserna. Bl. a. *SÖ, SCB, Riksförbundet finska invandrarföreningar i Sverige, Föreningen Norden* och *skolstyrelsen i Nybro* understryker övervägandena.

SCB är berett att åta sig att också genomföra tillfälliga fördjupningsstudier, förutsatt att nödvändiga resurser ställs till förfogande. Om undersökningarna läggs utanför SCB, betonas att samråd bör ske med SCB vid planeringen. *SÖ* anser det vara av intresse att de uppföljningsundersökningar av grundskoleelever som SCB gör kan omfatta en större grupp invandrarelever. Härigenom skulle man kunna nå säkrare resultat om gymnasieskolbenägenhet, frågor kring förvärvsarbete, könsskillnader, osv. och få en återkoppling till insatserna i grundskolan.

Föreningen Norden och *Riksförbundet finska invandrarföreningar i Sverige* påtalar den bristfälliga statistik som står till myndigheternas förfogande, när det gäller att planera det framtida behovet av undervisning i modersmål. Dessa organisationer upprepar sitt i andra sammanhang tidigare framförda förslag om att uppgifter om modersmålet bör medtagas i de allmänna folk- och bostadsräkningarna.

Skolstyrelsen i Nybro påtalar behovet av att samordna de inventeringar som görs i gemensamma rutiner, så att den föreslagna årliga SCB-undersökningen och kommunens egna inventering av invandrarbarnens situation i januari månad samt rapporteringen till länsskolnämnderna om kommunernas organisation av klassernas och gruppernas storlek och sammansättning inom ungdomsskolan sammankopplas.

Förslaget om uppsökande verksamhet inte bara för invandrarbarn i förskoleåldern utan för alla barn och ungdomar lämnas utan erinran eller tillstyrks av remissinstanserna, däribland *rikspolisstyrelsen, BRÅ, LO, Svenska kommunförbundet, sociala centralnämnderna i Stockholm, Göteborg* och *Gislaved* samt *skolstyrelsen i Jönköping.*

Rikspolisstyrelsen och *BRÅ* betonar att föräldrarnas utbildningsbehov bör uppmärksammas i den uppsökande verksamheten. Föräldrarna bör beredas ökad möjlighet till samordnad utbildning med sina barn i såväl språk som övrigt.

Svenska kommunförbundet betonar att den uppsökande verksamheten självfallet skulle bli effektivare, om man i ökad utsträckning hade möjlighet att till verksamheten knyta personer som behärskar de aktuella invandrarspråken.

Sociala centralnämnden i Stockholm anser det riktigt att hemspråkslärarna anförtros en uppsökande verksamhet och "kurativa" uppgifter bland invandrarbarnen och deras familjer. Det understryks emellertid att hemspråkslärarens insatser får ses som av huvudsakligen förmedlande art. *Sociala centralnämnden i Göteborg* finner att invandrargruppens förslag stämmer väl överens med erfarenheter från den i Göteborg pågående försöksverksamheten med uppsökande verksamhet för barn med särskilda behov. *Sociala centralnämnden i Gislaved* redovisar att försök med hemspråksträning för förskolebarn misslyckats därför att man inte insett behovet av uppsökande verksamhet och anför att inventering av behovet av särskilda åtgärder för invandrarbarnen kommer att göras varje år i samband med revidering av förskoleplanen.

TCO, Sveriges Finska Lärarförening och *RIB* tillstyrker den uppsökande verksamheten men är kritiska mot hemspråkslärarnas funktioner i denna.

Resursernas storlek och utnyttjande

Invandrargruppens förslag om att de statliga resurser som tilldelas för undervisning av invandrarbarn skall kunna användas flexibelt utan centralt fastställda föreskrifter, så att barnens skiftande behov i största möjliga utsträckning tillgodoses, samt att insatser i förskolan och på låg- och mellanstadiet bör prioriteras har vunnit allmän anslutning bland remissinstanserna. *SÖ, Riksförbundet finska föreningar i Sverige* samt *skoldirektionen* och *sociala centralnämnden i Stockholm* tillstyrker med vissa förbehåll den föreslagna prioriteringen.

SÖ betonar att även om insatser i förskolan och på grundskolans låg- och mellanstadium bör prioriteras, vilken uppfattning nästan samtliga länsskolnämnder delar, all disposition av resurser måste utgå från en bedömning av elevens individuella behov. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* reserverar sig inför en alltför ensidig satsning på förskolan — hur viktig denna än är — och anser att samhällets resurser för utvecklingen av invandrarbarnens hemspråk, förutom inom förskolan bör läggas på en metodisk träning genom hela ungdomsskolan. *Skoldirektionen* och *sociala centralnämnden i Stockholm* tillstyrker prioriteringen av insatserna i förskolan och grundskolans låg- och mellanstadium, men framhåller att långt ifrån alla invandrarbarn kommer till Sverige i de åldrarna. Prioriteringen får inte leda till otillräckliga resurser för de elever som invandrar i högre åldrar.

Ett stort antal remissinstanser instämmer generellt i eller lämnar utan erinran också invandrargruppens förslag om resurstilldelning för undervisningen, om nya bestämmelser som föranleds av gruppens förslag samt om att information om verksamheten bör utformas i samråd mellan SÖ och socialstyrelsen.

Socialstyrelsen och *sociala centralnämnden i Malmö* ansluter sig i princip till den proportionerliga beräkningsgrunden för resursfördelning. Socialstyrelsen framhåller dock att erfarenheterna av vilka insatser som krävs i förskolan för att ge invandrarbarnen en god språklig utveckling är ringa. Ytterligare resurser för förskolan kan visa sig vara nödvändiga. *Sociala centralnämnden i Malmö* anser redan nu att hemspråksträningen i förskolan bör få ta i anspråk ett högre timtal än maximala sex timmar.

Socialstyrelsen, SACO/SR och *TCO* är kritiska mot resurstilldelningen för stödundervisningen i svenska. *SACO/SR* anser att ytterligare förstärkningar måste övervägas, framför allt för stödundervisningen i svenska i gymnasieskolan. *TCO* påpekar att den förstärkta skolledarresurs som nyligen tillförts invandrarundervisningen är knuten till bestämmelserna om stödundervisningen. Om stödundervisningen i svenska i fortsättningen skall omfatta endast fyra veckotimmar per grupp, får detta negativa konsekvenser för skolledarresursen och för möjligheterna att utöka denna stödundervisning. I de fall studiehandledning och hem-

språksundervisning tillsammans ger 0,5 poäng för varje trettontal timmar tillstyrker TCO förslaget.

Ett antal remissinstanser tillstyrker inte resurstilldelningen utan begär ökade timtal på olika stadier såsom *Sveriges Finska Lärarförening, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Finlandssvenskarnas riksförbund* och *Finsk-svenska utbildningsrådet, finska delegationen, Jugoslaviska riksförbundet, Jugoslaviens kultur- och informationscentrum* samt *Grekiska riksförbundet,* vilka kräver större resurser för undervisningen i modersmålet i grundskolan och gymnasieskolan.

Sveriges Finska Lärarförening föreslår fyra veckotimmar per grupp för hemspråksundervisning på låg- och mellanstadiet, vilka bör ligga ovanpå de tidigare sex veckotimmar, som består av stödundervisning i svenska jämte studiehandledning på hemspråket. Föreningen anser också att två veckotimmars undervisning i hemspråket inte garanterar att det bibehålls och vidareutvecklas på högstadiet. Fortsatta studier i hemspråket i gymnasieskolan och på högskolenivå försvåras därigenom. Föreningen konstaterar dock med tillfredsställelse att stödundervisningen för invandrare i gymnasieskolan börjat fungera men betonar att timtalet kommer att vara för snävt tilltaget. Finska föreslås bli B-språk i gymnasieskolan.

Finsk-svenska utbildningsrådet, finska delegationen, understryker starkt behovet av att utveckla finska invandrarbarns undervisning i och på finska språket. För att uppnå de uppställda målen för utbildning av tvåspråkiga personer i Sverige och för att undvika halvspråkighet bland finskspråkiga elever bör undervisningen i lågstadiets tre första årskurser ske enbart på finska. Svenska språket kan försiktigt slussas in i årskurs 3 som ett för eleven främmande språk. Delegationen anser att de finska invandrareleverna i gymnasieskolan bör beredas möjligheter till studier i och på modersmålet speciellt på teoretiska utbildningslinjer i sådana områden där det finns tillräckligt underlag för detta. *Jugoslaviska riksförbundet* hävdar att de från jämlikhetsprincipen härrörande kraven inte kan anses vara tillfredsställda med mindre än att invandrarbarns modersmål behandlas som likställt med svenska barns modersmål. Riksförbundet anser att det finns ämnen på schemat av mindre betydelse för barnets utveckling än modersmålet. Det föreslagna antalet veckotimmar för studiehandledning på invandrarelevs modersmål anser riksförbundet också vara otillräckligt och föreslår upp till fyra veckotimmars studiehandledning på modersmålet utöver två veckotimmars undervisning i modersmålet. *Jugoslaviens kultur- och informationscentrum* anser det positivt att införa fler undervisningstimmar och att införa modersmålet i förskolor och grundskolan. Man tror likväl inte att denna extra undervisning är likvärdig med den undervisning som ges i andra invandrarländer. Dessutom sägs inte något om att undervisningen förbereder eleverna för att återvända till sitt hemland. Likaså har det

pedagogiska och uppfostrande inflytandet från hemlandet helt försummats. *Grekiska riksförbundet* anser att undervisningen i grundskolan måste utökas ytterligare. För undervisning i hemspråket och studiehandledning föreslås en maximal tilldelning av åtta veckotimmar per grupp och för stödundervisning också maximalt åtta veckotimmar per grupp. *Föreningen Norden* anser att den föreslagna resurstilldelningen för modersmålet utgör en väsentlig förbättring på låg- och mellanstadiet och att förslaget bör förverkligas åtminstone för de stora invandrargruppernas del enligt den modell som ger den enskilde eleven det största antalet undervisningstimmar i modersmålet. Däremot anser föreningen en väsentlig förstärkning av möjligheterna till undervisning i modersmålet på grundskolans högstadium och i gymnasieskolan vara ofrånkomlig.

Stockholms skoldirektion, skolstyrelserna i Södertälje och *Täby* ifrågasätter likaledes den föreslagna resurstilldelningen.

Stockholms skoldirektion konstaterar att gruppens förslag inte innebär någon resursförstärkning för grundskolan för en kommun som redan tidigare anordnat invandrarundervisning med utnyttjande av maximalt tillgängliga resurser. Skoldirektionen föreslår en maximal resurstilldelning till grundskolan för undervisning i hemspråket och studiehandledning på hemspråket om sex veckotimmar per grupp samt för stödundervisning i svenska likaledes sex veckotimmar per grupp. *Skolstyrelsen i Södertälje* anser att den föreslagna resursen för grundskolan ger ett sämre utfall än den nuvarande resurstilldelningen, om inte förskolan byggs ut så att behovet av hemspråksundervisning och studiehandledning på hemspråket minskar samt en centralisering av undervisningen i hemspråket till viss skola eller vissa skolor genomförs. Då den första förutsättningen inte föreligger omedelbart, kan effekten av förskolans hemspråksträning bara uppnås successivt. Därför måste resursen för grundskolan förstärkas under en övergångstid med ca 20—25 % jämfört med den föreslagna för att en oförändrad standard skall kunna bibehållas. *Skolstyrelsen i Täby* hyser farhågor för att i en kommun, i vilken många språkgrupper finns representerade, resursen blir otillräcklig för udda elever och språkgrupper.

Länsstyrelsen i Stockholms län anser att det bör undersökas om inte bland de ämnen i grundskolan och gymnasieskolan som kan bytas ut mot hemspråket bör finnas också något annat ämne än språk. Det är av stor betydelse för den framtida tillgången på tvåspråkiga lärare i dessa ämnen att invandrarspråk läses på gymnasiestadiet, och att eleven inte väljer de "stora" språken framför sitt hemspråk.

Organisation av verksamheten

Invandrargruppens förslag om språkstödjande åtgärder för invandrarbarn i förskolan, dvs. i daghem, familjedaghem samt i deltidsgrupper,

om organisation och arbetssätt lämnas utan erinran eller tillstyrks av så gott som alla remissinstanser, bl. a. av *socialstyrelsen, SÖ, länsstyrelserna i Blekinge, Västmanlands, Göteborgs och Bohus* och *Stockholms län, familjestödsutredningen, Svenska kommunförbundet, LO, TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet, Riksförbundet finska föreningar i Sverige* samt *RIB*.

Socialstyrelsen, SÖ och *länsstyrelsen i Blekinge län* påpekar att invandrarbarn som vistas i daghem och familjedaghem har stort behov av insatser redan från mycket låg ålder, då invandrarbarn som vistas hela dagen i en helt svenskspråkig miljö mycket snabbt förlorar sitt eget hemspråk, vilket kan medföra svåra störningar i deras personlighetsutveckling. *Socialstyrelsen* uttalar att i daghem bör i första hand eftersträvas tvåspråkig personal och i andra hand ambulerande hemspråkslärare som ofta och så länge som möjligt kan umgås med barnet. *SÖ* anser att invandrarbarns vistelse i deltidsgrupp måste individanpassas och ej enbart åldersanpassas, t. ex. från fyra års ålder.

Länsstyrelsen i Blekinge län betonar att förslaget om att invandrarbarn bör erbjudas vistelse i deltidsgrupp från fyra års ålder förutsätter en väl utbyggd barnomsorg i kommunerna. Invandrarbarnen bör i största möjliga utsträckning erbjudas hemspråksträning i särskilda språkförskolor eller förskolegrupper. Om antalet barn inte medger särskild grupp, bör barnen beredas hemspråksträning enskilt. *Länsskolnämnden i Västmanlands län* framhåller att de senaste forskningsrönen och praktiska erfarenheterna av träning i hemspråket i enspråkiga grupper har visat att kamratkonflikter härigenom minskar och inlärningen av svenska underlättas. Riskerna för isolering minskar med tiden, eftersom invandrarbarnen i den enspråkiga gruppen uppnår större känslomässig trygghet. Där ett större antal invandrarbarn kan hjälpa och stödja varandra bör farhågorna för isolering ej överdrivas men noga uppmärksammas. Lokal bedömning blir avgörande.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anser att invandrargruppens förslag för de barn som från tidig ålder placeras i daghem är något oklart. Ambulerande hemspråkslärare för språkträning synes gå dåligt ihop med arbetssättet i förskolan, där de minsta barnen bör ha kontakt med några få personer. Vidare påpekar länsstyrelsen att invandrarfamiljer i många fall anlitar en yngre eller äldre släkting som barnvakt. Barn i sådana familjer torde också behöva det föreslagna stöd och den stimulans som en hemspråkslärare kan ge. *Länsstyrelsen i Stockholms län* tar upp problemen för de invandrarbarn som vistas i enbart svenskspråkiga daghem, där barnet kan bli nästan helt svenskspråkigt och komma att sakna ett gemensamt språk med föräldrarna. Länsstyrelsen anser att särskilda åtgärder måste sättas in för att undvika sådana situationer. Längre daghemsresor för barnet än eljest bör t. ex. tillfälligtvis kunna godtas för att få tillgång till hemspråksträning. Länsstyrelsen finner helt

enspråkiga förskolor ligga i linje med den allmänna målsättningen, men påpekar att så gott som alla barn också torde ha svenskspråkiga kontakter och att åtminstone någon svenskträning torde vara lämplig även i förskolan.

Familjestödsutredningen påpekar att frågan om vid vilken ålder hemspråksträning i förskolan bör påbörjas inte närmare berörts i betänkandet. Invandrarbarn tillhör de barn som kan vara i behov av särskilt stöd, vilket gör det sannolikt att antalet invandrarbarn under fyra år som får heldagsomsorg kommer att öka. Utredningen betonar det angelägna i att ge dessa barn möjlighet till hemspråksträning redan före fyra års ålder. Utredningen framhåller att segregation mellan barn från olika språkgrupper inte får skapas i förskolan eller i bostadsområdet genom att barn från samma språkområde samlas under hemspråksträningen. Vidare påtalas att frågan om hur svenskundervisningen i förskolan skall samordnas inte har behandlats. Denna fråga har stor betydelse för hur barnomsorgsverksamheten för invandrarbarnen skall organiseras.

Svenska kommunförbundet anser att förslaget om heltidsförskola för invandrarbarn som behöver heldagsomsorg och om deltidsförskola redan från fyra års ålder för övriga invandrarbarn bör få gälla som en allmän målsättning, i all synnerhet som betydande svårigheter kommer att föreligga i många kommuner att ordna en barnomsorg enligt invandrargruppens intentioner. Likaså torde praktiska svårigheter möta att ge invandrarbarn i deltidsförskola hemspråksträning också ferietid. Kommunförbundet utgår från att kommuner som anordnar sådan ferieverksamhet skall ha möjlighet att använda det statliga resurstillskottet för att finansiera även denna verksamhet.

LO betonar att vid planering av hemspråksträning för förskolebarn också bör beaktas att vissa kommuner valt att lösa barnomsorgen genom familjedaghem. *TCO* föreslår en skärpning av förskolelagen så att det blir en rättighet för barn med särskilda behov — till vilka invandrarbarnen räknas — att erhålla plats i förskola senast från fyra års ålder. TCO anser det vara ett värdefullt förslag att, med hänsyn tagen till geografiska avstånd, barn från samma språkgrupp sammanförs i daghem eller deltidsgrupp, då barnen garanteras språkliga kamratkontakter inom institutionen, förutsatt sammanhållningen inte drivs så långt att invandrarbarnen isoleras från sina svensktalande kamrater. Organisationen är tveksam till att barn som vistas i familjedaghem också skall delta i deltidsförskola, då alltför många miljöbyten kan hämma barnets utveckling. Huvudregeln måste vara att alla invandrarbarn skall ha rätt till plats i förskola från fyra års ålder. Under en övergångsperiod kan undantagsvis accepteras en placering i familjedaghem tillhörande den egna språkgruppen alternativt att flera barn från samma språkgrupp placeras i samma hem. TCO delar uppfattningen att enspråkiga grupper ledda av tvåspråkig personal ur språkutvecklingssynpunkt synes vara det bästa alternativet.

Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet och *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* anser att förskolan skall kunna tillhandahålla tvåspråkig personal i såväl heltids- som deltidsförskola. Ambulerande hemspråkslärare anses av *Sveriges Finska Lärarförening* och *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* som en nödlösning under en övergångsperiod. *Finsk-svenska utbildningsrådet* anser att undervisningen i förskolan bör ske helt på modersmålet i enspråkiga grupper och börja i fyraårsåldern. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* anser likaledes att enspråkiga hemspråksgrupper, ledda av en lärare som enbart talar barnens eget språk, är att rekommendera. *RIB* anser att hemspråksträningen i förskolan om möjligt i första hand bör bedrivas i enspråkiga grupper, i andra hand bör ambulerande hemspråkslärare användas, vilka bör besöka förskolan regelbundet och kunna nås av förskolepersonalen även på andra tider.

Ett tiotal remissinstanser kommenterar förslaget för beräkning av gruppstorlek som underlag för det statliga resurstillskottet eller timtalets fördelning under veckan.

RIB, sociala centralnämnden i Göteborg och *Göteborgs allmänna skolstyrelse, Norrköpings kommun* och *sociala centralnämnden i Sundsvall* är kritiska mot invandrargruppens förslag till gruppstorlek om sex barn per grupp för hemspråksträning. *Sociala centralnämnden i Göteborg* uttalar att normen sex barn endast kan ses som en riktlinje. *Norrköpings kommun* och *sociala centralnämnden i Sundsvall* hävdar båda att gruppstorleken i förskolan skall vara densamma som i grundskolan och gymnasieskolan, dvs. fyra per grupp. Båda remissinstanserna uttalar liksom *RIB* betänkligheter mot att transportera småbarn långa vägar till förskolan.

Länsstyrelsen i Norrbottens län och *Haparanda kommun* anser det vara en stor brist i invandrargruppens förslag om språkträning i deltidsförskolan att invandrarbarn med högst sex veckotimmars resurs bara får kontakt med hemspråksläraren två dagar i veckan.

Samtliga remissinstanser tillstyrker eller lämnar utan erinran invandrargruppens förslag och överväganden om samverkan mellan förskola och grundskola och om att fasta rutiner bör tillskapas för en sådan samverkan.

Socialstyrelsens nämnd för internationella adoptionsfrågor påtalar att problem med åldersbestämning av utländska adoptivbarn inte uppmärksammats i samband med skolstarten, ej heller att dessa barn befinner sig på mycket olika utvecklingsnivå i förhållande till sin kronologiska ålder till följd av fysiska och psykiska faktorer i sin tidigare miljö. Nämnden förordar en mer flexibel inställning till tidpunkten för skolstarten och en större faktisk integrering mellan förskola-skola utifrån det enskilda barnets situation och bästa. *Svenska kommunförbundet* anser det värdefullt att invandrargruppen aktualiserat samverkansfrågorna men ifrågasätter

om dessa skall lösas isolerat för invandrarbarnen. *Skolstyrelsen i Jönköping* anser att invandrarbarnens stadieövergång bör behandlas som naturliga bitar i de rutiner som utarbetas för de svenska barnen.

Invandrargruppens förslag om en omfördelad statlig resurs som innebär fyra veckotimmars hemspråksträning och en gruppstorlek omfattande genomsnittligt fyra elever, om en renodlad, oförändrad resurs om fyra veckotimmar för stödundervisning i svenska, om en centralisering av undervisningen så långt lämpligt är med hänsyn till den enskilde elevens behov och förutsättningar, om att deltagande i stödundervisning i svenska och i studiehandledning på hemspråket är obligatoriskt för eleven, medan deltagande i hemspråksträning är frivilligt, lämnas utan erinran eller tillstyrks av de flesta remissinstanserna.

Den föreslagna genomsnittliga gruppstorleken som beräkningsgrund för det statliga resurstillskottet underkänns av *Sveriges Finska Lärarförening, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Stockholms skoldirektion, Göteborgs allmänna skolstyrelse, skolstyrelserna i Botkyrka, Karlstad* och *Täby*.

Sveriges Finska Lärarförening hävdar att gruppstorleken fyra är en försämring jämfört med nulägets tre till fem. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* hävdar att en sådan fördelningsprincip kommer att inverka menligt på omhändertagandet av de små grupperna. *Stockholms skoldirektion* belyser de svårigheter kommunen har att uppnå ett medelvärde av fyra elever per grupp. Den frivilliga hemspråksundervisningen läsåret 1974/75 hade ett medelvärde av 3,5 elever per grupp. I studiehandledning på hemspråket har gruppstorleken understigit tre elever per grupp, vilket har kompenserats av större undervisningsgrupper i stödundervisning i svenska. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* ser ogärna att bestämmelser om stödundervisning, hemspråksträning och studiehandledning på hemspråket låser medeltalet per grupp till minst fyra. Det skulle bli en klar försämring och gå ut över de mindre språkgruppernas elever, dvs. över dem som behöver det mesta stödet och den största tryggheten. Medeltalet per grupp föreslås bli två elever, dels för stödundervisning i svenska och engelska, dels för studiehandledning på modersmålet. *Skolstyrelsen i Botkyrka* framhåller att förslaget innebär att kommuner med mindre frekventa språk missgynnas och är i behov av högre statsbidrag än det föreslagna. *Skolstyrelsen i Karlstad* framhåller att det är tveksamt hur situationen blir i de mindre och lågfrekventa kommunerna. Det bör därför finnas möjligheter för kommunerna att vid behov erhålla en statlig resurs för utbildningsinsatser även för enstaka invandrarelever utan någon form av spärrar. Adoptivbarn av skilda nationaliteter, som oftast är helt ensamma i sin språkgrupp i sin skola har också rätt att erhålla en fullgod språklig träning. *Skolstyrelsen i Täby* uttalar att fyra till sex elever per grupp sannolikt är möjligt i stora kommuner med mycket hög procent invandrare. Skolstyrelsen anser att in-

vandrarbarnen inte kan beredas undervisning i hemspråk i samma utsträckning som hittills, i varje fall inte utan betydande kommunala kostnader och olägenheter för invandrarbarnen. Den genomsnittliga gruppstorleken i förskolan föreslås vara fem barn samt i grundskolan och gymnasieskolan tre elever.

Följande remissinstanser framför vissa kritiska synpunkter på den föreslagna centraliseringen av hemspråksundervisningen: *länsskolnämnderna i Kronobergs, Blekinge, Älvsborgs, Örebro* och *Västmanlands län, länsstyrelsen i Blekinge län, Stockholms skoldirektion* samt *skolstyrelserna i Södertälje, Eskilstuna, Gislaved, Olofström, Malmö och Kiruna.*

Länsskolnämnden i Kronobergs län understryker att en kommun mycket noga måste kartlägga för- och nackdelar för eleverna vid en centralisering av undervisningen. *Länsskolnämnden i Västmanlands län* konstaterar att frågan om ambulerande lärare eller centralisering får bedömas från fall till fall. *Länsskolnämnden i Örebro* understryker att frågan om centralisering måste avvägas med hänsyn till elevernas behov och olika lokala förutsättningar. *Länsskolnämnden i Älvsborgs län* finner det vara mindre tillrådligt att skapa klasser med stort inslag av invandrarbarn, även om detta medför organisatoriska fördelar, och framhåller de uppenbara riskerna för segregation. *Länsskolnämnden* och *länsstyrelsen i Blekinge län* samt *skolstyrelsen i Olofström* är starkt kritiska mot en centralisering. De uttalar att en centralisering skulle utgöra ett markant avsteg från principen att integrera och skapa förståelse mellan barn från olika minoritetsgrupper och svenskar i organisationen av skolarbetet och avstyrker därför bestämt. *Skolstyrelserna i Eskilstuna* och *Södertälje* betonar att centraliseringen kan få betydande ekonomiska konsekvenser för skolskjutsorganisationen och att statliga insatser här kan bli nödvändiga. *Skolstyrelsen i Gislaved* anser att invandrareleverna bör gå kvar i sin skola, medan lärarna bör resa mellan olika skolor. Invandrarelever bör inte placeras i speciella klasser utan spridas, så att koncentration av invandrare undviks. *Skolstyrelsen i Malmö* framhåller vikten av en bostads- och kamratanknuten skolplacering. *Skolstyrelsen i Kiruna* anser att en centralisering av invandrarundervisningen inom kommunen bör undvikas genom att reglerna om t. ex. gruppstorlek utformas, så att de ger möjlighet till flexibilitet, och genom att lokala förhållanden får väga tungt vid beslut om resursanvändningen. *Stockholms skoldirektion* anser att en centralisering bör ske först på mellan- och högstadiet. Tanken att invandrarbarnen utgör en kulturell tillgång för skolan försvinner, om man utvecklar koncentrationen för långt. Pedagogiska och organisatoriska fördelar kan klart uppnås, men det måste vara den enskilde elevens bästa som står i centrum. *TCO* betonar att en centralisering av invandrarelevernas undervisning måste ske med beaktande av elevens behov och effekten av resursutnyttjandet. Avvägningen mellan olika faktorer bör ankomma på kommunen. En samlad bedömning

av elevens behov, föräldrarnas synpunkter och övriga förhållanden bör ligga till grund för beslutet. TCO anser likväl att centralt utfärdade riktlinjer bör meddelas.

Följande remissinstanser ansluter sig inte till invandrargruppens förslag om att hemspråksundervisningen alltjämt bör vara frivillig för invandrarelev: *TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Grekiska riksförbundet, Tvåspråkiga lärares förening, Tvåspråkiga lärare i Stockholm, Jugoslaviska riksförbundet* och *skolstyrelsen i Sundsvall.* De hävdar samtliga att deltagande i hemspråkundervisning bör vara obligatoriskt. De fyra förstnämnda anser att viss dispensmöjlighet bör finnas. *TCO* anser att en ändring snarast bör ske så att hemspråket får samma ställning som övriga obligatoriska ämnen. Endast om särskilda skäl föreligger bör obligatoriet upphävas efter framställan från invandrarbarnens föräldrar. *Jugoslaviska riksförbundet* anser att förslaget om frivillighet att delta i hemspråksundervisningen har lika litet med demokrati eller jämlikhet att göra som ett motsvarande förslag för svenska barn skulle ha. *Länsstyrelsen i Västmanlands län* påpekar att om man accepterar ett obligatorium för kommunerna att anordna hemspråksundervisning, det lägsta antal elever, som utlöser detta åliggande för kommunerna måste fixeras. *Länsstyrelsen i Norrbottens län* ställer sig tveksam till ett obligatorium för eleverna att delta i stödundervisning i svenska och studiehandledning på hemspråket och förordar samma frivillighet som gäller för hemspråksundervisningen.

De flesta remissinstanserna lämnar utan erinran eller tillstyrker invandrargruppens förslag att koncentrera en relativt stor del av hemspråksundervisningen till lågstadiet samt de nio modellförslag för hur eleverna kan grupperas i låg- och mellanstadiet, som bygger på centraliseringsprincipen och på att svensklärare och hemspråkslärare arbetar parallellt eller som kompanjonlärare, samt att engelska förutsätts införas i årskurs 3 i grundskolan.

Bland dem som tillstyrker generellt är *socialstyrelsen, SÖ, BRÅ, Norrköpings kommun, skolstyrelserna i Eskilstuna, Nybro, Malmö* och *Degerfors.*

Socialstyrelsen anser att svårigheter kan finnas att sammanföra elever i de skisserade grupperna i invandrarglesa kommuner. Möjligheter till ett ökat statsbidrag bör finnas så att även enstaka invandrarbarn får samma rättigheter och tillfälle till hemspråksträning. Socialstyrelsen framhåller att om de invandrarbarn som har en annan tro befrias från lektionerna i religionsundervisning, ställs veckotimmar till disposition för den stödundervisning och hemspråksundervisning som de har ett stort behov av. *SÖ* anser att modellförslagen kan vara utgångspunkter för det lokala utvecklingsarbetet och att de bör prövas. Även anordningar som t. ex. förberedelseklasser för invandrarbarn kan övervägas. När undervisningen för invandrarbarn planeras och genomförs måste tillgången på

lämpliga lokaler beaktas. *BRÅ* understryker att skoldaghem och andra institutioner som bedriver skolundervisning bör få samma möjligheter att undervisa sina invandrarelever i hemspråk samt ge stödundervisning i svenska och studiehandledning som skolan i övrigt. I de fall dessa institutioner inte står under kommunalt huvudmannaskap bör samarbete upprättas med kommunen. *Norrköpings kommun* anser att kommunerna genom de skisserade modellerna har möjlighet att avskaffa förbemöjlighet till läsinlärning på hemspråket. Invandrargruppens förslag kommer att gagna också de svenska barnen, då undervisnngen kan beredelseklasserna, vilka varit en "nödlösning" för att ge lågstadiebarnen drivas i mindre grupper. Kommunen betonar att förslaget innebär en väsentlig omändring av rektorsområdens planering och organisation. Dubbla lokaler och längre resväg förutsätts, vilket kan innebära icke önskvärda sociala effekter. Det ligger stort ansvar på skolledning, föräldrar, lärare och elever att förhindra att elevvårdsproblemen härigenom ökar. *Skolstyrelsen i Malmö* kan redovisa goda erfarenheter från försök med tvåspråkig undervisning på lågstadiet. I årskurs 1 i en skola används med framgång i stort sett samma timplan som invandrargruppen redovisar i sin utredning. *Skolstyrelsen i Eskilstuna* framhåller att de föreslagna modellerna för årskurs 1 har den fördelen att eleverna får gå i svensk klass men ändå får den viktigaste undervisningen på sitt modersmål. Eleverna kan i stort sett bilda sammanhållna klasser genom hela grundskolan. Skolstyrelsen påpekar att grundmodellen är lokalkrävande. Ett klassrum/klinikrum krävs för varje invandrargrupp i de svenska klasserna. *Skolstyrelsen i Degerfors* finner timplansmodellerna realistiska och att de bör ge invandrareleverna tillräcklig träning i både hemspråk och svenska. Elever som gått från årskurs 1 i detta system kan sannolikt följa undervisningen på svenska, när de kommer till högstadiet. *Skolstyrelsen i Nybro* anser att förslagen ligger i linje med SIA:s förslag om resursanvändning. *Stockholms skoldirektion* påpekar att förskjutningar inom befolkningsgrupperna pågår hela tiden. Det är därför svårt att planera den föreslagna centraliserade typ av klasser som invandrargruppen skisserar, om man vill vidmakthålla en stabilitet i undervisningen. Endast med stor uppmärksamhet driven försöksverksamhet med tvåspråkiga klasser torde ge underlag för slutgiltig bedömning av utredningens modeller.

Länsstyrelsen i Västmanlands län, Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet, finska delegationen, Riksförbundet Hem och Skola, Esternas representation i Sverige, Estniska kommittén, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Göteborgs allmänna skolstyrelse och *skolstyrelsen i Malmö* uttalar sig för speciella invandrarklasser, s. k. förberedelseklasser eller enspråkiga klasser. Den sistnämnda betonar dock vikten av att aktivt verka för en relativt snabb inskolning av invandrareleverna i vanliga klasser, medan *Göteborgs allmänna skolsty-*

relse uttalar att skolförvaltningen avser att fortsätta med försöken med förberedelseklasser och att de har gett tillfredsställande resultat. När invandrareleverna i en årskurs i ett rektorsområde överstiger 50 % och har flera hemspråk, är invandrargruppens modeller ej möjliga att tillämpa.

Länsskolnämnden och *länsstyrelsen i Blekinge län* och *skolstyrelsen i Olofström* samt *Norrköpings* och *Gislaveds kommuner* är kritiska mot enspråkiga invandrarklasser, förberedelseklasser. De tre förstnämnda anser att försiktighet bör iakttas med ytterligare åtgärder att inrätta förberedelseklasser, eftersom någon utvärdering inte har skett. En hemspråksträning i enspråksklasser under de första åren måste följas upp av särskilda klasser i grundskolan och gymnasieskolan med undervisning på olika hemspråk. Vidare torde undervisning i sin helhet på hemspråket enligt av invandrargruppen skisserad modell med orienteringsämnen och matematik leda till att olika former av jämkad studiegång måste tillgripas på högstadiet eller, som konsekvens av tidigare åtgärder, att särskilda klasser måste bildas med respektive hemspråk.

Länsskolnämnden i Östergötlands län, länsstyrelsen i Stockholms län, TCO, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Finlandssvenskarnas riksförbund, Göteborgs allmänna skolstyrelse, Surahammars kommun och *skolstyrelsen i Eskilstuna* ifrågasätter att engelska som främmande språk införs redan i årskurs 3 för invandrarelever. *Länsskolnämnden i Östergötlands län* ställer frågan om inte invandrargruppens redovisning av tvåspråkighetens dilemma för de yngsta eleverna innebär att positionen för ämnet engelska på grundskolans lägre stadier bör omprövas och engelskan flyttas tillbaka till årskurs 5. *TCO* uttalar att möjligheter bör finnas till en tillrättalagd studiegång för de invandrarelever, för vilka införandet av engelska i årskurs 3 komplicerar den allmänna språkutvecklingen eller över huvud taget verkar negativt på möjligheterna att följa andra viktiga delar av undervisningen. *TCO* betonar att ett uppskjutande av engelskan t. ex. till årskurs 7 inte får leda till att möjligheten till fortsatta studier i gymnasieskolan eller därefter försvåras. De hinder som i dag kan finnas inom utbildningsväsendet på denna punkt bör avlägsnas för invandrareleverna. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* anser att man bör få pröva olika senarelagda tidpunkter för engelskundervisningen. *Finlandssvenskarnas riksförbund* föreslår att engelska införs först i årskurs 4. *Skolstyrelsen i Eskilstuna* ifrågasätter om inte engelskan för invandrarbarn generellt borde förläggas till årskurs 4. I varje fall borde ett avgörande kunna ske från fall till fall. *Surahammars kommun* önskar att ytterligare utredning görs om undervisningen i engelska och frågar när kunskaperna i hemspråket och i svenska är så stabila att inlärning av ytterligare ett språk kan startas. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* delar denna uppfattning och uttalar att invandrargruppen inte har någon lösning på problemet, varför frågan måste ägnas fortsatt uppmärksamhet.

Invandrarbarnens situation i specialskolan och särskolan

Samtliga remissinstanser lämnar utan erinran eller instämmer i invandrargruppens synpunkter om möjligheterna att förbättra invandrarelevernas undervisningssituation i specialskola och särskola samt att dessa synpunkter bör utgöra riktlinjer för ett fortsatt utvecklingsarbete av resp. huvudman.

Socialstyrelsen anser att särskilda insatser måste göras för att finna och hjälpa invandrarbarn med handikapp och påtalar, att normalbegåvade invandrarbarn som testats av skolpsykolog i vissa fall inte förstått instruktionerna och följaktligen placerats i hjälpklass eller särskola utan egentlig anledning. Riskerna härför bör uppmärksammas. *SÖ* delar invandrargruppens synpunkter på riktlinjer för fortsatt utvecklingsarbete kring invandrarbarnens situation i dessa skolformer. *AMS* anser det nödvändigt att behovet av ökade resurser för stöd åt elever i specialskolor och särskolor tillgodoses. *SIV* framhåller att det bör ytterligare utredas vilka insatser för syn- och hörselskadade samt psykiskt utvecklingsstörda invandrarbarn som kan göras inom de olika undervisningsformerna. SIV anser att läromedlen bör förbättras redan nu för de synskadade invandrarbarnen samt att hemspråksundervisning och studiehandledning på hemspråket bör ges i enlighet med grundskolans regler.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anser att invandrargruppen behandlar frågan om barn med handikapp summariskt. I synnerhet de psykiskt utvecklingsstörda barnen blir lätt isolerade från kontakter med hem och samhälle. Länsstyrelsen betonar att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt att språket inte i onödan förstärker denna effekt. *Landstingsförbundet* framhåller att samma förutsättningar bör gälla för den del av förskolan, gymnasieskolan och särskolan som har landstingskommunalt huvudmannaskap. Hemspråkslärarna måste kunna utnyttjas också i landstingens skolor. I varje enskilt fall måste överenskommelse träffas med primärkommunerna om samordning av resurserna. *TCO* tillstyrker att särskolan och specialskolan blir föremål för fortsatt utvecklingsarbete vad gäller invandrarbarnens undervisning. TCO betonar att det är viktigt att dessa skolor tilldelas de resurser som kan krävas för att undervisa de handikappade barnen. Tillgången på hemspråkslärare bör närmare utredas och utbildningen förstärkas för de hemspråkslärare som skall tjänstgöra inom resp. handikappgrupp. *Sveriges Finska Lärarförening* och *Finsk-svenska utbildningsrådet, finska delegationen,* framhåller att det finns många finska elever i särskolan och att det föreligger särskilda behov av tvåspråkiga lärare i specialskolan/särskolan. Det behövs en både elev- och familjekoncentrerad resurs på grund av familjernas speciella svårigheter. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* understryker att de barn som eventuellt är i behov av placering i särskola bör framför alla andra elever få undervisning på sitt eget språk, eftersom den undervisning som skolan erbjuder bör få en uppföljning i

hemmet. *Haparanda kommun* uttalar att det bör föreskrivas som en skyldighet att särskolklasser med invandrarelever i möjligaste mån integreras med skolenheter, där det finns elever med samma språk. En kategorisering måste undvikas.

Så gott som samtliga remissinstanser lämnar utan erinran eller tillstyrker invandrargruppens övervägande att för närvarande inte lägga fram förslag till förändring av nuvarande organisation för högstadiets del vad gäller invandrarelevernas situation. Bland dem som instämmer med understrykningar av vissa problem är *SÖ, länsskolnämnderna i Västmanlands, Kalmar* och *Värmlands län, statens ungdomsråd, AMS, SIV, sameutredningen, TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Estniska kommittén, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Finlandssvenskarnas riksförbund, Göteborgs, Norrköpings* och *Surahammars kommuner, skolstyrelserna i Sundsvall* och *Trelleborg* samt *lärare i svenska som främmande språk i Västerås.*

SÖ anser att i samband med verkets arbete med utveckling av bl. a. högstadiets undervisning invandrarundervisningen efter hand bör ytterligare analyseras. Prioriteringen på låga åldrar får inte leda till att högstadiets invandrarelever under en övergångsperiod inte får den undervisning och hjälp som de eljest skulle ha. Verket tillstyrker förslag om ytterligare insatser för studie- och yrkesorientering för invandrarelever.

Ett flertal länsskolnämnder har uttryckt sin oro över studiesituationen för invandrareleverna på högstadiet, däribland *länsskolnämnden i Västmanlands län,* som emotser nya överväganden om högstadiets tillvalsorganisation. *Länsskolnämnderna i Kalmar* och *Värmlands län* menar att införandet av SIA-skolan ger stora möjligheter att garantera invandrarelever erforderlig undervisning i hemspråk på högstadiet. *Statens ungdomsråd* betonar att en genomförd SIA-skola innebär ökade möjligheter att utnyttja aktiviteterna under och efter skoldagen på ett mångsidigt och flexibelt sätt under ledning av tvåspråkiga ledare, t. ex. för stödundervisning och läxhjälp, hemspråksundervisning och föreningsverksamhet i olika former. *AMS* understryker att samverkan mellan arbetsförmedlingen och skolan är nödvändig kring de elever på grundskolans högstadium och i gymnasieskolan som lämnar skolan för att söka sig ut i arbetslivet. Det gäller i särskilt hög grad invandrarbarnen som inte sällan har svårigheter på grund av bristande språkkunskaper att få en med hänsyn till intresse och utbildning lämplig anställning. *Norrköpings kommun* konstaterar att invandrargruppen i sitt förslag inte tillräckligt behandlat syo-problemet för barn med särskilda behov, till vilken grupp invandrareleven måste räknas. Kommunstyrelsen föreslår att den nuvarande syo-organisationen förstärks eller omorganiseras så att den kommer invandrareleven bättre till del än hittills.

SIV, sameutredningen, TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Estniska kommittén, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Finlandssvens-

karnas riksförbund, Göteborgs och *Surahammars kommuner, Trelleborgs skolstyrelse* samt *Lärare i svenska som främmande språk i Västerås* tar upp frågan om hemspråkets ställning som B-språk eller som tillvalsämne.

SIV anser att möjlighet att studera invandrarnas hemspråk som B-språk bör övervägas. Dels skulle invandrarelever som har bristfälliga kunskaper i föräldrarnas modersmål kunna lära sig detta systematiskt, dels skulle svenska elever ges en chans att bekanta sig med resp. språk och kultur. *Sameutredningen* erinrar om att samiska på försök får vara självständigt tillvalsämne på grundskolans och sameskolans (nomadskolans) högstadium i Norrbottens län under läsåren 1975/78. *TCO* anser att försöksverksamhet bl. a. bör ingående pröva möjligheten att byta ut något tillvalsämne, t. ex. tyska eller franska, mot hemspråket. Om detta visar sig lämpligt, skulle hemspråket få en starkare ställning på högstadiet. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* anser att möjlighet bör finnas att välja hemspråk som tillvalsämne samt att inrätta förberedelseklasser även på högstadiet. Vidare bör samordnad specialundervisning ges på hemspråket. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* anser att försöksverksamheten med hemspråk som tillvalsämne för invandrarelever bör öka. Skolstyrelsen framhåller att valet av tillvalsämne på högstadiet har med attityder att göra. Om omgivningen är positiv, blir elevens motivation att välja hemspråket större. *Surahammars kommun* anser att hemspråket bör jämställas med övriga tillvalsämnen. *Skolstyrelsen i Trelleborg* finner det tvivelaktigt att anordna hemspråksundervisning som fritt valt arbete och anser att det kan vara en god lösning att göra hemspråket till tillvalsämne. Detta förutsätter emellertid motsvarande reform i gymnasieskolan. *Skolstyrelsen i Sundsvall* anser att det hade varit värdefullt om ytterligare modeller för hemspråksträning på högstadiet hade utarbetats av invandrargruppen. Skolstyrelsen föreslår att timmar kan tas från samhällsorienterande eller naturorienterande ämnen för hemspråksundervisningen, om motsvarande avsnitt behandlas på hemspråkstimmarna. Detta skulle kanske stimulera till större intresse för studier i gymnasieskolan.

Flertalet remissinstanser lämnar utan erinran eller tillstyrker generellt invandrargruppens förslag för gymnasieskolans invandrarundervisning. Ett tiotal remissinstanser, däribland *SÖ, länsskolnämnderna i Östergötlands, Malmöhus* och *Värmlands län, TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Finlandssvenskarnas riksförbund i Sverige, Esternas representation i Sverige, Estniska kommittén, Göteborgs allmänna skolstyrelse, Norrköpings kommun* samt *skolstyrelserna i Malmö* och *Täby* är kritiska till att gruppstorleken åtta elever föreslås oförändrad vid val av hemspråk som alternativ till B- eller C-språk eller engelska.

SÖ ser i arbetsgruppens förslag en förstärkning och förbättring av invandrarelevernas utbildningsprogram i gymnasieskolan. Bestämmelsen

om åtta elever för att anordna undervisning i hemspråket som B- eller C-språk bör dock ändras till fem elever. Detta är i många fall en av förutsättningarna för att främja en aktiv tvåspråkighet. *De flesta länsskolnämnderna* anser att möjligheterna att läsa hemspråk som alternativ till B- eller C-språk skall bestå. *Länsskolnämnderna i Malmöhus* och *Värmlands län* anser att bestämmelsen om åtta elever är olycklig, då undervisning i så fall bara kan anordnas, där det finns ett mycket högt antal invandrarelever. *Skolstyrelsen i Malmö* påpekar att Malmö ännu aldrig kunna bilda grupper för hemspråksundervisning som B- eller C-språk med nuvarande bestämmelse om åtta elever per grupp. Skolstyrelsen förordar generösa dispensbestämmelser eller ännu hellre sänkta delningstal.

Länsskolnämnden i Östergötlands län anser att invandrargruppens motivering för åtta elever per grupp är diskutabel och förordar att invandrareleverna bör uppmuntras att studera sitt hemspråk bl. a. genom generösa gruppbestämmelser. *TCO* anser det vara ett rättvisekrav att invandrarelever på de högre skolstadierna kompenseras för att resurserna för invandrarundervisningen varit klart otillräckliga. *TCO* och *Norrköpings kommun* föreslår att gymnasieskolan tilldelas en förstärkt resurs vid val av B- eller C-språk så att en grupp får inrättas, om fyra elever har gjort samma språkval medan *skolstyrelsen i Täby* anser att det bör vara fem elever. *Sveriges Finska Lärarförening* anser att gruppstorleken skall vara fem elever, om finska läses som C-språk.

Några remissinstanser bl. a. *socialstyrelsen* framför andra alternativ. *Socialstyrelsen* anser att invandrareleverna t. v. måste ges betydligt generösare stöd t. ex. i form av särskild studiegång, assistentlärare och parallellundervisning på hemspråket, i avvaktan på att en utvärdering görs om effekterna av en större satsning på hemspråksträning i de lägre skolåldrarna nått åsyftad verkan.

De föreslagna introduktionskurserna för invandrarelever för inträde i gymnasieskolan tillstyrks bl. a. av *UKÄ, SÖ,* de *flesta länsskolnämnderna, AMS, länsstyrelsen i Blekinge län, Svenska kommunförbundet, TCO, skolstyrelserna i Södertälje, Eskilstuna, Olofström, Malmö* och *Haparanda.*

UKÄ betonar att introduktionskurserna kan ha effekter även för andelen invandrarstuderande på högskolområdet. *SÖ* framhåller att sådana kurser kan behövas också för invandrare i kommunal vuxenutbildning. SÖ anser att erfarenheterna av den försöksverksamhet med uppsökande studie- och yrkesorientering som pågår sedan läsåret 1974/75 bör kunna ge underlag för den av invandrargruppen föreslagna försöksverksamheten. Kurserna bör i princip vara ettåriga. *Länsstyrelsen* och *länsskolnämnden i Blekinge län* samt *skolstyrelsen i Olofström* betonar att kurserna bör stå öppna även för andra ungdomar än invandrare. Likaså biträds förslaget om sommarkurser och framhålls att de erfarenhe-

ter som vunnits t. ex. genom statens ungdomsråds försöksverksamhet bland invandrare i Olofström bör tillvaratas. *Svenska kommunförbundet* är tveksamt om kommunernas möjligheter att anordna kompletterande kurser på ferietid. Kommunförbundet utgår från att staten ställer medel till förfogande för att genomföra försöksverksamhet med introduktionskurser. *TCO* är tveksam till kompletterande kurser på ferietid och förespråkar istället att stödundervisning, studiehandledning på hemspråket och hemspråksundervisning förstärks under pågående läsår samt att viss anpassning av studiegången genomförs, där så erfordras, utifrån invandrarelevens speciella problem. Vidare efterlyser TCO en försöksverksamhet med stödundervisning i svenska integrerad med undervisning i yrkesteknik för invandrarelever på de yrkesinriktade linjerna. *Skolstyrelsen i Malmö* redovisar goda erfarenheter av yrkesinriktad grundkurs för invandrare. *Skolstyrelsen i Eskilstuna* anser att introduktions- och ferie-kurser samt lärarfortbildningskurser i invandrarfrågor till stor del bör hjälpa till att öka gymnasiebenägenheten bland invandrareleverna. *Haparanda kommun* framhåller att den föreslagna kontinuerliga intagningen i gymnasieskolan i samband med introduktionskurser i regel inte är möjlig med nu gällande läroplaner. Vuxenutbildningen skulle bättre kunna tillgodose önskemålen om kontinuerlig intagning. Kommunen föreslår att invandrare bör kunna få delta i vuxenutbildningsgymnasiets skolkurser redan från 16 års ålder. *Skolstyrelsen i Södertälje* föreslår att introduktionskurserna blir föremål för ytterligare överväganden samt att den kommunala vuxenutbildningens möjligheter till medverkan bör beaktas. *Länsstyrelsen i Norrbottens län* anser däremot att de föreslagna åtgärderna är helt otillräckliga. Introduktionskurserna bör utsträckas till ett eller två år med möjligheter till studiehandledning på hemspråket i samtliga teoretiska ämnen. *Botkyrka kommun* förordar ett helt läsårs deltagande i introduktionskurs mellan grundskolan och gymnasieskolan.

Personalfrågor

Invandrargruppens förslag och överväganden om personell samverkan mellan förskola, grundskola och gymnasieskola samt att samma person, hemspråkslärare, om möjligt skall arbeta i förskolan med hemspråksträning, delta i uppsökande verksamhet för invandrarbarnen och deras familjer samt undervisa i och på hemspråket i grundskola och gymnasieskola har mötts av blandad kritik av remissinstanserna. Detsamma gäller förslagen om att hemspråkslärarnas tjänster skall vara särskilda, kommunalt reglerade tjänster, om att det skall ankomma på kommunerna att utifrån egna bedömningar och värderingar av lämpligheten utse innehavare av tjänsterna samt om att statliga myndigheter inte bör fastställa särskilda regler för tillsättning, meritvärdering eller behörighet. Ett stort antal remissinstanser har lämnat förslagen utan erinran eller instämmer utan förbehåll. Således tillstyrks förslaget bl. a.

av *SÖ, flertalet länsskolnämnder, AMS, länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus* och *Stockholms län, SSK, sameutredningen, Föreningen Matija Gubec, Stockholms, Botkyrka, Borås, Haparanda* och *Kiruna kommuner* samt *skolstyrelserna i Sundsvall* och *Nybro.*

SÖ framhåller att hemspråkslärarnas insatser utgör ett viktigt komplement i det elevvårdande arbetet. Då ett stort antal invandrarbarn innebär en generellt ökad arbetsbelastning för skolans elevvårdspersonal bör invandrarbarnens behov särskilt beaktas vid planering och organisation av elevvården inom en kommun. När kommunala hemspråkslärartjänster inrättas måste också behovet av tvåspråkiga lärare inom kommunal vuxenutbildning beaktas. Särskilt i kommuner med relativt litet antal invandrare bör även denna undervisning kunna ingå i tjänstgöringsskyldigheten. *Länsskolnämnden i Östergötlands län* uttalar att den arbetstrygghet som invandrargruppen föreslår för hemspråkslärare genom att kommunalisera deras tjänster är ett värdefullt stöd.

AMS framhåller att ökade insatser måste göras för att hjälpa i synnerhet kvinnorna och ungdomarna. Hemspråkslärarnas insats skulle här kunna bli mycket betydelsefull. Invandrargruppens förslag om kurativa uppgifter tillstyrks därför, men hemspråkslärarna måste få en lämpligt avpassad utbildning härför. *Länsstyrelsen i Stockholms län* anser att hemspråksläraren skall tjänstgöra i samtliga skolformer. Ytterligare utredning krävs på vilket sätt huvudmannaförhållandena bör ändras eller om det är möjligt att tjänstgöra inom hela skolväsendet inom nuvarande organisationsformer. *SSK* delar invandrargruppens bedömning att förutsättningar saknas för en mer generell organisatorisk anordning för hemspråksträning och för de uppgifter som hör dit. Enda möjligheten torde därför vara att överlåta ansvaret för detta på den lokala skolledningen. På vilken nivå i fråga om skolledning ansvaret bör ligga får bedömas lokalt utifrån kommunens storlek och skiftande förutsättningar. SSK tillstyrker till följd härav att det bör ankomma på kommunen att själv anställa hemspråkslärare. *Sameutredningen* anser att de särskilda hemspråkstjänsterna skulle vara synnerligen lämpliga även för hemspråksträningen i samiska inom förskola, grundskola och gymnasieskola. En samordnad hemspråksundervisning möjliggörs därmed, varav behovet är särskilt stort i de kommuner som saknar särskild sameskola. Det bör uppdras åt SÖ att utforma ett utbildningsprogram i samiska för hemspråkslärarna. *Haparanda kommun* anser att hemspråkslärartjänsterna om möjligt bör kommunaliseras, då de lokala förhållandena skiftar starkt på fältet från kommun till kommun. Det skulle medverka till att bättre genomföra de förutsättningar som fältet uppvisar. Mycket socialt och kurativt kunnande krävs hos tjänsteinnehavaren. Det gör att en ensidig pedagogisk merit bör kompletteras av sådana erfarenheter. En kommunalisering framstår också i detta fall som en fördel för verksamheten. *Skolstyrelsen i Sundsvall* anser att

gemensamma tjänster i förskola, grundskola och gymnasieskola medför uppenbara fördelar, men torde kräver en reglering av samverkan mellan sociala centralnämnden och skolstyrelsen. Invandrargruppens förslag om behörighets- och meritanvisningar samt anställningsbestämmelser tillstyrkts helt. *Nybro kommun* finner invandrargruppens förslag till åtgärder i personalfrågor realistiska. Dock bör koordinationsfrågan för kommunens invandrarundervisning bli föremål för utredning.

Följande remissinstanser ansluter sig med något eller några förbehåll till invandrargruppens förslag och överväganden: *socialstyrelsen, SIV, Svenska kommunförbundet, LO, Riksförbundet Hem och Skola, Botkyrka, Norrköpings, Karlstads* och *Täby kommuner.*

Socialstyrelsen anser att skillnaderna i arbetssättet inom förskola, grundskola och gymnasieskola är stora. Sannolikt är det nödvändigt att utbilda hemspråkslärare för tjänstgöring enbart i förskola och grundskola. Endast i undantagsfall, då elevunderlaget är mycket litet, bör en hemspråkslärare tjänstgöra inom samtliga skolstadier. Vidare är kurativa uppgifter av stor betydelse. För nyinvandrade familjer kan hemspråksläraren vara den enda person som de kan diskutera sina problem med. Läraren bör därför efter avslutad utbildning ha god samhällsorientering, väl känna till de kommunala organen och kunna avgöra vart eleven och hans föräldrar skall hänvisas i olika frågor. *SIV* framhåller att de invandrare i Sverige som har lärar- eller annan lämplig utbildning i första hand bör anlitas för uppgiften som hemspråkslärare och vidareutbildas för den. SIV anser att SÖ och socialstyrelsen måste ges i uppdrag att utarbeta kompetensregler, så att de utbildade lärarna verkligen tillförsäkras tjänster. Tidigare väl vitsordad verksamhet som hemspråkslärare bör vara en tungt vägande merit. Verket påtalar vidare att det är oklart hur den centrala planeringen av hemspråksundervisningen är tänkt. Det är nödvändigt med tillgång till sakkunnig ledning och pedagogisk rådgivning. De kommunala tjänsternas kombinerade karaktär ökar detta behov. Det måste vara en viktig uppgift för SÖ att tillsammans med socialstyrelsen ansvarar för detta. *Svenska kommunförbundet* framhåller att det innebär en osäkerhet vid bedömningen av hemspråkslärartjänsternas lämpliga konstruktion, att grundutbildningen för hemspråkslärare ännu inte är utformad. Kommunförbundet har inga principiella invändningar mot förslaget om kommunalt reglerade tjänster som hemspråkslärare. Tjänstebenämningen bör prövas i anslutning till att löne- och anställningsvillkoren fastställs i den ordning som gäller för kommunala tjänster. Först när det kan bedömas vad grundutbildningen ger för förberedelse kan man ta ställning till om särskilda regler behöver fastställas i fråga om tillsättning, meritvärdering eller behörighet. Sådana eventuella regler bör dock inte fastställas av statliga myndigheter. *LO* uttrycker en bestämd vilja att det också införs en bestämmelse om att rekrytering av hemspråkslärare skall ske i samråd med in-

vandrarorganisationerna. Organisationen anser det tveksamt om en och samma person kan klara så många arbetsuppgifter som invandrargruppen föreslagit skall vila på invandrarläraren. *Skolstyrelsen i Botkyrka* erinrar om att kommunen redan tillstyrkt SSK:s och SIA:s förslag om en ökad kommunalisering av skolverksamheten. Skolstyrelsen tillstyrker att hemspråkslärarna överförs i kommunal tjänst men framhåller att detta bör ske i samband med att även övriga lärarkategorier överförs. Överförs endast hemspråkslärarna till kommunal tjänst, synes risk föreligga för att en del lärare lämnar verksamheten. Särskilda övergångsbestämmelser behövs, varvid de hemspråkslärare som har extra ordinarie tjänst bör erbjudas att kvarstå med oförändrade anställningsvillkor. *Norrköpings kommun* anser att någon form av kriterium skall uppställas för lämpligheten som lärare inom förskola, grundskola och gymnasieskola. *Skolstyrelsen i Karlstad* uttalar att ur skolans synpunkt torde kommunala tjänster kunna accepteras med det förbehållet att utförliga rekommendationer och anvisningar ställs till kommunens förfogande för utvalet vid tillsättning av hemspråkslärartjänster. Generella rekommendationer om hemspråkslärarnas arbetsuppgifter bör utarbetas.

Skolstyrelserna i Eskilstuna, Jönköping och *Malmö* tar inte nu ställning till förslagen om kommunala tjänster. *Skolstyrelsen i Malmö* anser övertygande motiv inte föreburits för kommunalt reglerade hemspråkslärartjänster och att, oavsett om kommunala eller statligt reglerade tjänster inrättas, det är viktigt att möjlighet ges att inom statsbidragets ram relativt fritt utforma tjänsternas innehåll. *Skolstyrelsen i Eskilstuna* anser att frågan ännu inte tillräckligt genomlysts för att man skall kunna ta ställning och förordar att en lösning utarbetas i det fortsatta arbetet i samråd med berörda fackliga organisationer. Tjänsterna måste struktureras och differentieras på ett bättre sätt än invandrargruppen gjort och knytas till olika stadier. *Skolstyrelsen i Jönköping* anser att förslaget om kommunala tjänster innehåller många frågetecken. Kommunen föreslår därför att utformning, innehåll och huvudmannaskap för hemspråkslärartjänsterna ytterligare utreds.

Följande remissinstanser avvisar helt förslagen: *Metodiklärarna i finska vid lärarhögskolan i Stockholm, länsskolnämnden och länsstyrelsen i Norrbottens län, SACO/SR, TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet, finska delegationen, Föreningen Norden, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Jugoslaviska riksförbundet, Grekiska riksförbundet, Göteborgs allmänna skolstyrelse, skolstyrelserna i Södertälje, Olofström* och *Umeå, sociala centralnämnden i Sundsvall.*

TCO anser det angeläget med personell samverkan mellan förskolan, grundskolan och gymnasieskolan, men framhåller med skärpa att invandrargruppens förslag står i strid med en enhällig läraropinion och accepterar inte att invandrargruppens förslag föreläggs riksdagen för

beslut. Förslaget måste bli föremål för ytterligare utredning. SÖ bör få i uppdrag att utreda frågan om utbildningstidens längd och innehåll och snarast återkomma. TCO förutsätter att berörda personalorganisationer blir representerade i utredningen. Organisationen hävdar att de år 1970 utfärdade bestämmelserna för finska lärare bör ligga till grund även för övriga hemspråkslärares anställningsförhållanden. *SACO/SR* anser bl. a. att två tjänstetyper bör inrättas för hemspråkslärare, den ena för undervisning och därmed förknippade uppgifter samt eventuellt annat arbete i förskolan samt på grundskolans låg- och mellanstadium. Den andra tjänstetypen bör omfatta motsvarande uppgifter på grundskolans högstadium och i gymnasieskolan. I vilken utsträckning annat arbete än undervisningsarbete och därmed förenade uppgifter kan ligga i tjänsteinnehavarnas skyldigheter bör avvägas efter förhandlingar med arbetsmarknadens parter. Huvudinnehållet i tjänsterna anser SACO/SR bör bli läraruppgifter. Det finns därför ingen anledning att göra dessa tjänster till kommunalt reglerade semestertjänster. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* anser att de av invandrargruppen uppräknade arbetsuppgifterna är nödvändiga, men att det bör eftersträvas att konstruera tjänster omfattande tjänstgöring inom förskola—lågstadium eller för mellanstadium, högstadium och/eller gymnasieskola. Skolstyrelsen anser att hemspråkslärarnas undervisning och tjänstekonstruktion helt skall jämställas med övriga lärares vid grundskolan och gymnasieskolan. Fyllnadstjänstgöring vid förskolan bör vara möjlig. *Skolstyrelsen i Södertälje* föreslår att hemspråkslärarnas tjänster i ungdomsskolan bibehålls i statligt reglerade tjänster samt att möjligheter bör skapas för hemspråkslärare att i tjänsten kunna tjänstgöra i förskolan. *Sociala centralnämnden i Sundsvall* frågar vem som kan splittra sig på allt det som föreslås ligga i tjänsten samt dessutom kanske mellan olika skolor och föreslår att resurser i stället satsas på en kommunalt anställd hemspråkstränare för förskolan samt hemspråkslärare till den övriga skolformen med statligt reglerade tjänster i likhet med övriga lärare.

Nära nog samtliga remissinstanser lämnar invandrargruppens förslag och överväganden om personalfrågor vad gäller stödundervisning i svenska för invandrarelever utan erinran. Övriga instämmer med vissa understrykningar, bl. a. *SÖ, länsskolnämnden i Östergötlands län, SIV, SACO/SR, Sveriges Finska Lärarförening* och *Riksförbundet finska föreningar i Sverige.*

SÖ anser att gällande bestämmelser bör kunna tillämpas vid tillsättning av tjänst, i vilken ingår skyldighet att meddela stödundervisning i svenska, och att särskild vikt bör kunna tillmätas genomgången kurs i svenska som främmande språk. Kompletterande anvisningar för meritvärdering torde inte behöva utfärdas. *Länsskolnämnden i Östergötlands län* uttalar att med dagens lärarutbildning lågstadielärare och lärare i moderna språk sannolikt har de bästa förutsättningarna att handha un-

dervisningen i svenska som främmande språk. Särskild fortbildning är emellertid ofrånkomlig för varje lärare som ansvarar för denna undervisning. *SIV* anser att de lärare som skall undervisa invandrarbarn i svenska bör få särskild utbildning i att undervisa i svenska som främmande språk. Omfattande fortbildningsåtgärder och starka informationsinsatser erfordras också för de svenska lärarna. *SACO/SR* anser att stödundervisning i svenska bör meddelas av för resp. stadium och skolform utbildade lärare. Det är angeläget att dessa lärare genomgått utbildning i att undervisa i svenska som främmande språk. Redan verksamma lärare i svenska bör erbjudas sådan kompletteringsutbildning på betald arbetstid. Ämneslärare i svenska, som har genomgått utbildning i svenska som främmande språk, bör utan begränsningar få inräkna stödundervisning i svenska på låg- och mellanstadiet i sin tjänst. *Sveriges Finska Lärarförening* och *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* påpekar att undervisning i svenska som främmande språk även kan anförtros utländsk lärare med dokumenterad färdighet i svenska, då det fr. o. m. låg- och mellanstadiet är av stor nytta att kunna ge vissa förklaringar på och översättningar till elevens modersmål.

Invandrargruppens förslag om en ettårig grundutbildning för tvåspråkiga personer utan lärarerfarenhet som vill söka de föreslagna hemspråkslärartjänsterna har mötts av delade meningar bland remissinstanserna. Förslaget tillstyrks av *socialstyrelsen, SÖ, flertalet länsskolnämnder, AMS, länsstyrelsen i Blekinge län, sameutredningen, LO, Esternas representation i Sverige, Estniska kommittén, Föreningen Matija Gubec, Stockholms skoldirektion, Degerfors, Norrköpings, Nybro, Borås, Karlstads, Surahammars* och *Kiruna kommuner.*

SÖ tillstyrker de föreslagna utbildningsåtgärderna liksom utbildningsvolymen. Tiden för olika kurser bör bestämmas sedan SÖ och socialstyrelsen fastställt utbildningens innehåll. Vidare tillstyrker SÖ att fortbildning av hemspråkslärare anordnas med början sommaren 1976.

SÖ anser att den särskilda utbildningen av tvåspråkiga förskollärare och den pågående särskilda utbildningen av låg- och mellanstadielärare med finska som modersmål bör få anordnas även i fortsättningen. De föreslagna utbildningsåtgärderna för hemspråkslärare och lärare i svenska som främmande språk bör samordnas i görligaste mån också med utbildningen av lärare som undervisar vuxna invandrare. *Stockholms skoldirektion* noterar med tillfredsställelse att invandrargruppen föreslår en omfattande grundutbildning och fortbildning av hemspråkslärare och övriga lärare i invandrarundervisningen. Utbildningen för hemspråkslärare bör i största möjliga utsträckning göras likvärdig med övrig lärarutbildning.

Förslaget om att SÖ i samråd med socialstyrelsen skall utforma förslag till utbildning tillstyrks av samtliga remissinstanser eller lämnas utan erinran. Samma gäller de föreslagna fortbildningsåtgärderna. *AMS*

framhåller att i hemspråklärarnas grundutbildning och fortbildning måste ingå bl. a. moment om arbetsmarknaden, arbetsmarknadspolitiken allmänt och särskilt arbetsförmedlingens funktion i samhället. Verket föreslår att en representant för AMS bör ingå i den arbetsgrupp som skall utforma hemspråkslärarnas grundutbildning. *Länsstyrelsen i Blekinge län* föreslår att både verksamma och blivande hemspråkslärare bör genomgå en obligatorisk terminsutbildning med tonvikt på svenskt samhällsliv och kurativa uppgifter. *Sameutredningen* föreslår att det bör uppdras åt SÖ att utforma ett utbildningsprogram också för hemspråkslärare i samiska. *Svenska kommunförbundet* framhåller att det är nödvändigt att grundutbildningen för hemspråkslärare får ett kvalitativt innehåll som mosvarar invandrarbarnens behov av en adekvat undervisning i sitt modersmål. Det är angeläget att tillräckligt utrymme ges för att de blivande hemspråkslärarna kan tillägna sig kunskaper om förskolans arbetssätt. *LO* framhåller att studie- och yrkesorientering bör vara ett viktigt inslag i en kommande utbildning. *Sveriges allmänna biblioteksförening* betonar att det är angeläget att praktisk bok- och bibliotekskunskap ingår i hemspråkslärarnas utbildning samt att dessa lärare får god kännedom om barn- och ungdomslitteratur.

Bl. a. följande remissinstanser redovisar betänkligheter mot förslaget om ettårig grundutbildning och avstyrker det: *UKÄ, metodiklärarna i finska vid lärarhögskolan i Stockholm, statens kulturråd, SIV, länsstyrelsen i Norrbottens län, SACO/SR, TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet, finska delegationen, Föreningen Norden, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Finlandssvenskarnas riksförbund, Grekiska riksförbundet, Eskilstuna, Göteborgs, Jönköpings* och *Haparanda kommuner* samt *sociala centralnämnden i Sundsvall.*

UKÄ hävdar att invandrargruppen inte tillräckligt beaktat vare sig hemspråkslärarnas behov av teoretiska studier i hemspråk, dvs. kunskaper om språket ifråga, eller de möjligheter inom universitetsområdet som kan utnyttjas i utbildningen. Den grupp som får i uppdrag att planera utbildningen föreslås utökas med företrädare för universitetsområdet. Gruppen bör också få ta ställning till om den föreslagna tidsramen ger möjlighet till erforderliga teoretiska hemspråksstudier. *Statens kulturråd* finner den föreslagna utbildningstiden anmärkningsvärt kort dels jämförd med motsvarande utbildning för svenska lärare, dels med tanke på de skiftande krav som ställs på hemspråksläraren. Speciellt med tanke på de lärare som kommer från länder där biblioteksväsendet inte är utbyggt är det viktigt med en gedigen utbildning i bibliotekskunskap i undervisningen för hemspråkslärare. *SIV* framhåller att ämnesteoretiska kunskaper är av stor vikt, särskilt vid studiehandledning i gymnasieskolan. SIV ifrågasätter om en person utan ämnesteoretisk utbildning över huvud taget har möjlighet att klara en sådan uppgift. Den föreslagna utbildningen är kort och kan knappast ge faktisk kompetens för under-

visning på alla stadier. Den kan accepteras endast under en övergångstid i syfte att snabbt få fram lärare. En tvåårig utbildning kan möjligen ge kompetens för den avsedda tjänstetypen. *Länsstyrelsen i Norrbottens län* anser likaledes den föreslagna utbildningstiden för kort. Tiden bör fastställas på grundval av en närmare analys av innehållet i utbildningen. Länsstyrelsen aktualiserar ett tidigare utbildningsförslag, klasslärarutbildning med finskt tillval kompletterad med fortbildningskurser, och anser att en liknande utbildning också bör komma till stånd för samisktalande klasslärare. Invandrargruppens förslag om kraftiga satsningar på förskolan med utbildning av tvåspråkiga förskollärare bör däremot snarast igångsättas. *SACO/SR* anser sig inte kunna ta ställning till om den föreslagna ettåriga utbildningen för hemspråkslärare har godtagbar kvalitet och godtagbart omfång. Utbildningstidens längd måste i hög grad vara avhängig den tidigare utbildning som hemspråksläraren har. Organisationen föreslår att SÖ får ett förutsättningslöst uppdrag att överväga utbildningen av hemspråkslärare. *TCO* anser likaledes att SÖ bör få i uppdrag att utreda frågan om utbildningstidens längd och innehåll och snarast återkomma i frågan. Organisationen förutsätter att berörda personalorganisationer blir representerade i utredningen. TCO påtalar att många invandrare saknar ekonomiska förutsättningar för en längre tids studier. De ekonomiska villkoren i samband med lärarutbildningen bör därför närmare utredas.

Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet, finska sektionen, Föreningen Norden, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Finlandssvenskarnas riksförbund, Jugoslaviska riksförbundet och *Grekiska riksförbundet* anser att utbildningstiden är för kort. Flertalet hävdar att lärare som undervisar invandrarbarn i modersmålet måste ha en utbildning som motsvarar svenska lärares. *Grekiska riksförbundet* anser att grundutbildningen bör omfatta minst två år med viss tjänstgöring mellan de båda åren. Gymnasieutbildning i hemlandet bör vara lägsta inträdeskrav. Hemspråkslärare utan tidigare lärarutbildning men med annan högre utbildning och lärarerfarenhet bör utbildas under minst sex månader. *Jugoslaviska riksförbundet* finner förslaget om hemspråkslärarutbildning inte tillförsäkra erforderlig kunskaps- och pedagogisk nivå hos blivande lärare i invandrarelevs modersmål och i hemlandsrealia (historia, geografi och samhällskunskap). Lärare i och/eller på invandrarelevs modersmål, som saknar föreskriven utbildning, bör ges möjlighet att under två terminer på betald tid vidareutbilda sig i ämnet. *Göteborgs kommun* uttalar att utbildningsförslaget är otillfredsställande och får ses som en temporär lösning under en övergångsperiod. Målet måste vara att hemspråkslärarna skall vara lika utbildade som motsvarande grupp svenska lärare. En viktig del i utbildningen saknas, nämligen vidareutbildningen i det egna modersmålet. *Skolstyrelserna i Eskilstuna* och *Haparanda* samt *sociala centralnämnden*

i Sundsvall vänder sig också mot utbildningstidens längd. *Jönköpings kommun* föreslår att hemspråkslärartjänsternas utformning, innehåll och huvudmannaskap ytterligare utreds.

Samtliga remissinstanser lämnar utan erinran eller tillstyrker invandrargruppens förslag att det bör uppdras åt SÖ att undersöka möjligheterna att anordna tillvalskurser i svenska som främmande språk inom klasslärarutbildningen vid flera lärarhögskolor än f. n. Detsamma gäller förslaget att SÖ i samråd med socialstyrelsen närmare skall undersöka det faktiska behovet av fortbildningskurser.

Bland dem som tillstyrker förslagen är *UKÄ, SÖ, TCO, Föreningen Norden* och *Göteborgs allmänna skolstyrelse.*

UKÄ erinrar bl. a. om att en särskild fortbildningskurs för svensklärare (5 poäng) och en yrkesinriktad kurs i svenska för invandrarundervisning (20 poäng) finns vid flera universitet. Erfarenheterna från dessa kurser bör tillvaratas och vidareutvecklas. De lämpar sig väl för ett samarbete mellan universitet och lärarhögskolor. *SÖ* tillstyrker principiellt invandrargruppens förslag om att tillvalskurser i svenska som främmande språk anordnas vid flera lärarhögskolor än hittills. Efter utvärdering av nuvarande tillvalskurs återkommer SÖ med förslag till åtgärder. Om sådan fortbildning skall ske på tjänstetid måste därmed sammanhängande problem lösas. *TCO* anser att frågan om lärarutbildning i svenska som främmande språk bör närmare utredas. En strävan bör därvid vara att kartlägga inom vilka undervisningsområden särskild kompetens i att undervisa i svenska som främmande språk skall förutsättas. *Föreningen Norden* framhåller att det är av största vikt för invandrarbarnens sociala situation i skolan att undervisningen om deras språkliga, kulturella och sociala bakgrund kraftigt förstärks för de svenska eleverna, vilket kräver att dessa moment medtas i utbildningen av svenska lärare. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* understryker att invandrarkunskap bör ingå i utbildningen på samtliga linjer vid lärarhögskolorna och på förskoleseminarierna då många blivande lärare väntas komma i kontakt med invandrarproblem. Vidare bör under sommarkurser, veckoslutskurser och studiedagar både attitydfrågor och praktisk metodik för undervisning av invandrarelever behandlas.

De flesta remissinstanserna framför inga erinringar vad gäller personalfrågor i övrigt. De remissinstanser som anför synpunkter gör det främst vad gäller skolledarinsatserna vid en förstärkning av föreslagen omfattning av hemspråksundervisningen.

Socialstyrelsen, SACO/SR, Sveriges Finska Lärarförening och *Göteborgs allmänna skolstyrelse* påpekar att elevvården inte har behandlats i tillräcklig utsträckning av invandrargruppen. Elevvårdspersonalen vet alltför litet om invandrarelevernas bakgrund och speciella problem. *Socialstyrelsen* anser att läkare, sjuksköterskor, psykologer och kuratorer behöver fortbildning i invandrarfrågor. Vidare behövs invandrarkonsulenter i invandrartäta kommuner.

Genomförande

Invandrargruppens förslag om att reformerna för undervisningen av invandrarbarn skall träda i kraft den 1 juli 1977 samt att vissa utbildningsåtgärder skall vidtas redan under år 1976 lämnas utan erinran eller tillstyrks av så gott som samtliga remissinstanser.

SÖ bl. a. tillstyrker att fortbildgningsinsatser görs redan sommaren 1976, medan den föreslagna grundutbildningen för hemspråkslärare bör starta först vårterminen 1977. SÖ anser vidare att övergångsförslag som rör lärares anställning bör ytterligare övervägas.

Tveksamma till den föreslagna tidpunkten för genomförandet är *sociala centralnämnden i Botkyrka* och *familjenämnden i Borås. Sociala centralnämnden i Botkyrka* anser att invandrargruppens förslag är mycket positiva, välmotiverade åtgärder och att det är nödvändigt att genomföra dessa med hänsyn till den situation som invandrarbarnen och deras familjer befinner sig i. De föreslagna åtgärderna saknar emellertid praktisk förankring, i synnerhet i kommuner med stort antal invandrarbarn, vad gäller att sätta igång åtgärderna i relation till behovet av utbildade lärare. *Familjenämnden i Borås* ifrågasätter om det kommer att finnas personella resurser för att förverkliga invandrargruppens olika förslag redan vid den föreslagna tidpunkten.

Kritiska till invandrargruppens förslag till övergångsanordningar är *Finsk-svenska utbildningsrådet* och *Riksförbundet finska föreningar i Sverige. Finsk-svenska utbildningsrådet* anser att invandrargruppens övergångsförslag avseende lärare bör ytterligare övervägas. Om Kungl. Maj:ts beslut den 17 juni 1970 om behörighet till extra och extra ordinarie folkskollärartjänst, i vilken ingår skyldighet att undervisa finskspråkiga elever, upphävs med utgången av juni 1976 kan det få olyckliga konsekvenser för de finskspråkiga eleverna. Utbildningsrådet menar att lärarbehovet bör tryggas för höstterminen 1976 genom samma slags rekryteringsförfarande som rådet initierat och deltagit i sedan 1968. Att nu ändra grunderna skulle i praktiken betyda att många finska invandrarbarn skulle bli utan lärare hösten 1976. En förutsättning för en ny rekrytering är att den ovannämnda bestämmelsen från 1970 får gälla åtminstone för läraranställning läsåret 1976/77. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* anser att den praktiska lärarutbildning på ämneslärarlinjen vid lärarhögskolan i Stockholm, som ämneslärarkandidater med finska i sin ämneskombination har kunnat genomgå sedan vårterminen 1966, bör kvarstå och att intagningen till utbildningen bör utökas. Dessa lärare bör utan inskränkningar i sina löne- eller andra anställningsförmåner även i fortsättningen få inräkna i sin tjänst undervisning i ämnet finska, studiehandledning på finska samt undervisning i svenska som främmande språk, om svenska ingår i deras ämneskombination. Riksförbundet motsätter sig också att bestämmelserna den 17 juni 1970 om anställningsförhållanden för lärare som undervisar finska elever upphävs. Möjligheterna att rekrytera lärare från Finland bör kvarstå.

Läromedel

Övervägande antalet remissinstanser lämnar invandrargruppens olika förslag och överväganden utan erinran eller tillstyrker dem i sin helhet.

Bland de remissinstanser som tillstyrker förslaget om en rikscentral för läromedel är *socialstyrelsen, SÖ, statens institut för läromedelsinformation, SIV, TCO, Sveriges allmänna biblioteksförening, Svenska bokförläggareföreningen, Esternas representation i Sverige, Estniska kommittén, Riksförbundet finska föreningar i Sverige* samt *flertalet kommuner.*

Statens institut för läromedelsinformation framhåller att frågan om en rikscentral för läromedel åt invandrare snarast måste bli föremål för överväganden samt att den är av den övergripande karaktären att det bör föranleda regeringen att ta ansvar för att den utreds. *Länsskolnämnden i Stockholms län* avstyrker rikscentralen som ett särskilt organ och föreslår att den ingår i den verksamhet som bedrivs av statens institut för läromedelsinformation. Även *TRU* uttrycker sin tvekan inför att inrätta ytterligare organ på läromedelsområdet. I första hand bör undersökas, om inte någon befintlig institution kan påta sig uppgiften.

Följande remissinstanser tillstyrker principiellt förslaget om ett schablonbidrag till kommunerna per barn och år för läromedelsanskaffning: *socialstyrelsen, SÖ, statens institut för läromedelsinformation, sameutredningen, TCO, Sveriges allmänna biblioteksförening, Svenska bokförläggareföreningen, Stockholms skoldirektion, Norrköpings kommun* samt *skolstyrelserna i Malmö, Surahammar, Jönköping* och *Nybro.* Övriga remissinstanser lämnar förslaget utan erinran.

Statens institut för läromedelsinformation förutser att schablonbidraget kommer att stimulera läromedelsproducenterna att i större utsträckning än hittills uppmärksamma behoven av elementarläromedel för hemspråksundervisningen. *Sameutredningen* betonar det stora behovet av läromedel för den samiska undervisningen och att det kan finnas skäl att överväga ett särskilt statsbidrag för läromedelskostnader i anslutning till sameundervisningen. *Sveriges allmänna biblioteksförening* ifrågasätter om den föreslagna summan är tillräcklig med hänsyn till behovet inte bara av läromedel utan även av litteratur för fördjupning och upplevelse. *Svenska bokförläggareföreningen* finner generellt invandrargruppens förslag om läromedelsfrågorna för invandrarbarnen vara åtgärder som kan verka i den riktning som föreningen bedömt angelägen och riktig. *Stockholms skoldirektion* anser det viktigt att läromedelsfrågorna ägnas den största uppmärksamhet under det fortsatta utvecklingsarbetet inom invandrarundervisningen. Invandrargruppens synpunkter kan därvid läggas till grund för arbetet. *Skolstyrelsen i Malmö* anser att ett hundraprocentigt statsbidrag till kommunerna för läromedel vore mest rättvist med tanke på den ojämna fördelningen av invandrareleverna mellan kommunerna. Det torde vara lämpligt att hithörande

frågor också handlades av statens institut för läromedelsinformation. Skolstyrelsen föreslår att statsbidrag bör utgå även för kompletterande läromedel, fördjupningslitteratur och skönlitteratur och tillföras skolbiblioteken. Vikten av att läromedel underkastas någon form av objektivitetsgranskning understryks. *Skolstyrelsen i Nybro* anser att åtminstone i ett uppbyggnadsskede det är nödvändigt att ge kommunerna föreslaget stöd för läromedelsanskaffning till invandrarelever. I ett senare skede kunde schablonavdraget för läromedelsanskaffande ställas till den föreslagna riksinstitutionens förfogande, varefter kommunerna kostnadsfritt kunde rekvirera erforderliga läromedel från denna riksinstitution.

Ett fåtal remissinstanser behandlar invandrargruppens förslag att folkbiblioteken skall utnyttjas som kommunal central för distribution av behörigt material till förskolan. Till dessa remissinstanser hör *socialstyrelsen, statens kulturråd, Sveriges allmänna biblioteksförening, Göteborgs, Haparanda* och *Kiruna kommuner* samt *kulturnämnden i Botkyrka,* vilka tillstyrker arbetsgruppens förslag. Övriga remissinstanser lämnar förslaget utan erinran.

Socialstyrelsen finner förslaget lämpligt under förutsättning att biblioteken kan tillgodose förskolans behov av material på olika invandrarspråk. I annat fall bör den föreslagna rikscentralen för läromedel även fylla denna funktion för att tillgodose förskolebarnens behov av sagolitteratur, tidskrifter för barn, bild- och filmmaterial, musik m. m. *Statens kulturråd* betonar att ansvaret för biblioteksverksamheten bland invandrareleverna i första hand måste ligga på skolbibliotekarien, men att folkbiblioteken med sin mera differentierade personal har betydligt större möjligheter än skolbiblioteken att kontinuerligt handha litteraturinköp och planering. Detta vore en uppenbar diskriminering av den grupp barn som har störst behov av ett varierat biblioteksutbud i skolan, förskolan och i folkbiblioteket. En förutsättning för en rimlig litteraturförsörjning för invandrarbarnen är att riktlinjer för mediabeståndets uppbyggnad utformas också för skolbiblioteken. *Sveriges allmänna biblioteksförening* anser att läromedel i traditionell mening i alltför hög grad har dominerat invandrargruppens överväganden och resonemang. Frågor om upplevelseläsning nämns i förbigående. Föreningen tillstyrker förslaget att skolan samarbetar med folkbiblioteken och utnyttjar deras resurser. Dessa resurser är dock i många fall ansträngda, varför det är nödvändigt att skolan tillförs ökade resurser för litteraturinköp, främst inom hemspråkslitteraturen. Kommunernas centrala skolbibliotek eller läromedelscentral bör ha en samordningsfunktion, så att resurserna utnyttjas rationellt och överblick skapas över kommunens möjligheter att göra litteratur tillgänglig på de skolor och för de elever som bäst behöver den. *Göteborgs kommun* påpekar att det kommunala folkbibliotekets roll när det gäller invandrarbarnens hemspråksträning borde ha utvecklats i väsentligt högre grad. *Haparanda kommun* hävdar att böcker,

och läsning är av så stor betydelse för invandrarbarnen, att en inskränkning av förslaget att omfatta enbart läromedel begränsar möjligheterna för invandrarbarnens sociala utveckling och identitetsbildning, som på allt sätt påskyndas förutom de direkta sociala kontakter som skapas just av böcker och läsning. *Kulturnämnden i Botkyrka* anser det vara en angelägen uppgift för folkbiblioteket att tillhandahålla material till förskolan liksom biblioteksservice över huvud taget till förskolan. Kulturnämnden anser att ett sådant samarbete bör regleras i ett avtal mellan förskolans huvudman och kulturnämnden.

TRU och *Sveriges Radio* betonar etermediernas möjligheter att göra insatser för invandrarbarnen. *TRU* framhåller att SR/UTB genom olika samverkansorgan på rundradioområdet har kontakter och programutbyte med olika radioföretag, framförallt med Finlands rundradio. I det fall ett framtida utbildningsprogramföretag i enlighet med TRU-kommitténs förslag får egen sändningsrätt i etern, kommer möjligheterna att samverkan med olika utländska rundradioföretag att väsentligt öka. *TRU* framhåller att sagor, musik, dramatiseringar på hemspråket samt material för särskild hemspråks- och svenskträning behövs. Eftersom invandrarbarn är ojämnt spridda över landet bör lokalradion vara intressant för distributionen. Vidare har barn som av olika skäl är språkligt handikappade stort behov av tryckt material som förberedelse och uppföljning till program. Det kan övervägas om det inte är lämpligt att dels söka producera tryckt material på invandrarspråk, dels utgå från befintlig litteratur i biblioteken vid planering av tv- och radioproduktion. *Sveriges Radio* anser att det kan vara ändamålsenligt att bidra till hemspråksundervisningen i ett antal språk med ljud- och/eller bildprogram som kan förstärka den lokalt bedrivna hemspråksträningen. Det kan gälla upplevelseprogram som i ljud och kanske bild förmedlar miljö, stämningar, kultur från de berörda länderna. Också den svenska miljön, där invandrarbarnen nu lever bör skildras på detta sätt. I annat fall finns risk att hemspråket inte får sin förankring i invandrarbarnens dagliga verklighet i Sverige. *Stiftelsen invandrartidningen* framhåller att invandrartidningen är en resurs som borde kunna användas i hemspråksundervisningen på grundskolan och i gymnasieskolan. Den bör komma med i läromedelsförteckningar över hemspråkslläromedel.

Information

Samtliga remissinstanser lämnar utan erinran eller tillstyrker invandrargruppens överväganden och förslag om informationsinsatser om invandrarfrågor till personal i förskola och skola och om vidgad orientering och invandrarkunskap i all lärarutbildning. Bland dem som tillstyrker övervägandena är *länsskolnämnderna, SIV, länsstyrelsen i Blekinge län, TCO, sociala centralnämnden i Sundsvall, Riksförbundet finska föreningar i Sverige* och *RIB*.

SIV framhåller att information om invandrarundervisningen till kommunens förtroendevalda, till förskola, skola, skolledning, svenska lärare och övrig personal är av grundläggande betydelse. Det behövs en kontinuerlig diskussion bland svenska lärare, andra befattningshavare och den svenska allmänheten för att dessa skall förstå, vilken betydelse undervisning i och på hemspråket har för invandrarelevens känslomässiga och intellektuella utveckling och för elevens framgång i skolarbetet. *Sociala centralnämnden i Sundsvall* anser att alltför litet satsas på information och utbildning för de beslutande och för dem som arbetar inom förskole- och skolområdet, när det gäller kunskap om invandrarpolitikens mål och invandrarnas situation. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* anser det särskilt viktigt att skolöverstyrelsen tar ansvaret för informationsverksamheten och föreslår att återkommande obligatoriska studiedagar anordnas på skolorna i invandrarfrågor, så att informationen inte blir beroende av varierande lokala initiativ. *TCO* framhåller att det är väsentligt att information om invandrarbarnens särskilda utbildningssituation ges till all berörd skolpersonal och att lärarna i sin grundutbildning bibringas mera kunskaper om de problem som sammanhänger med invandrarbarnens skolgång i Sverige.

Invandrargruppens förslag och överväganden om informationsinsatser för invandrarbarnens föräldrar om hemspråkets betydelse för barnens utveckling tillstyrks likaledes av samtliga remissinstanser eller lämnas utan erinran. Tillstyrker gör bl. a. *rikspolisstyrelsen, nämnden för samhällsinformation, AMS, SIV, länsstyrelsen i Blekinge län, BRÅ, LO* samt *Riksförbundet Hem och Skola.*

Rikspolisstyrelsen betonar vikten av att invandrarbarnen och deras föräldrar i olika undervisningssituationer bereds möjlighet till en naturlig kontakt med vårt lands polisväsende, dels för att få information om vårt lands rättsväsende, lager och förordningar, dels för personlig kontakt med representanter för polisen. Detta är så mycket mer väsentligt som åtskilliga invandrare haft kontakt med polisen i länder med annat styrelseskick än i Sverige och därför kanske bibringats en felaktig uppfattning om polisens roll i ett samhälle som vårt. *Nämnden för samhällsinformation* understryker att möjligheter ges att komplettera den av invandrargruppen föreslagna informationen till föräldrarna genom budskap i andra kanaler. Invandrarfamiljerna bör fortlöpande ges information via flera kanaler om utbildningsmöjligheter i ungdomsskolan, då åtgärderna i den föreslagna reformen har en sådan karaktär att målgrupperna kommer att behöva informationen vid återkommande tillfällen. *AMS* framhåller att verket beslutat att i beredskapsarbetets form stödja åtgärder för att förbättra informationen till invandrarfamiljerna om arbetsmarknadsförhållandena och arbetsförmedlingens service. Här skulle hemspråkslärarna kunna göra en värdefull informationsinsats. SIV anser att kommunens information till invandrarna om hemspråksträningen är

en förutsättning för att den föreslagna reformen skall lyckas. Här kan, förutom hemspråkslärarna, invandrarnas egna organisationer och tidningar samt Hem och Skolaföreningar få stor betydelse. *Länsstyrelsen i Blekinge län* betonar vikten av en ökad information till invandrarföräldrar om nyttan och nödvändigheten av daghemsverksamhet. Det är också angeläget att den ökade informationen till invandrarna om den svenska skolan omfattar också vuxenutbildningen. *BRÅ, LO* och *Riksförbundet Hem och Skola* framhåller vikten av information om invandrarbarnens situation till de svenska barnen. *BRÅ* anser att svenska barn bör informeras om invandrarverksamheternas syfte, innehåll och utformning och i mån av intresse och möjlighet medges att delta i hemspråksundervisning och fritidsaktiviteter med speciell inriktning på invandrarbarnens hemlandskultur. *LO* framhåller att hemspråkslärarna också bör kunna användas för information i skolan om invandrarbarnens hemland och dess kultur för att därigenom skapa större förståelse hos svenska barn för andra länders kultur och tradition. *Riksförbundet Hem och Skola* anser att den stora allmänheten inte utan vidare torde vara införstådd med den betydelse som hemspråket har för invandrarnas och särskilt invandrarbarnens bekymmersfria anpassning till det svenska samhället. Det bör åligga alla att skapa en positiv attityd till invandrarbarnens hemspråksträning. Framför allt bör skolan vara uppmärksam på att inte negativa attityder till hemspråksundervisningen skapas bland invandrarbarnens kamrater, lärare osv. på grund av de extra åtgärder som måste vidtas.

Förslaget att centralt utarbetat informationsmaterial skall ställas till kommunernas förfogande och att särskild information skall genomföras med anledning av eventuell reform av invandrarundervisningen lämnas utan erinran eller tillstyrks av samtliga remissinstanser, däribland *Landstingsförbundet, Göteborgs allmänna skolstyrelse* samt *skolstyrelserna i Eskilstuna* och *Nybro*.

Landstingsförbundet framhåller att landstingen måste få tillgång till centralt utarbetat informationsmaterial, som bör vara översatt till invandrarspråken samt att det finns skäl att pröva på vilket sätt skolhuvudmännen också skall engageras i arbetet att dra upp riktlinjerna för denna information. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* ser gärna att material utarbetas centralt både på svenska och olika hemspråk. Stor vikt bör läggas vid språket när den skriftliga bearbetningen av informationen sker. *Skolstyrelsen i Eskilstuna* ställer frågan om det inte vore lämpligt att samma organ som handhar läromedel även tog hand om informationsmaterialet i samarbete med folkbiblioteken. *Skolstyrelsen i Nybro* anser det viktigt att lokalt informationsmaterial framställs i samverkan mellan hemspråkslärare och skolledning, men centralt utarbetat material med överingripande information om skola/samhälle skulle utgöra ett välbehövligt komplement för de enskilda kommunerna.

Kostnadsberäkningar

Övervägande antalet remissinstanser lämnar invandrargruppens kostnadsberäkningar och därmed sammanhängande överväganden och förslag utan erinran.

Bl. a. följande remissinstanser godkänner principiellt invandrargruppens överväganden samt helt eller delvis gjorda kostnadsberäkningar: *SÖ, länsskolnämnderna i Södermanlands* och *Östergötlands län, länsstyrelsen i Göteborgs* och *Bohus län, kommunalekonomiska utredningen, SSK, Stockholms skoldirektion, skolstyrelserna i Eskilstuna, Norrköpings, Surahammars* och *Kiruna kommuner, familjenämnden i Borås,* samt *sociala Centralnämnden i Botkyrka.*

SÖ understryker de stora svårigheter som hittills förelegat att beräkna kostnaderna för grundskolans stöd- och hemspråksundervisning. Några osäkerhetsfaktorer kommer sannolikt att kvarstå även framdeles, såsom in- och utvandringens växlingar i Sverige, omfattningen av behovet av stödundervisning samt benägenheten att vilja delta i den frivilliga hemspråksundervisningen. SÖ fäster uppmärksamheten på ytterligare en del kostnadskrävande insatser som en följd av utredningens åtgärder. SÖ finner kostnadsberäkningarna för utbildning och fortbildning av hemspråkslärare för låga.

Kommunalekonomiska utredningen anser att det föreslagna statsbidraget är en förenkling och rationalisering av nu existerande bidrag. Genom att samla medlen till hemspråksträningen i ett bidrag i stället för tre olika kan kommunerna lättare planera sin verksamhet och på ett mer flexibelt och effektivt sätt utnyttja sina resurser. *SSK* tillstyrker det föreslagna statliga schablonavdraget om 2 300 kr per elev för hemspråksträning men förutser att beloppet redan inom kort behöver räknas upp. Utredningen finner liksom SÖ en uppräkning av den totala kostnaden behövlig, eftersom vissa kostnadskrävande insatser inte medtagits, t. ex. behovet av tvåspråkig elevvårdspersonal, speciell konsulentmedverkan samt andra personalförstärkningar inom kommunerna liksom inom den statliga förvaltningen. *Stockholms skoldirektion* finner det schablonmässiga statsbidragets konstruktion nära överensstämma med nuvarande statsbidrag till syo-konsulenter och anser att det bör kunna tillstyrkas. Behovet av lärarresurser är emellertid större än invandrargruppen beräknat, varför det föreslagna beloppet, 2 300 kr, måste anses för lågt beräknat. Skoldirektionen förutsätter att bidragsbeloppet fortlöpande anpassas till utvecklingen ifråga om löner och andra personalkostnader som arbetsgivaren har att bestrida. *Skolstyrelsen i Eskilstuna* hävdar att schablonbeloppet bör indexregleras. *Norrköpings kommun* anser att ett schablonbidrag om 2 311 kr per elev är ett i och för sig positivt förslag, men att den centralisering som kan bli aktuell för hemspråksundervisningen kan föra med sig ökade kostnader för kommunerna, då skolskjutsar kan behövas i större omfattning än för närva-

rande. Kommunen föreslår att även dessa kostnader inräknas i schablonbidraget och att dessutom antalet förskolebarn i såväl deltidsgrupp som daghemsavdelning inräknas. *Sociala centralnämnden i Botkyrka* anser att med föreslagen konstruktion för statsbidraget detta ger ganska god kostnadstäckning för själva hemspråksundervisningen inklusive material/läromedel. Dock tillkommer administrationskostnader och skjutskostnader för barnen. 25 % av statsbidraget får betraktas som sådana kostnader. Härigenom blir bidragsbeloppet för praktisk hemspråksundervisning mindre och bör således höjas för att uppnå de av invandrargruppen tänkta målsättningarna. *Skolstyrelsen i Jönköping* anser det angeläget att sådana regler för statsbidrag utformas att staten i princip svarar för lärarlöner och merkostnader för läromedel, medan kommunerna svarar för övriga kostnader.

Kritiska på vissa punkter är följande remissinstanser: *länsskolnämnderna i Västmanlands* och *Blekinge län, länsstyrelserna i Stockholms* och *Västmanlands län, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, sociala centralnämnden* och *skolstyrelsen i Sundsvall* och *Sveriges Skolkuratorers Förening.*

Länsskolnämnden i Blekinge län och *Skolstyrelsen i Olofström* anser att invandrargruppens förslag att särskilda medel för åtgärder på skolområdet (SÅS) inte skall tilldelas kommuner med invandrare för undervisningsåtgärder utan endast för elevvård och fritidsverksamhet medför betydande resursförsämringar. *Länsstyrelsen i Stockholms län* anser att förslaget om statsbidrag med schablonbelopp för invandrarelev kan medföra att kommuner som har invandrare från ett fåtal länder kommer i fördelaktigare läge än kommuner med heterogent sammansatta invandrargrupper, kanske bosatta på olika orter i kommunen. De senare kan få svårt att organisera undervisningen på sådant sätt att det föreslagna bidraget ger tillräcklig täckning. *Länsstyrelsen i Västmanlands län* påtalar likaledes att kommuner som har relativt få invandrarbarn från många olika språkgrupper kommer i ett sämre ekonomiskt läge än andra kommuner. *Riksförbundet finska föreningar i Sverige* anser att invandrargruppens förslag innebär en minskning av nuvarande knappa resurser och att undervisning i hemspråk bör jämställas med undervisningen i vilket annat skolämne som helst. Följaktligen bör kostnaderna härför bestridas ur det allmänna driftbidraget som hittills. *Sociala centralnämnden i Sundsvall* finner det föreslagna schablonbeloppet vara för litet liksom stödet till personalutbildning och information. Nämnden anser i likhet med Eskilstuna kommun att bidraget bör göras värdebeständigt. *Skolstyrelsen i Sundsvall* anser att fördubblingen av det staliga stödet till kommunerna för invandrarundervisningen torde få betraktas som villkor för att föreslagna förbättringar skall komma till stånd. *Sveriges skolkuratorers förening* påpekar inkonsekvensen i att statsbidrag utgår till hemspråkslärarnas kurativa uppgifter för fyra veckotimmar,

speciellt då tjänsteinnehavaren saknar utbildning för dessa arbetsuppgifter och inte heller föreslås få adekvat utbildning. Samtidigt utgår inte statsbidrag till dessa arbetsuppgifter, då de utförs av en i kommunen anställd kurator som har utbildning för detta. Föreningen finner detta särskilt anmärkningsvärt, då sex milj. kr. i statsbidrag satsas på dessa kurativa timmar.

Göteborgs allmänna skolstyrelse och *skolstyrelsen i Södertälje* avstyrker schablonbidraget och anser att hemspråkslärarna skall ha statligt reglerade tjänster. *Göteborgs allmänna skolstyrelse* framhåller att om det av skolförvaltningen avstyrkta bidraget genomförs, det bör vara indexreglerat samt utgå även för del av termin. Vidare är det nödvändigt att särskilt statsbidrag utgår för kommunernas ökade lokalkostnader för undervisningen av invandrarelever. Skolstyrelsen anser vidare att läromedelsbidraget bör vara 100 kr. per elev. *Skolstyrelsen i Södertälje* anser att nuvarande regelsystem för resurstilldelning bör bibehållas. Skolstyrelsen finner däremot 75 kr per elev för läromedelskostnader väl motiverat.

Svenska kommunförbundet anser att kostnaderna för verksamheten både i initialskedet och för framtiden bör åvila staten. Kommunförbundet har inte kunnat utröna huruvida beloppet 2 300 kr innebär full kompensation till kommunerna. Det framräknade schablonbeloppet måste uppjusteras till den nivå som kommer att gälla budgetåret 1977/78 och därefter bl. a. bero av löneförhandlingarna för personalgruppen ifråga. Förbundet hemställer att ersättningsfrågan för de därefter följande budgetåren får bli föremål för särskilda överläggningar mellan staten och Kommunförbundet, varvid vunna erfarenheter bör kunna beaktas. Vidare bör de extra lokaler som krävs för invandrarelevernas undervisning inräknas vid den statliga lokalbehovsprövningen. I de fall extra lokaler måste förhyras speciellt för denna undervisning bör staten ge kommunerna kompensation för hyreskostnaderna. Slutligen bör kommunerna få tillgodoräkna skolledarpoäng för totala timantalet för stödundervisning och hemspråksträning, då de administrativa insatserna för organisationen av denna undervisning är betydande. *TCO* understryker att, eftersom hemspråksundervisningen alltjämt föreslås vara frivillig, gjorda beräkningar vilar på ytterst osäker grund. Det är svårt att bedäma om det föreslagna schablonbeloppet är realistiskt, i synnerhet som hemspråkslärartjänsterna ännu inte lönsatts i avtal. TCO påpekar att det också är vissa svårigheter i ett sådant statsbidragssystem på grund av de stora variationerna ifråga om invandring och utvandring i vissa kommuner, som kan ske under ett läsår. Kommunen måste vara försäkrad om att tilläggsanslag så snart som möjligt kommer att utbetalas vid en oväntat snabb ökning av antalet invandrarbarn.

5 Föredraganden

5.1 Inledning

I propositionen (1975: 25) om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken m. m. preciserade föredraganden de övergripande målen och riktlinjerna för den framtida invandrar- och minoritetspolitiken. Målen sammanfattas i orden jämlikhet, valfrihet och samverkan. Föredraganden anförde bl. a.: Jämlikhetsmålet innebär ett fortsatt arbete för att invandrarna skall få samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter som befolkningen i övrigt. Målet innebär vidare att alla grupper i samhället skall ha likvärdiga möjligheter att bibehålla och utveckla sitt modersmål och att utöva kulturverksamhet. Invandrar- och minoritetspolitiken bör därför syfta till att ge medlemmar av språkliga minoritetsgrupper möjlighet att inom ramen för en intressegemenskap, som omfattar hela det svenska samhället, ge uttryck för en egen språklig och kulturell identitet.

Valfrihetsmålet innebär enligt föredraganden att medlemmar av språkliga minoriteter skall kunna välja i vilken grad de vill uppgå i en svensk kulturell identitet och i vilken grad de vill bibehålla och utveckla den ursprungliga identiteten. Åtgärder för att bevara kontakten med ursprungslandets kultur underlättar även valet mellan att stanna i Sverige eller återvända och återanpassas i ursprungslandet.

Om samverkansmålet anförde föredraganden i förut nämnda proposition att en ömsesidig och omfattande samverkan bör komma till stånd mellan invandrar- och minoritetsgrupperna och majoritetsbefolkningen. Målet inbegriper ömsesidig tolerans och solidaritet mellan invandrarna och den inhemska befolkningen. Ett förverkligande av samverkansmålet förutsätter bl. a. att invandrarna ges större möjligheter att aktivt delta i det politiska livet i Sverige, att de ges vidgade möjligheter till kulturell egenverksamhet och att invandringens positiva kulturella effekter uppmärksammas i ökad utsträckning.

Riksdagen har på förslag av regeringen beslutat anta de mål och riktlinjer som föredraganden anfört i propositionen (InU 1975: 6, rskr 1975: 160).

Enligt min mening intar utbildningen en central plats bland samhällets åtgärder för att invandrarna skall finna sig till rätta här i landet och få en tillfredsställande social och kulturell service.

Enligt skolornas rapportering fanns våren 1975 inom grundskolan, gymnasieskolan, vid privatskolor, särskolor och specialskolor totalt 71 100 invandrarelever. Av dessa gick 62 800 i grundskolan och 6 800 i gymnasieskolan. Av alla invandrarelever i grundskolan har 28 200 (45 %) finska som hemspråk. Ungefär var femte invandrarelev (19 %) i grundskolan har svenska som huvudsakligt hemspråk. Den tredje stora invandrargruppen i grundskolan är de av jugoslavisk härkomst, som är fördelade på åtta hemspråk. Bland invandrarelever som går i gymnasie-

skolan har en tredjedel (33 %) finska som hemspråk. Nära en fjärdedel (ca 23 %) av invandrareleverna i gymnasieskolan har svenska som hemspråk. Det kan noteras att bland invandrarelever med grekiska, spanska och turkiska som hemspråk är andelen flickor markant lägre än 50 % i gymnasieskolan.

I och med att statsmakterna år 1975 har antagit de övergripande målen för den svenska invandrar- och minoritetspolitiken ställs större krav på samhällets insatser inom utbildningsområdet för att begreppen jämlikhet, valfrihet och samverkan skall få en reell innebörd för invandrarbarnen. Deras antal är stort och många invandrarbarn befinner sig i en svår situation vad gäller språklig och kulturell identitet.

Jämlikhetsmålet betyder att invandrarnas barn bör få rätt till samma utvecklingsmöjligheter som svenska barn och ungdomar och att invandrarfamiljerna bör erbjudas samma stöd och komplement till familjens miljö och fostran för sina barn som de svenska familjerna i form av förskola, grundskola, gymnasieskola, fritidshem och allmän fritidsverksamhet. Invandrarbarnen har därvid behov av särskilt stöd och stimulans. Det betyder att en förstärkt beredskap måste finnas för att möjliggöra att de kan utveckla sina inneboende förutsättningar. Samhället måste motverka att invandrarbarnens personlighetsutveckling undergrävs genom att majoritetsbefolkningen ställer sig oförstående för eller förgriper sig på invandrarbarnets språkutveckling och på kulturella drag och kännetecken som barnet tillägnat sig av sina föräldrar.

Språket är ett av de viktigaste instrumenten för individen för att ge uttryck åt sig själv, sina idéer och handlingar. De invandrarbarn som har en svagt utvecklad språklig förmåga både i fråga om hemspråk och invandrarlandets språk löper stor risk att bli en ekonomiskt och socialt svagare grupp i jämförelse med sina kamrater. Utbildningspolitiskt betyder detta att samhället aktivt bör främja invandrarbarnens möjlighet att utveckla sitt modersmål och behärska det väl både känslomässigt, socialt och begreppsmässigt. Ansträngningar bör därför göras både inom förskolan och skolan för att erbjuda invandrarbarn faktisk möjlighet att utveckla sitt modersmål.

Samhällets insatser för att invandrarbarnen skall kunna bevara och utveckla sitt hemspråk är också en förutsättning för att det andra övergripande målet för vår invandrar- och minoritetspolitik, valfrihetsmålet, skall kunna förverkligas. Ger inte samhället invandrarbarnen möjlighet att parallellt utveckla sitt hemspråk och det svenska språket, blir valfriheten endast skenbar. Det är i själva verket en förutsättning för att de själva skall kunna välja i vilken grad de skall bibehålla sin ursprungliga språkliga och kulturella identitet och i vilken grad de skall uppgå i en svensk kulturell identitet. Får barnet tillfälle att väl stabilisera och utveckla sitt hemspråk, innan det lär sig svenska språket, kommer det att senare utveckla en tvåspråkighet som kan ge en tillhörighet i två kulturer.

Invandrarbarnen, som genom förskolan och skolan växer in i det svenska samhället snabbare än föräldrarna, behöver medveten hjälp att kunna känna sig stolta över och berikade av att tillhöra två kulturer. Ges inte denna hjälp i barnens olika dagliga miljöer löper många invandrarbarn risk att råka i mer eller mindre allvarliga lojalitetskonflikter. Det krävs således en mera komplicerad träning och inlärning och ett överbryggande känslomässigt stöd från förskolan, fritidsverksamheten och skolan för att invandrarbarnen skall kunna tillgodogöra sig mötet mellan två kulturer och två språk liksom mellan normer som ofta står i konflikt med varandra. Invandrarbarnen behöver ett insiktsfullt stöd för att bearbeta de språkliga, känslomässiga och sociala problem som uppstår och för att få en språklig och kulturell beredskap att välja tillhörighet i det ena eller det andra kulturmönstret eller i båda.

Det tredje övergripande målet, samverkansmålet, innebär att en ömsesidig och omfattande samverkan bör komma till stånd mellan invandrar- och minoritetsgrupperna och den inhemska befolkningen. Samverkansmålet inbegriper också ömsesidig tolerans och solidaritet dem emellan. Detta mål svarar mot en ökad insikt om vikten av att intressegemenskapen mellan invandrar- och minoritetsgrupperna samt den övriga befolkningen kommer till uttryck i olika sammanhang.

Samverkansmålet berör både indirekt och direkt i särskild bemärkelse invandrarbarnen. Många invandrarfamiljer lever ganska isolerade. De saknar ofta nära kontakter både med arbetskamrater och med släktingar och vänner i sin nya sociala miljö. De vuxnas totala relation till sin omgivning är annorlunda och denna olikhet förmedlas till barnen. Förskolan och skolan har här en central uppgift i att försöka överbrygga främlingsskapet och nå en öppen kontakt med invandrarföräldrarna. För invandrarbarnen är synliga samarbetsmönster mellan föräldrar och andra vuxna i de olika miljöer, där barnet vistas, särskilt betydelsefulla. Föräldramedverkan kan vara avgörande för behållningen av invandrarbarnets förskolevistelse och skolgång i känslomässigt, språkligt och kulturellt hänseende. Förskolevistelsen och skolgången kan bli uppbyggande för både barnen och föräldrarna, om de omfattar ett pedagogiskt program som ger möjligheter till ett stöd för tvåspråkighet bland invandrarbarn och verkar för att majoritetskulturens barn erkänner och får respekt för kulturell egenart. Invandrarbarnen måste tidigt få känna att föräldrakulturen inte bara respekteras utan också värdesätts. Förskolan och skolan bör därför i större utsträckning än f. n. försöka använda inslag av invandrarbarnets och invandrarföräldrarnas kulturbakgrund i verksamheten. Samtidigt berikas de svenska barnens och vuxnas tillvaro genom de ytterligare erfarenheter och kunskaper som invandrarbarnen och deras föräldrar tillför arbetet.

Invandrarföräldrar ställer sig ofta frågande inför och ibland avvisande till vad de upplever som svenskt barnuppfostringsmönster och

därmed också till utformningen av den svenska förskolan och skolan. De behöver få uttrycka sina synpunkter och värderingar och på ett begripligt sätt få information om vår förskolas och skolas mål och metoder och de värderingar som dessa bygger på. Invandrarföräldrar bör få möjlighet att tillsammans med personalen diskutera problemen med att införlivas i det svenska samhället och de för barnen delvis oundvikliga lojalitetskonflikterna. De bör få möjlighet att träffa andra invandrarföräldrar, utbyta erfarenheter och ge varandra stöd i den ofta svåra anpassningsprocessen.

Riktmärken för att förverkliga de för samhällets invandrar- och minoritetspolitik uppställda övergripande målen utgör de överväganden och synpunkter som har förts fram i samband med ställningstaganden till förslag från invandrarutredningen (SOU 1974: 69, prop. 1975: 26, InU 1975: 6, rskr 1975: 160). Riktlinjer för omsorgen om invandrarbarn i förskoleåldrarna har fastställts i samband med ställningstaganden till förslag från 1968 års barnstugeutredning (SOU 1972: 26 och 27, prop. 1973: 136, SoU 1973: 30, rskr 1973: 372). Ytterligare förslag till riktlinjer för omsorg om de yngre skolbarnen och för barn med särskilda behov av stöd och stimulans har efter förslag från 1968 års barnstugeutredning och från barnomsorgsgruppen och efter hörande av remissinstanserna framlagts för riksdagen (SOU 1974: 42 resp. SOU 1975: 87, prop. 1975/76: 92). Likaledes har förslag till riktlinjer för skolans inre arbete och för skolans omsorg om barnen under fritid lagts fram för riksdagen efter förslag från SIA-utredningen och 1968 års barnstugeutredning och efter hörande av remissinstanserna. (SOU 1974: 53 resp. 1974: 42, prop. 1975/76: 39). Den samhällssyn på barns utveckling och behov och det pedagogiska program som där uttrycks gäller i alla delar invandrarbarnen.

De förslag som jag efter samråd med chefen för socialdepartementet och statsrådet Leijon lägger fram i det följande är därför att se som en vidareutveckling av vissa frågor som är av central betydelse för just invandrarbarnen och invandrarungdomarna samt för dem som berörs av den speciella verksamheten för invandrarbarn i förskolan och skolan. Förslagen bildar en helhet tillsammans med förslagen i propositionen om utbyggnad av barnomsorgen och propositionen om skolans inre arbete.

Arbetsgruppen (U 1975: 02) för fortsatt utredning om invandrarelevernas utbildningssituation i grundskolan och gymnasieskolan, invandrargruppen, har på grundval av invandrarutredningens förslag och av de direktiv, som regeringen på mitt förslag gett gruppen, i betänkandet (DsU 1975: 13) Förslag om åtgärder för invandrarbarnen i förskola, grundskola och gymnasieskola övervägt vissa centrala problemområden, när det gäller att skapa en gynnsam utbildningssituation för invandrarbarnen och invandrarungdomarna. Invandrargruppen har därvid liksom

tidigare nämnda utredningar arbetat utifrån en helhetssyn på barnens behov och utveckling och på de personella och materiella resurser och prioriteringar som är nödvändiga ur invandrarbarnens och invandrarungdomarnas synpunkt för att skapa förutsättningar för ett gynnsamt utvecklingsmönster och gynnsamma utvecklingsbetingelser.

För att kommunerna skall kunna upprätthålla helheten, sett både till barnens, den berörda personalens och de olika kommunala organens behov och utvecklingsmöjligheter, har invandrargruppen förespråkat att den statliga regleringen bör begränsas så mycket som möjligt när det gäller de statliga resurser som föreslås för verksamheten. Härigenom erhåller kommunerna också en stor handlingsfrihet.

De remissinstanser som yttrat sig om denna invandrargruppens principiella utgångspunkt, bl. a. ett antal invandrarorganisationer, sluter allmänt upp bakom principen att helhetssynen skall upprätthållas. Jag anser i likhet med invandrargruppen att samhällets stöd för invandrarbarnens och invandrarungdomarnas språkutveckling inte får ses som ett isolerat pedagogiskt och metodiskt problem som går att lösa enbart genom att tillföra undervisningen ökade resurser.

Insatserna bör i stället samordnas med samhällets övriga stödåtgärder för invandrarfamiljerna på de familje-, kultur-, boende- och socialpolitiska områdena. De förutsätter ett nära samarbete mellan olika kommunala organ. Insatserna måste också kunna anpassas till det enskilda barnets och den unga människans behov och totala situation.

Jag delar följaktligen i allt väsentligt invandrargruppens helhetssyn. Dess överväganden utgör enligt min mening en god grund att bygga en integrerad verksamhet på för invandrarbarnen och deras föräldrar, för personalen i förskola och skola samt för de i kommunen politiskt ansvariga nämnderna och organen.

Invandrargruppen har också behandlat förskolebarnens situation. Detta har fallit sig naturligt med hänsyn till den helhetssyn som arbetsgruppen konsekvent har försökt att genomföra i sina överväganden och förslag. Forskningen om språkutveckling och tvåspråkighet hos barn har visat att samhällets stöd behöver sättas in i organiserad form betydligt tidigare än f. n. Detta beror främst på att invandrarbarnet kontinuerligt behöver utveckla hemspråket, dvs. det språk som används i hemmet och som skiljer sig från omgivningens. Förutsättningarna att lära sig svenska och andra främmande språk är beroende av invandrarbarnets förmåga att behärska hemspråket. För att barnets inneboende förutsättningar skall kunna utvecklas under den fortsatta skolgången krävs likaså goda kommunikationsfärdigheter. Särskilda insatser för invandrarbarnens intellektuella, känslomässiga, sociala och språkliga utveckling är därför nödvändiga även i åldrarna före skolåldern, om bestående resultat skall kunna uppnås. Invandrarbarn måste således tidigt beredas tillfälle att genom förskolevistelse i olika former få tillgång

till hemspråksträning som en integrerad del i förskolans pedagogiska program. Invandrargruppen bedömer detta så angeläget att den föreslår att en utveckling av samhällets resurser för träning av hemspråket i första hand bör göras i förskolan.

Remissinstanserna instämmer i dessa invandrargruppens överväganden kring förskolans funktioner för invandrarbarn i förskoleåldern och finner det riktigt att betydande resurser satsas på förskolebarnen och förskolan.

Jag delar invandrargruppens och remissinstansernas syn. Undersökningar som har företagits i andra invandrarländer har påvisat hemspråkets avgörande roll. Den forskning och försöksverksamhet som bedrivs inom förskoleområdet här i landet styrker dessa antaganden och har visat att en tidigt insatt träning i hemspråket för invandrarbarn är av stort värde. Mina förslag i det följande omfattar därför också den allmänna förskolan för sexåringar. I dessa frågor har jag samrått särskilt med chefen för socialdepartementet.

Invandrargruppen har kritiserats för att den inte inom ramen för sin helhetssyn tillräckligt har beaktat invandrarbarnens och invandrarungdomarnas fritidssituation och på vilket sätt samhället kan medverka till att göra fritiden mera meningsfull för dem. I likhet med bl. a. brottsförebyggande rådet (BRÅ) och statens ungdomsråd anser jag fritidsverksamheten vara en viktig del av samhällets samlade resurser för invandrarbarnen. Som jag tidigare anfört är invandrargruppens förslag att se som en del av en helhet, som de bildar tillsammans med propositionerna om utbyggnad av barnomsorgen och om skolans inre arbete. I dessa båda propositioner behandlas fritidsverksamheten för barn och ungdomar integrerat med fritidshemmens resp. skolans inre arbete. Särskild vikt läggs vid åtgärder för barn och ungdomar med behov av särskilt stöd och stimulans. 1968 års barnstugeutredning har dessutom i ett särskilt betänkande (SOU 1975: 94) lagt fram förslag till åtgärdsprogram vad gäller lov- och sommarverksamheter för barn och ungdomar. Betänkandet remissbehandlas f. n.

Jag anser inte att invandrarbarnens fritidssituation bör behandlas separat. Självfallet upphör inte det behov av hemspråksträning och sociala kontakter som invandrarbarn och deras familjer har då skolåret avslutas. Från språkträningssynpunkt torde det vara olyckligt, om inte invandrarbarn ges möjligheter att delta i hemspråksträning även då skolan har ferier. Denna träning kan ske i friare former än under skolarbetet t. ex. genom en fritidsverksamhet av det slag som bl. a. Stockholms kommun erbjudit invandrarbarn sommartid. Samma behov anser jag också kan finnas för invandrarbarn i den allmänna förskolan.

Föreningslivet och invandrarnas egna organisationer bör stimuleras till ökade insatser under terminstid och ferietid i olika föreningsledda verksamheter. Invandrarbarn och invandrarungdomar samt svenska barn

och ungdomar bör så långt möjligt integreras i dessa. Försöksverksamhet med denna inriktning bedrivs redan på initiativ från socialstyrelsen och statens ungdomsråd. Därifrån kan erfarenheter dras för det fortsatta utvecklingsarbetet. Om förslagen om den samlade skoldagen och den allmänna fritidsverksamheten förverkligas, ökar också möjligheterna för eleverna att komma i kontakt med samhällets kultur- och fritidsutbud, där också föreningslivet i kommunen spelar stor roll. En integrerad fritidsverksamhet är en viktig faktor för att vi skall kunna sikta mot det övergripande målet om samverkan, tolerans och solidaritet med invandrarna och deras barn.

I mina förslag innefattar jag också de överväganden om zigenska barn och ungdomar som framförts av expertgruppen (In 1970: 28) för vissa zigenarfrågor i promemorian Zigenare i Sverige (Ds A 1975: 8).

I anslutning till mina förslag i det följande berör jag för överblickens och sammanhangets skull även vissa förslag, som inte fordrar beslut av riksdagen.

5.2 Avgränsningar och riktlinjer

Invandrargruppen slår fast följande syfte med hemspråksundervisningen. Hemspråksundervisningen avser att vidmakthålla och utveckla kunskaperna i ett annat språk än svenska som barnet i förskolan, grundskolan eller gymnasieskolan använder i sin dagliga miljö. Undervisningen syftar till att främja barnets emotionella och intellektuella utveckling liksom till att ge barnet möjlighet att leva sig in i och känna samhörighet med föräldrarnas/vårdnadshavarnas kulturella bakgrund.

Remissinstanserna instämmer i eller lämnar dessa synpunkter utan erinran. Endast länsstyrelsen och länsskolnämnden i Blekinge län samt skolstyrelsen i Olofström ställer sig kritiska. Nämnda remissinstanser framhåller att hemspråksundervisningen har dubbla syften, dels att vidmakthålla och vidareutveckla hemspråket, dels att ge underlag för snabbare framsteg i svenska, och kopplar det senare syftet till ett krav på obligatorium för invandrarbarnen att delta i hemspråksundervisning.

För egen del ansluter jag mig till invandrargruppens synpunkter i dessa avseenden. Deltagande i hemspråksundervisning skall vara frivilligt, och omfattningen av åtgärderna skall vara beroende av barnens och föräldrarnas önskemål härom. Denna princip är redan fastslagen genom riksdagens beslut med anledning av regeringens proposition om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken m. m. Obligatorisk hemspråksundervisning skulle vara oförenlig med valfrihetsmålet. Viktigare än ett obligatorium för barnen är, enligt min mening, att fastställa ett obligatorium för kommunerna att erbjuda invandrarbarnen en organiserad hemspråksundervisning i den allmänna förskolan och i skolan, i de fall barn och föräldrar så önskar, samt att genom information

och uppsökande verksamhet nå alla invandrarföräldrar med detta erbjudande. Kommun bör inte vara skyldig att erbjuda hemspråksundervisning för grupp med färre antal barn är fyra, om stora svårigheter föreligger och lärare inte finns tillgänglig utan stora extra kostnader t. ex. på grund av långa och tidsödande resor.

Invandrargruppen har föreslagit att kommunen skall ha skyldighet att anordna hemspråksundervisning för varje invandrarbarn, vars föräldrar/vårdnadshavare begär det, och att informera invandrarbarnen och deras föräldrar om möjligheten enligt gällande förutsättningar.

Rätt till hemspråksundervisning bör, enligt invandrargruppen, tillkomma alla barn och ungdomar för vilka ett annat språk än svenska utgör ett levande inslag i deras hemmiljö. Normalt förutsätter detta att föräldrarna/vårdnadshavarna eller minst en förälder/vårdnadshavare har ett annat språk än svenska som sitt modersmål och använder det språket i sitt umgänge med barnet. På samma sätt kan reglerna om hemspråksundervisning tillämpas på barn som tillhör en ursprunglig språklig minoritet i Sverige eller vars familj i en eller flera generationer har bott i Sverige, förutsatt att barnets språkliga miljö kräver detta.

Invandrargruppen anser det inte möjligt eller ens lämpligt att ställa upp generella regler med krav på att barnet skall besitta viss färdighet i hemspråket för att ha rätt till undervisning i detta. Gränsdragningen måste överlåtas till en lokal bedömning där skolan, föräldrarna och barnet självt får medverka. Därvid bör de invandrarbarn prioriteras, som språkligt sett har sämst utgångsläge.

Enligt invandrargruppens mening är det inte heller möjligt att ställa upp generella regler för rätt till hemspråksundervisning för de utländska barn som adopteras i Sverige. I de fall adoptionen skett i så tidig ålder, att barnet språkligt helt försvenskats, bortfaller de motiv för hemspråksundervisning som tidigare anförts. Om adoptionen skett i sådan ålder, att barnets kunskaper i modersmålet är fullt levande, när det börjar förskolan eller skolan, anser invandrargruppen att bedömningen bör kunna bli en annan. Inte heller i detta fall anser invandrargruppen att det är möjligt att ställa upp generella regler.

Merparten av remissinstanserna instämmer i de föreslagna riktlinjerna för vilka barn som bör erbjudas hemspråksundervisning eller lämnar förslaget utan erinran. Några remissinstanser gör vissa förtydliganden av invandrargruppens förslag. Riksförbundet finska föreningar i Sverige erinrar om att hemspråket i många familjer är svenska, fastän det inte är föräldrarnas modersmål. Även i sådana fall bör barnet få delta i hemspråksundervisning, om barnet eller föräldrarna så önskar. Stockholms skoldirektion påpekar att barn från familjer, där den ena föräldern är av svenskt ursprung och den andre invandrare och där svenskan ofta blir det helt dominerande språket, av känslomässiga skäl kan ha stort behov av att kunna båda föräldrarnas språk. Detsamma gäller

barn från invandrarfamiljer, i vilka kommunikationen sker på två språk, varav intet är svenska.

Flera remissinstanser betonar att barn till naturaliserade föräldrar i andra eller följande generationer, som upprätthåller ursprungsspråket i hemmet, samt barn som tillhör en ursprunglig språklig minoritet i landet, bör inbegripas bland dem som har rätt till hemspråksundervisning.

Jag finner att invandrargruppens avgränsning av rätten till hemspråksundervisning väl täcker in också de barn som dessa remissinstanser och expertgruppen för vissa zigenarfrågor framhåller bör ha rätt härtill. Jag delar statens invandrarverks (SIV) uppfattning att det är det enskilda barnets/den enskilda elevens behov som måste vara avgörande för stödinsatserna vid varje tillfälle. Varje bedömning av behovet av hemspråksundervisning måste således utgå från det enskilda barnets utveckling och sociala, känslomässiga samt intellektuella behov av stimulans att utveckla och vidmakthålla hemspråket. Barnets och föräldrarnas önskemål och bedömningar måste därvid alltid stå i förgrunden.

Denna principiella syn gäller självfallet fullt ut också för adoptivbarn och deras rätt till hemspråksundervisning. I åtskilliga fall torde det komma att röra sig om behov av allmänt stöd, vari hemspråksundervisningen är en viktig del under en övergångsperiod, då adoptivbarnet efter sin ankomst till Sverige skall introduceras i förskolan eller skolan.

Jag avser att i annat sammanhang föreslå regeringen att information utarbetas som vägledning för kommunerna i de fall, då tveksamhet kan råda om tillämpningen av de föreslagna riktlinjerna.

I anslutning till denna fråga vill jag också ta upp statistiska centralbyråns (SCB) påpekande att termen invandrarbarn/elev i flera avseenden är för vittomfattande och samtidigt för snäv, då den t. ex. inte innefattar svenska minoritetsgrupper med annat modersmål än svenska. Vidare anser länsstyrelsen i Norrbottens län och Haparanda kommun att termen invandrarbarn bör bytas mot beteckningen "barn med annat hemspråk än svenska" för att täcka in barn som tillhör ursprunglig språklig minoritet i Sverige. Jag delar uppfattningen att det är angeläget att definitioner, avgränsningar m. m. är entydiga och att de som SCB framhåller samordnas t. ex. i de skilda inventeringar av invandrarbefolkningen som planeras och genomförs. Genom de riktlinjer som jag förordar torde entydighet kunna nås, liksom det klart torde framgå att även de ursprungliga språkliga minoriteternas barn i Sverige omfattas av rätten till hemspråksundervisning. Jag finner det angeläget att bl. a. socialstyrelsen, skolöverstyrelsen (SÖ), SCB samt SIV samordnar sin terminologi. Därför avser jag att i annat sammanhang föreslå att det uppdras åt berörda myndigheter att företa denna samordning. I föreliggande förslag använder jag liksom invandrargruppen termerna invandrare, invandrarbarn och invandrarungdomar i deras vanliga, inte närmare preciserade betydelse.

Ett antal remissinstanser är i anslutning till frågan om riktlinjer för vilka elever som skall ha rätt till hemspråksundervisning negativa till den av invandrargruppen använda beteckningen hemspråksträning. De föreslår i stället att begreppet hemspråkundervisning används, alternativt undervisning i modersmålet eller i minoritetsspråk. Jag delar nämnda remissinstansers uppfattning att beteckningen hemspråksträning inte bör användas generellt. I motsats till invandrargruppen föreslår jag därför att begreppet hemspråksträning förbehålls verksamheten i förskolan. I denna avses inte en regelrätt undervisning för berörda åldersgrupper utan en allsidig stimulans av barnets känslomässiga, sociala och intellektuella utveckling, vari hemspråksträningen naturligt kommer in. När det gäller grundskolan och gymnasieskolan finner jag det angeläget med ett så enhetligt språkbruk som möjligt. Jag finner därvid begreppet hemspråksundervisning vara det tillämpliga.

Vad gäller benämningen hemspråk i stället för modersmål eller minoritetsspråk finner jag denna term väl överensstämma med förut föreslagna riktlinjer. Det är fråga om träning/undervisning i det språk som utgör ett levande inslag i barnets hemmiljö. Barnets utveckling och sociala, känslomässiga och intellektuella behov av att knyta an till hemmiljön och föräldrarnas/vårdnadshavarnas språk och kulturella bakgrund skall vara det avgörande kriteriet för rätt till hemspråksträning /undervisning. Jag anser följaktligen att invandrargruppens benämning hemspråk bör användas.

Det andra området för vilket förslag till riktlinjer dragits upp av invandrargruppen är stödundervisningen för invandrarelever. Invandrargruppen föreslår att kommunen skall ha skyldighet att anordna stödundervisning för varje invandrarelev som på grund av otillräckliga kunskaper i svenska eller olikheter i omfattning och innehåll i sin tidigare skolgång har svårt att följa undervisningen i den svenska klass som han/hon är inskriven i. Stödundervisningen skall så långt möjligt i fråga om innehåll och omfattning utformas med hänsyn till den enskilda elevens behov och förutsättningar. Reglerna för stödundervisning är tillämpliga även på infödda svenska elever som på grund av skolgång i utlandet har behov av sådan undervisning.

Remissinstanserna tillstyrker eller lämnar invandrargruppens förslag till riktlinjer för stödundervisning för invandrarelever utan erinran. Socialstyrelsen framhåller att barn, vilkas föräldrar är invandrare av olika nationaliteter, är i stort behov av stödundervisning i svenska. Familjens samtalsspråk blir oftast svenska, men ingen av föräldrarna behärskar språket fullständigt.

Jag finner de föreslagna riktlinjerna för stödundervisning ändamålsenliga och ansluter mig till dem. Riktlinjerna är så vida, att även de barn som socialstyrelsen framhåller ha behov av stödundervisning i svenska kan tillgodoses.

Jag erinrar om att det är skolan som har att avgöra vilka barn/elever som har behov av stödundervisning samt att deltagande är obligatoriskt för eleven.

5.3 Uppsökande verksamhet, planering, m. m.

Invandrargruppen föreslår att kommunerna årligen inventerar behovet av särskilda åtgärder för invandrarbarnen och på grundval av denna inventering upprättar ett för förskola, grundskola och gymnasieskola gemensamt handlingsprogram för hur kommunens samlade resurser för invandrarbarnens hemspråksundervisning och stödundervisning skall utnyttjas med hänsyn till varje enskilt barns behov. Därvid framhåller invandrargruppen att det är angeläget att den i förskolelagen (1973: 1205) angivna uppsökande verksamheten för barn i förskoleåldern utnyttjas för att tidigt informera invandrarfamiljerna om hemspråksundervisningens betydelse och för att utröna invandrarbarns behov av stöd för att utveckla sitt hemspråk.

För alla invandrarbarn i skolpliktig ålder föreslår invandrargruppen att kommunen på motsvarande sätt årligen i januari månad inventerar behovet av olika stödinsatser i grundskolan samt av stödundervisning i svenska och hemspråksundervisning. Invandrarelever i gymnasieskolan bör på samma sätt bli föremål för uppsökande verksamhet vid denna inventering. Samtidigt bör anmälningar till hemspråksundervisning tas emot.

Invandrargruppen betonar att hemspråkslärare bör anlitas för att upprätta kontakt med invandrarföräldrarna och diskutera formerna för deras barns språkundervisning. Hemspråksläraren bör ses som konsult i den uppsökande verksamheten för förskolebarnen. Han/hon bör också delta i kontakten med grundskole- och gymnasieskolelevernas föräldrar, i bedömningen av varje enskild elevs behov och i studieplaneringen.

För skolans del anser invandrargruppen att kommunens totala planering måste bygga på noggrann inventering inom varje rektorsområde/skolenhet. Den enskilda invandrarelevens förutsättningar och behov kommer därför att utgöra utgångspunkten inte bara för skolenhetens/rektorsområdets åtgärdsplanering på kortare och längre sikt utan också för hela kommunens totala resurs- och organisationsplanering. Kommunen måste också ges möjligheter att samverka med andra kommuner för att tillfredsställande kunna organisera stödundervisning och hemspråksundervisning.

Invandrargruppens förslag om uppsökande verksamhet för invandrarbarn och invandrarungdomar har genomgående tillstyrkts av remissinstanserna. Några få är kritiska till förslagen om hemspråkslärarens roll och funktion i sammanhanget. Till dessa hör Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Sveriges Finska Lärarförening och Riksförbun-

det för personal vid invandrarbyråer. Svenska kommunförbundet däremot betonar att den uppsökande verksamheten skulle bli effektivare, om personer som behärskar de aktuella invandrarspråken i ökad utsträckning kunde knytas till verksamheten. Sociala centralnämnden i Stockholm anser det likaledes riktigt att hemspråkslärarna anförtros en uppsökande verksamhet och understryker att deras "kurativa" insatser får ses som huvudsakligen av förmedlande art. Sociala centralnämnden i Göteborg finner att invandrargruppens förslag stämmer väl överens med erfarenheter från i kommunen pågående försöksverksamhet för barn med särskilda behov.

För egen del ansluter jag mig till förslaget att den uppsökande verksamheten och inventeringen bör genomföras årligen av grundskolan och gymnasieskolan liksom den genomförs i förskolan. Jag vill framhålla vikten av en helhetssyn som tar sig uttryck i en samplanering och samorganisation mellan de olika ansvariga kommunala organen och nämnderna och i vissa fall också över kommungränserna, för att denna verksamhet skall få önskad effekt för invandrarbarnens del. I detta sammanhang erinrar jag om att kommunerna genom den framlagda prop. 1975/76: 92 om utbyggnad av barnomsorgen bli ålagda en uppsökande verksamhet också för barn i de yngre skolåldrarna, vilka av fysiska, psykiska, sociala eller språkliga skäl behöver särskilt stöd för sin utveckling och som bör anvisas plats i fritidshem, samt att upprätta en plan för barnomsorgen i kommunen. I propositionen om skolans inre arbete (avsnitt 3.5) har jag själv behandlat frågan om den kommunala planeringen för den allmänna fritidsverksamheten och skolans roll i denna. I de olika inventeringar, som kan komma att ske av sociala centralnämnden liksom av skolstyrelsen och övriga nämnder bör, enligt min mening, ett direkt samarbete kunna ske. Barnomsorgsgruppen har i betänkandet (SOU 1975: 87) Samverkan i barnomsorgen utarbetat modeller för den uppsökande verksamheten bland barn i förskoleåldrarna. Remissbehandlingen av betänkandet har nyligen avslutats. Dessa modeller torde kunna tas som utgångspunkt för ett samarbete mellan berörda nämnder och organ.

Jag avser att i annat sammanhang föreslå att SÖ och socialstyrelsen får i uppdrag att i nära samarbete med Svenska kommunförbundet utarbeta vägledande information och exempel på planeringsmodeller för en uppsökande verksamhet också bland invandrarbarn och invandrarungdomar i grundskola och gymnasieskola.

Invandrargruppen har i samband med den uppsökande verksamheten för invandrarbarn också påtalat behovet av en årlig inventering för hela landet genom SCB:s försorg av det totala antalet invandrarbarn i förskolan och skolan. Likaså föreslår invandrargruppen att tillfälliga fördjupade undersökningar utförs av invandrarbarnens situation i förskola och skola. Remissinstanserna instämmer i dessa invandrargruppens förslag. Jag avser att återkomma till dessa frågor i annat sammanhang.

5.4 Resursens storlek och användning

Invandrargruppen föreslår att de statliga resurser som tilldelas kommunerna för undervisning av invandrarbarn skall kunna användas flexibelt utan centralt fastställda föreskrifter, så att barnens skiftande behov i största möjliga utsträckning tillgodoses med hänsynstagande till de lokala förutsättningar som föreligger.

I enlighet med sin helhetssyn på invandrarbarnens utveckling föreslår invandrargruppen följande *beräkningsgrund* för ett statligt resurstillskott för kommunens undervisning för invandrarbarn:

Förskolan:	Hemspråksträning	0—6 kalendertimmar[1] per grupp
Grundskolan:	Hemspråksundervisning och studiehandledning på hemspråk	0—4 veckotimmar per grupp
	Stödundervisning i svenska	0—4 veckotimmar per grupp
Gymnasieskolan:	Hemspråksundervisning och studiehandledning på hemspråk	0—2 veckotimmar per grupp
	Fortsatt möjlighet till särskild stödundervisning i svenska	5 milj kr.
	Fortsatt möjlighet att studera hemspråk i stället för B- eller C-språk	2—4 veckotimmar per grupp

[1] Timmar om 60 minuter.

För förskolan föreslås en genomsnittlig gruppstorlek om sex barn. För grundskolan och gymnasieskolan föreslås en genomsnittlig gruppstorlek om fyra elever.

I förhållande till nuvarande resurser och beräkningsgrunder för dessa innebär invandrargruppens förslag att den allmänna förskolan, som tidigare inte innefattats i de särskilda resursinsatserna för hemspråksundervisning, inräknas i den totala resursramen för åtgärder för invandrarbarnens språkutveckling.

För grundskolan innebär förslaget en omfördelning och renodling av de befintliga resurserna för stödundervisning i svenska och för studiehandledning på hemspråket om sammanlagt sex veckotimmar och för hemspråksundervisning om sammanlagt två veckotimmar per grupp. Därvid blir beräkningsgrunden för stödundervisningen i svenska fyra

veckotimmar per grupp. Studiehandledningen på hemspråket och undervisning i hemspråket sammanförs till fyra veckotimmar per grupp.

Gymnasieskolan tillförs genom förslaget nya resurser, varvid beräkningsgrunderna ändras. Dels föreslår invandrargruppen ett resurstillskott på två veckotimmar per grupp för studiehandledning på hemspråket och undervisning i hemspråket, dels föreslås att möjligheterna till särskild stödundervisning i svenska ökas genom ett ökat statsbidrag härför om sammanlagt 5 milj. kr. Tidigare möjligheter att studera hemspråket i stället för B- eller C-språk föreslås kvarstå.

Invandrargruppen understryker, att avsikten är att kommunerna skall förfoga över det statliga resurstillskottet i enlighet med de bedömningar som görs lokalt om var insatserna bäst behöver utnyttjas. Den av gruppen angivna fördelningen uttrycker inte en värdering av hur stor del av resurstillskottet, som bör falla inom resp. verksamhetsområde. Något regelsystem för resursanvändningen förutsätts inte komma till stånd, vilket gruppen anser ligga i linje med övriga decentraliseringssträvanden på skolområdet. Enligt invandrargruppens mening bör insatser för invandrarbarn i förskolan och på grundskolans låg- och mellanstadium prioriteras. Den probleminventering och analys av nuvarande verksamhet, som invandrargruppen gjort, visar att invandrarbarnets personlighetsutveckling och språkliga utveckling måste stimuleras genom ökade insatser både i förskolan och ungdomsskolan. Satsningen på invandrarbarn i förskoleåldrarna, som enligt förskolelagen hör till de barn som har särskilda behov av stöd och stimulans, är nödvändig för att barnet skall ges möjligheter att fastlägga och utveckla sitt första språk, hemspråket, som grund för en aktiv tvåspråkighet.

Ett stort antal remissinstanser instämmer i invandrargruppens förslag om beräkningsgrund för resurstilldelning för undervisningen och om prioritering av de yngsta barnen, om nya bestämmelser som föranleds av gruppens förslag samt om att information om verksamheten bör utformas i samråd mellan SÖ och socialstyrelsen.

Vad gäller beräkningsgrunden för det statliga resurstillskottet för förskolan påpekar socialstyrelsen att erfarenheterna av vilka insatser som krävs i förskolan för att ge invandrarbarnen en god språklig utveckling är ringa. Ytterligare resurser kan visa sig nödvändiga. Sociala centralnämnden i Malmö instämmer också generellt i utredningens förslag men anser att förskolan redan när den föreslagna reformen träder i kraft bör få ta i anspråk ett högre timtal än föreslagna genomsnittliga maximala sex timmar per grupp. Några remissinstanser framhåller i likhet med SÖ att all disposition av resurser måste utgå från en bedömning av elevens individuella behov eller, såsom skoldirektionen och sociala centralnämnden i Stockholm framhåller, att prioriteringen inte får leda till otillräckliga resurser för de elever som invandrar i högre åldrar. Riksförbundet finska föreningar i Sverige reserverar sig inför

en alltför ensidig satsning på förskolan och anser att samhällets resurser bör läggas på en metodisk träning av hemspråket genom hela ungdomsskolan.

Jag anser, i likhet med invandrargruppen, att det är viktigt att kommunerna i sin strävan att vidareutveckla stödet till invandrarbarnen tilldelas en statlig totalresurs, som inte binds till ett visst stadium. Den tilldelade resursen måste kunna användas flexibelt och sättas in, där det största stödbehovet bedöms föreligga. En lokal bedömning kan bäst avgöra detta.

Jag finner också, liksom invandrargruppen, att statsbidraget till hemspråksundervisning inte kan begränsas till att enbart omfatta invandrarbarn i grundskolan och gymnasieskolan. De yngsta barnens behov av att befästa och utveckla sitt första språk, hemspråket, måste tillgodoses, om målet aktiv tvåspråkighet skall kunna förverkligas och barnen skall kunna få en gynnsam personlighetsutveckling. Denna strävan bör ta sig klart uttryck i det statliga bidraget till kommunerna.

Jag finner det vidare ändamålsenligt att utgå från vissa schabloner som beräkningsgrund för statsbidraget. Jag anser att dessa schabloner torde kunna vara till stöd för kommunernas beräkning av de totala resurstillgångarna.

Jag har vid mina överväganden emellertid funnit att vissa förändringar bör vidtas i beräkningsgrunderna för schablonerna i förhållande till invandrargruppens förslag. För den allmänna förskolan föreslår jag en gruppstorlek om fyra barn och fyra kalendertimmar som beräkningsgrund. Jag tillstyrker förslaget om grundskolan med dess renodlade resurser för stödundervisning i svenska resp. hemspråksundervisning. För gymnasieskolan föreslår jag ett utökat beräkningsunderlag för hemspråksundervisning med en veckotimme i förhållande till invandrargruppens schablon, så att totalt tre veckotimmar utgör beräkningsgrunden per grupp om fyra elever. Jag har tidigare i prop. 1975/76: 100 (bil. 10) tillstyrkt invandrargruppens förslag till en resurs om sammanlagt 5 milj. kr. för särskild stödundervisning i svenska.

För förskolan gäller att en kraftig allmän höjning av driftbidragen till kommunernas barnomsorgsverksamhet föreslås i regeringens prop. 1975/76: 92 om utbyggnad av barnomsorgen, varvid beaktats behovet av extra insatser för förskolebarn med behov av särskilda stödåtgärder. Utöver dessa insatser har jag bedömt det nödvändigt att stimulera kommunerna till ytterligare ansträngningar att tillgodose invandrarbarnens speciella behov av stöd för sin språkutveckling. Jag har därför funnit det angeläget att tillföra den allmänna förskolan nya resurser härför, då den probleminventering och analys som invandrargruppen gjort visar att det är avgörande för invandrarbarnens personlighetsutveckling att få möjligheter att fastlägga och utveckla sitt första språk, hemspråket. En kraftig satsning på den allmänna förskolan och på grundsko-

lans lågstadium bör kunna ge bestående resultat högre upp i skolåldrarna.

I likhet med Svenska kommunförbundet finner jag emellertid att betydande svårigheter kommer att föreligga i många kommuner att ordna barnomsorgen i enlighet med invandrargruppens intentioner. Den utbildning av tvåspråkiga förskollärare, som SÖ föreslagit, kan under förutsättning av riksdagens godkännande av prop. 1975/76: 89 igångsättas vårterminen 1977. En utbildning av hemspråkslärare kan starta tidigast höstterminen 1977. Övriga kortare utbildningar till barnskötare och medhjälpare i förskolan måste utökas, så att andelen tvåspråkig personal ökar. T. v. finner jag det därför i praktiken vara nödvändigt att prioritera bland åldersgrupperna i förskolan i fråga om de statliga insatsernas fördelning för hemspråksträning.

Jag föreslår därför att det extra statliga resurstillskottet styrs till sexåringarna i daghemmen, familjedaghemmen och deltidsgrupperna som alla omfattas av den allmänna förskolan. Eftersom bristen på hemspråkslärare genomgående är stor i förskolan, grundskolan och gymnasieskolan och kommunerna genom de föreslagna riktlinjerna blir skyldiga att anordna hemspråksträning/-undervisning för invandrarbarn och invandrarungdomar överlag, måste enligt min mening de barn i förskoleåldern prioriteras, som står närmast i tur att börja grundskolan.

Jag vill framhålla att, även om den av mig förordade resursinsatsen nu styrs till sexåringarna, hemspråksträningen i förskolan kommer att byggas ut successivt i takt med de finansiella förutsättningarna. Jag avser därför att vid en senare tidpunkt återkomma med förnyade överväganden vad gäller bidrag till invandrarbarnens hemspråksträning i förskolan.

Med den konstruktion av statsbidraget som jag här har förordat finns det enligt min mening inte fog för de av ett antal remissinstanser framförda farhågorna att de äldre invandrarbarnen och invandrarungdomarna skulle ges ett sämre utgångsläge i förhållande till förskolebarnen och de yngre skolbarnen. Som jag inledningsvis har betonat är den enskilda elevens behov och utveckling det centrala vid en avvägning av resursfördelningen. Varje kommun har att själv, efter gjord inventering och uppsökande verksamhet, prioritera var de angelägnaste insatserna skall göras.

För grundskolan och gymnasieskolan gäller att samhället redan nu satsar betydande belopp på den för invandrarbarnen tillrättalagda undervisningen. SCB:s statistiska material visar att satsningen inom grundskolan och gymnasieskolan på stöd- och hemspråksundervisning samt anpassningsåtgärder med särskilda medel torde uppgå till 100 milj. kr. Av invandrarbarnen i grundskolan deltar 29,5 % i hemspråksundervisning. Det framgår också av invandrargruppens rapport att befintliga resurser ej till fullo utnyttjats av kommunerna för hemspråksundervis-

ning och stödundervisning. Som möjliga anledningar till utebliven undervisning har antytts brist på lärare och läromedel samt schematekniska och andra organisatoriska svårigheter.

Invandrargruppen föreslår som principiell utgångspunkt att det genomsnittliga antalet elever per grupp i hemspråksundervisning skall vara fyra. Utifrån detta riktmärke kan elevgrupperna ha växlande storlek. De flesta remissinstanserna tillstyrker denna allmänna princip. Ett mindre antal underkänner principen och anser att det genomsnittliga elevantalet per grupp bör sättas lägre. Stockholms skoldirektion uppger att medelvärdet varit 3,5 elever per grupp. Allmänna skolstyrelsen i Göteborg föreslår att två elever per grupp blir medeltalet för stödundervisning i svenska och engelska samt för studiehandledning på modersmålet. Skolstyrelsen i Täby föreslår tre elever per grupp för hemspråksundervisning. Skolstyrelserna i Botkyrka, Täby och Karlstad anser att kommuner med mindre frekventa invandrarspråk missgynnas och är i behov av en statlig resurs även för enstaka invandrarbarn.

För egen del vill jag anföra följande. För grundskolan har i kommunerna allmänt räknats med en genomsnittlig gruppstorlek om fyra elever. Detta genomsnitt torde kunna fungera som schablon också i fortsättningen. Väsentligare är att bidraget bör utnyttjas mera effektivt, vilket jag återkommer till.

I dag ges utrymme dels för studiehandledning på hemspråket inom stödundervisningsresursen, dels för två veckotimmars frivillig hemspråksundervisning per grupp i grundskolan. Det bör här understrykas att det är frivilligt för kommunerna att anordna nämnda former av hemspråksundervisning. Jag finner det värdefullt att söka skapa förutsättningar för att öka denna tid och att inom ramen för tillgängliga resurser ge största möjliga hemspråksträning till alla invandrarelever som behöver och önskar det. Invandrargruppens förslag till organisationsmodeller för grundskolans låg- och mellanstadium bygger utifrån genomsnittlig resurstilldelning för hemspråksundervisning och stödundervisning i svenska på principen om ett effektivt resursutnyttjande, på samarbete över rektorsområdes-/skolenhetsgränserna samt på ett sammanförande av hemspråksundervisningen till viss skola/vissa skolor av eleverna för att ge tillräckligt underlag för att bilda förberedelseklasser eller hemspråksgrupper inom den svenska klassens ram.

Jag anser den föreslagna resurstilldelningen för hemspråksundervisning och studiehandledning på hemspråket vara väl ägnad att tillgodose behovet av hemspråksundervisning i grundskolan. Den betyder i praktiken vid en effektiv och rationell planering en kraftig volymmässig och innehållsmässig förbättring för det stora antal invandrarelever i grundskolan som behöver stöd för sin språkutveckling.

Jag vill i detta sammanhang erinra om att invandrarbarnens behov av särskilt stöd i undervisningen dessutom kan tillgodoses genom den för-

stärkningsresurs om 0,585 veckotimmar per elev i grundskolan som jag förordat skall utgå enligt propositionen om skolans inre arbete (avsnitt 5.2 och 5.3). Denna bygger likaledes på en behovsorienterad, fri resursfördelning inom den enskilda kommunens olika rektorsområden. Utgångspunkten för resurstilldelningen bör vara rektorsområdets totala arbetssituation, som kan påverkas av sådana faktorer som den sociala miljön i området, antalet elever på olika stadier, antalet invandrarelever och personalomsättningen. Det ankommer här på kommunerna själva att bedöma vilket beslutsunderlag som är nödvändigt för resursfördelningen. Några centrala direktiv för hur detta stöd skall se ut bör inte utfärdas.

Jag vill slutligen ta upp frågan om beräkningen av skolledningens dimensionering i grundskolan. F. n. ges varje fullt 13-tal veckotimmar stödundervisning 0,5 poäng. TCO anför kritik mot att det renodlade resurstimtalet för stödundervisning i svenska får negativa konsekvenser för skolledarresursen, emedan denna är knuten till bestämmelserna om stödundervisning. Under förutsättning att stödundervisning i svenska, studiehandledning och hemspråksundervisning samtliga ger poäng för skolledarresursen tillstyrker TCO förslaget. Jag har i propositionen om skolans inre arbete (avsnitt 5.4) förordat att varje basresurs på grundskolan skall ge 1,5 poäng, vilket medför en utökning av antalet skolledare. Det föreslagna nya systemet för skolledningens dimensionering innebär totalt en förstärkning av skolledarresursen i grundskolan. Dels minskas skolledarnas undervisningsskyldighet, dels ökar antalet skolledare på grund av det nya systemet för beräkning av kommunens skolpoäng. Den av invandrargruppen föreslagna renodlade resursen för stödundervisning i svenska för invandrarelever i grundskolan medför således i praktiken inte generella negativa konsekvenser för skolledarresursen, då denna kommer att byggas upp på ett annorlunda sätt för grundskolan. Att införa ett nytt system med tillgodoräknande av poäng för avgränsade uppgifter anser jag inte rimligt. Däremot förordar jag att de skolledartjänster som inrättats med stöd av nu gällande bestämmelser skall finnas kvar. Jag finner således TCO:s synpunkter tillgodosedda i detta avseende.

Invandrargruppen har i sin nulägesbeskrivning konstaterat att stödbehoven för invandrarelever i gymnasieskolan totalt har ökat, eftersom allt fler invandrarelever söker in i gymnasiala skolor. De resurser som hittills har ställts till gymnasieskolans förfogande är därför otillräckliga, om invandrarelevernas stödbehov skall kunna tillgodoses.

På grund av remissinstansernas kritik bl. a. mot tidigare begränsade möjligheter för eleverna att upprätthålla hemspråket i gymnasieskolan enbart genom utbyte av B- eller C-språk eller engelska, har jag funnit det angeläget att förorda en större satsning som beräkningsgrund för kommunernas insatser i gymnasieskolan än invandrargruppen föreslagit.

Jag förordar ett statligt bidrag för en satsning på tre veckotimmar per grupp för hemspråksundervisning i stället för av invandrargruppen föreslagna två veckotimmar per grupp. Därutöver bör möjligheten kvarstå att byta ut undervisningen i ett främmande språk mot undervisning i hemspråket. Till detta kommer det av mig i prop. 1975/76: 100 (bil. 10) förordade statliga resurstillskottet om 5 milj. kr. för stödundervisning i svenska för invandrarelever i gymnasieskolan.

Centralorganisationen SACO/SR (SACO/SR) har anfört att den föreslagna resurstilldelningen för stödundervisning i svenska är otillräcklig. Jag vill erinra om att invandrarelever i gymnasieskolan utöver det statliga resurstillskottet om 5 milj. kr. har möjlighet till stöd ur gymnasieskolans ordinarie anslag för stödundervisning. Jag erinrar dessutom om att erfarenheterna av den pågående verksamheten med stödundervisning för invandrarelever i gymnasieskolan är begränsade. Arbetet härmed kom i de flesta kommuner i gång först fr. o. m. vårterminen 1975. Enligt min mening är det således för tidigt att dra någon sådan slutsats som SACO/SR gör av den föreslagna resurstilldelningen för stödundervisning i svenska. Jag förutsätter att SÖ efter sin utvärdering av försöksverksamheten återkommer i denna fråga.

Jag finner således även gymnasieelevernas behov väl tillgodosett genom föreliggande förslag till resurstilldelning. Denna kan tillgodose också de elever, som invandrat vid så sen tidpunkt, att de inte fått del av stödet för invandrarbarnen i grundskolan, liksom dem som invandrat i högstadieåldrarna och för vilka insatserna på högstadiet satts in så sent att de inte har fått avsedd effekt. För dessa ungdomar i gymnasieskolan krävs framför allt en utbyggd stödundervisning i svenska och studiehandledning på hemspråket, liksom introduktionskurser före de egentliga gymnasiestudierna. I invandrartäta kommuner medger resurserna även att s. k. förberedelseklasser eller enspråkiga grupper inom den svenska klassens ram med enspråkig undervisning kan organiseras.

Med hänvisning till ovan anförda kring resursens storlek och användning förordar jag således att invandrargruppens samlade förslag till statsbidragets storlek och fördelning läggs till grund för regeringens och riksdagens beslut med följande undantag. Den genomsnittliga gruppstorleken bör även i förskolan vara fyra barn och veckotimtalet för sådan grupp högst fyra. I förskolan är endast sexåringarna, som omfattas av den allmänna förskolan, berättigade till hemspråksträning. För gymnasieskolan bör hemspråksundervisningen omfatta genomsnittligt högst tre veckotimmar per grupp om fyra elever, dvs. en veckotimme mer än de av invandrargruppen föreslagna. Jag avser att i annat sammanhang föreslå regeringen att det uppdras åt SÖ att i samarbete med socialstyrelsen och Svenska kommunförbundet utarbeta information om verksamheten till vägledning för kommunerna, skolpersonalen, invandrarföräldrarna och eleverna på olika skolstadier.

5.5 Organisation av verksamheten

Förskolan

Invandrargruppens förslag om språkstödjande åtgärder för invandrarbarn i förskoleåldern, i daghem, deltidsgrupper och familjedaghem, har vunnit mycket stor anslutning bland remissinstanserna. Bl. a. socialstyrelsen, SÖ och länsstyrelsen i Blekinge län påpekar att invandrarbarn som vistas i daghem och familjedaghem har stort behov av insatser redan från mycket låg ålder. Invandrarbarn, som vistas hela dagen i en helt svenskspråkig miljö, förlorar mycket snabbt sitt eget hemspråk, vilket kan medföra svåra störningar i deras personlighetsutveckling. Svenska kommunförbundet anser att förslaget om heltidsförskola för invandrarbarn och deltidsförskola redan från fyra års ålder för övriga invandrarbarn bör få gälla som en allmän målsättning, i all synnerhet som betydande svårigheter kommer att föreligga i många kommuner att ordna barnomsorgen enligt invandrargruppens intentioner. Länsstyrelsen i Blekinge län betonar likaledes att förslaget om att invandrarbarn bör erbjudas vistelse i deltidsgrupp från fyra års ålder förutsätter en väl utbyggd barnomsorg. TCO föreslår en skärpning av förskolelagen, så att det blir en rättighet för barn med särskilda behov — dit invandrarbarnen räknas — att erhålla plats i förskola senast från fyra års ålder. Endast undantagsvis under en övergångsperiod accepterar TCO att invandrarbarn placeras i familjedaghem och då i hem från samma språkgrupp.

Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Riksförbundet för personal vid invandrarbyråer, TCO, länsstyrelserna i Stockholms, Blekinge, Göteborgs och Bohus län samt länsskolnämnden i Västmanlands län förordar att enspråkiga grupper bildas i daghem och deltidsgrupper med tvåspråkig personal, förutsatt att sammanhållningen inte drivs så långt att invandrarbarnen isoleras från sina svensktalande kamrater. I andra hand bör ett system med ambulerande hemspråkslärare tillämpas.

Efter samråd med chefen för socialdepartementet ansluter jag mig till invandrargruppens förslag om språkträning för invandrarbarn i daghem och deltidsgrupper. I propositionen om utbyggnad av barnomsorgen föreslås en lagregel, i vilken kommunerna åläggs skyldighet att genom en planmässig utbyggnad svara för omsorgen i daghem, fritidshem och familjedaghem för barn med förvärvsarbetande eller studerande föräldrar. Som familjestödsutredningen påpekar i sitt remissvar kommer därmed antalet invandrarbarn, som från tidig ålder vistas i daghem, att öka och därmed också trycket på att tillgodose dessa barns behov av stimulans för sin utveckling mot en aktiv tvåspråkighet. Hemspråksträningen i heltidsförskolan kan, som invandrargruppen understryker, inte avskiljas som ett särskilt undervisningsmoment. Det är i stället

fråga om en integrerad del av förskolans arbetssätt, som går ut på att stödja den totala personlighetsutvecklingen.

Genom att jag beräknar den genomsnittliga gruppstorleken till fyra barn per grupp möjliggörs i invandrartäta kommuner enspråkiga deltidsgrupper för sexåringarna i den allmänna förskolan, i de fall föräldrar, personal och ansvarigt kommunalt organ finner en sådan organisation lämplig, samt enspråkiga sexårsgrupper i daghemmen under motsvarande tid. I mera invandrarglesa kommuner kan även enstaka förskolebarn genom den lägre gruppstorleken få hemspråksträning integrerad i deltidsförskolan eller daghemmet under dagliga pass. Jag anser att invandrarbarnen måste få täta kontakter med hemspråksläraren, om möjligt varje veckodag som förskolan pågår.

Jag understryker i likhet med invandrargruppen det angelägna i att till heltidsförskolan knyta tvåspråkig personal. Denna personal är, som remissinstanserna framhåller, speciellt viktig för att tillgodose de små barnens behov, när de börjar utveckla sitt egentliga tal. En kraftig satsning måste då ske på att utbilda tvåspråkiga personer för tjänstgöring i daghemsverksamheten.

Genom den i propositionen om utbyggnad av barnomsorgen föreslagna skärpningen av kommunernas skyldighet att anvisa plats i förskola för barn med behov av särskilt stöd för sin utveckling, dit många invandrarbarn enligt lagens definition hör, torde antalet invandrarbarn under sex års ålder öka även i deltidsförskolan. Även för dessa barns behov krävs ett ökat antal tvåspråkiga förskollärare.

Jag förordar följaktligen att av mig föreslagna organisatoriska åtgärder godkännes. Jag avser att i annat sammanhang föreslå regeringen att socialstyrelsen får i uppdrag att i samråd med SÖ utforma riktlinjer för hemspråksträning i den allmänna förskolan och i daghemmen. De synpunkter som redovisats av barnomsorgsgruppen i betänkandet Samverkan i barnomsorgen samt remissyttrandena däröver bör beaktas i detta arbete. Detta uppdrag bör kunna ingå som en del i det arbete med Arbetsplan nr 4 för förskolan, som avser invandrarbarnen, vilket socialstyrelsen beräknar ha slutfört till hösten 1976.

Grundskolan

Invandrargruppen betonar att det är angeläget att invandrarbarnens situation vid övergången från förskola till grundskola blir föremål för särskild uppmärksamhet. Nära samverkan mellan förskola och grundskola blir därför nödvändig. Jag delar Svenska kommunförbundets och skolstyrelsens i Jönköping åsikt att invandrarbarnens stadieövergångar bör behandlas som naturliga delar i de rutiner som utarbetas för samverkan kring barns övergång från förskolan till grundskolan i allmänhet och att särskilda rutiner inte bör tillskapas enbart för invandrarbarnen. I denna fråga hänvisar jag till propositionen om skolans inre arbete

(avsnitt 2.3). Regeringen framhåller där att det bör ankomma på kommunerna att tillsammans med berörda personalkategorier bestämma hur detta samarbete bör utformas. Jag anser det vara av stor vikt att förskolans och skolans personal får möjlighet till viss gemensam fortbildning i invandrarfrågor. Det är nödvändigt att de olika insatser som gjorts i förskolan får en naturlig uppföljning i grundskolan och att grundskolan följer upp förskolans arbetssätt.

Erfarenheterna under de gångna åren har visat det nödvändiga i att varje kommun behandlas som en enhet för sig för att fastställa kommunens totala lärarveckotimmar för stöd- resp. hemspråksundervisning och fördelningen av denna resurs på olika grupper. I kommuner med många invandrarelever har det varit möjligt att tillgodose också enstaka elevers behov i ett rektorsområde med ett visst hemspråk genom att andra undervisningsgrupper gjorts större än beräkningsgrunden och genom att lärartimmarna i hemspråk inte strikt fördelats efter underlaget per språk.

Invandrargruppen föreslår som principiell utgångspunkt att det genomsnittliga antalet elever per grupp i hemspråksundervisning skall vara fyra. Utifrån detta riktmärke kan elevgrupperna ha växlande storlek. Jag anser i likhet med invandrargruppen och flertalet remissinstanser att större elevgrupper än fyra elever bör eftersträvas. Undervisningen för invandrarelever bör kunna föras samman till viss skola/vissa skolor i de kommuner, där detta är praktiskt genomförbart. Detta bör göras för att frigöra resurser, som ger fler elever möjlighet till hemspråksundervisning, och därigenom uppnå största möjliga effekt av den samlade statliga resursen. F. n. deltar enligt SCB:s undersökningar endast 29,5 % av invandrarbarnen i grundskolan i hemspråksundervisningen. Deras antal bör kunna öka genom en effektivare uppsökande verksamhet och information om kommunens skyldighet att anordna hemspråksundervisning och stödundervisning i svenska samt om målen för den svenska invandrarpolitiken. Det kan då även i en del kommuner med ett litet antal invandrarelever bli praktiskt genomförbart att organisera undervisning i hemspråket. I propositionen om skolans inre arbete (avsnitt 2.3), där jag behandlat frågan om elev- och personalgrupperingar, framhålls bl. a. att det är en fördel om skolan, såsom i dag sker, ger elever i olika åldrar tillfälle att arbeta och vara tillsammans. Denna princip torde kunna tillämpas för invandrarelever med samma hemspråk med positiva effekter för eleverna vad gäller sociala och känslomässiga relationer och allmän språkutveckling.

Frågan om den genomsnittliga gruppstorleken är direkt kopplad till invandrargruppens principiella förslag att hemspråksundervisningen bör kunna föras samman till viss skola/vissa skolor i kommunen. Ett sådant sammanförande kan bedömas utifrån olika utgångspunkter. Flera länsskolnämnder och skolstyrelser framför vissa betänkligheter mot princi-

pen. Länsskolnämnderna i Kronobergs, Västmanlands och Örebro län anser att kommunen mycket noga måste kartlägga för- och nackdelar för eleverna vid ett sammanförande av hemspråksundervisningen. En organisation med ambulerande lärare eller sammanförd undervisning får avvägas från fall till fall med hänsyn till elevernas behov och olika lokala förutsättningar. Detta har också framhållits av invandrargruppen. Stockholms skoldirektion påpekar, att tanken att invandrarbarnen utgör en kulturell tillgång för skolan försvinner, om man utvecklar koncentrationen för långt.

De farhågor för en ökad segration, som t. ex. länsskolnämnden i Älvsborgs län anför, motsägs av erfarenheterna från försöksverksamhet med enspråkiga förberedelseklasser i åtskilliga kommuner med många invandrarelever. Inrättandet av förberedelseklasser är alltid en följd av central planering inom kommunen med hela eller del av kommunen som upptagningsområde. Erfarenheterna hittills visar på vissa sociala vinster. Eleverna känner trygghet i språkligt homogena grupper. Enligt min mening får man inte bortse från den sociala isolering, som kan bli följden om invandrarelever sammanförs till viss skola/vissa skolor. Denna isolering torde emellertid kunna överbryggas genom de verksamheter som den föreslagna samlade skoldagen kommer att rymma.

Jag vill understryka att frågan om ett sammanförande av hemspråksundervisningen till viss skola/vissa skolor eller inte måste diskuteras med beaktande av en rad faktorer. Elevens behov måste självfallet alltid stå i förgrunden liksom föräldrarnas synpunkter. Sammanfattningsvis måste frågan om en koncentration av hemspråksundervisningen till viss skola/vissa skolor bedömas med hänsyn till elevernas geografiska, språkliga och åldersmässiga spridning, kommunens totalresurs, lärartillgång och läromedelstillgång samt till schematekniska problem. Beaktas här angivna faktorer, bör hemspråksundervisningen kunna organiseras enligt invandrargruppens förslag.

Vad gäller låg- och mellanstadiet anser invandrargruppen att, även för barn som haft en relativt gynnsam språksituation i förskolan, det är viktigt att koncentrera en relativt stor del av hemspråksundervisningen till lågstadiet. Det är likaså viktigt att finna former för ett väl fungerande samarbete mellan invandrarbarnets svenska lärare och hemspråkslärare. Invandrargruppen har därför skisserat nio modellförslag för hur eleverna kan grupperas i låg- och mellanstadiet. Förslagen utgår från principen att sammanföra hemspråksundervisningen till viss skola/vissa skolor och från att svensklärare och hemspråkslärare arbetar parallellt eller tillsammans i klassen som kompanjonlärare.

De flesta remissinstanserna tillstyrker generellt förslagen. Jag instämmer i vad SÖ anför om att modellförslagen kan vara utgångspunkter för det lokala utvecklingsarbetet och att de bör prövas. Skolstyrelsen i Malmö redovisar bl. a. goda erfarenheter från försök med tvåspråkig

undervisning på lågstadiet och har i årskurs 1 prövat i stort sett samma timplan som invandrargruppen skisserat. Jag delar också skolstyrelsens i Eskilstuna synpunkt, att de föreslagna modellerna för årskurs 1 har den fördelen att eleverna får gå i svensk klass men ändå får den viktigaste undervisningen på sitt modersmål. Eleverna kan i stort sett bilda sammanhållna klasser genom hela grundskolan. Även anordningar som förberedelseklasser kan, såsom SÖ framhåller, övervägas inom ramen för invandrargruppens modellförslag. Länsstyrelsen i Västmanlands län, Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet, finska delegationen, Riksförbundet Hem och Skola, Esternas representation i Sverige, Estniska kommittén, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Göteborgs allmänna skolstyrelse och skolstyrelsen i Malmö uttalar sig för speciella invandrarklasser, s. k. förberedelseklasser eller enspråkiga klasser. Skolstyrelsen i Malmö betonar dock vikten av att aktivt verka för en relativt snabb inskolning av invandrareleverna i vanliga klasser. Länsskolnämnden och länsstyrelsen i Blekinge län, Norrköpings och Gislaveds kommuner och skolstyrelsen i Olofström är kritiska mot enspråksklasser. De först nämnda anser att undervisning i sin helhet på hemspråket, med orienteringsämnen och matematik, torde leda till att olika former av jämkad studiegång måste tillgripas på högstadiet eller att särskilda klasser måste bildas med resp. hemspråk.

Jag anser för egen del att det måste vara kommunerna obetaget att i samråd med de lokala invandrarorganisationerna, invandrarföräldrarna och invandrareleverna organisera undervisningen enligt den modell som är bäst ägnad att tillgodose elevernas allsidiga utveckling och studiesituation. Genom den flexibilitet som möjliggörs, om riksdagen bifaller förslagen i propositionen om skolans inre arbete, vad gäller möjlighet till lokala studiegångar, arbetsenheter, olika undervisningsgrupper samt till att upprätthålla arbetslagsprincipen ges rika möjligheter till lokala variationer. I detta sammanhang är förberedelseklasser och enspråkiga klasser en modell.

Invandrargruppen föreslår att hemspråksundervisningen alltjämt skall vara frivillig för eleverna, medan deltagande i stödundervisning i svenska och studiehandledning på hemspråket är obligatoriskt. Detta förslag accepteras inte av TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Grekiska riksförbundet, Jugoslaviska riksförbundet, skolstyrelsen i Sundsvall, Tvåspråkiga lärares förening och Tvåspråkiga lärare i Stockholm. Nämnda remissinstanser hävdar att hemspråksundervisning skall vara obligatorisk för invandrarelever. Länsstyrelsen i Norrbottens län ställer sig å sin sida tveksam till ett obligatorium för eleverna att delta i stödundervisning i svenska och studiehandledning på hemspråket.

Jag erinrar här om att riksdagen i anledning av prop. 1975: 26 (avsnitt 6.7) beslutat att deltagande i hemspråksundervisning skall vara

frivilligt (InU 1975: 6, rskr 1975: 160). Föredragande statsrådet anför där.

Jag hyser viss förståelse för dem som förordar att hemspråksundervisningen bör vara obligatorisk för eleven. Som jag tidigare har framhållit är väl befästa kunskaper i modersmålet ofta avgörande för många invandrarbarns senare skolgång. Detta är emellertid inte alltid fallet. Erfarenheterna visar nämligen att många invandrarelever vid skolstarten har betydligt bättre kunskaper i svenska än i hemspråket. Många barn har t. o. m. så bristfälliga kunskaper i hemspråket att det kan ifrågasättas om inte hemspråket för dem är ett främmande språk. I sådana fall är det tveksamt om ett obligatorium för eleven skulle vara meningsfullt. Enligt min mening bör deltagande i hemspråksundervisning vara frivilligt och omfattningen av åtgärderna beroende av de berörda barnens och föräldrarnas önskemål härom. Skolan och berörda myndigheter bör dock på ett aktivt sätt sprida upplysning om möjligheterna till undervisning i ursprungslandets språk och kultur. Barnet bör så långt som möjligt kunna få undervisning i sitt hemspråk när barnet och hans föräldrar finner det påkallat.

Jag finner inte skäl att förorda någon ändring av riksdagens beslut i frågan.

Ett tiotal remissinstanser ifrågasätter i samband med modellförslagen invandrargruppens ställningstagande att engelska alltjämt införs som främmande språk i årskurs 3 för invandrarelever. Länsskolnämnden i Östergötlands län ställer frågan om inte invandrargruppens redovisning av tvåspråkighetens dilemma för de yngsta invandrareleverna innebär att ämnets ställning på grundskolans lägre stadier borde omprövas och engelskan flyttas tillbaka till årskurs 5. TCO anser att det bör finnas möjlighet till en tillrättalagd studiegång för de elever, som genom engelskan får sin allmänna språkutveckling komplicerad, samtidigt som ett uppskjutande av ämnet t. ex. till årskurs 7 inte får leda till att möjligheten till fortsatta studier i gymnasieskolan och därefter försvåras. Riksförbundet finska föreningar i Sverige anser att man bör pröva olika senarelagda tidpunkter för engelskundervisningen. Finlandssvenskarnas riksförbund och skolstyrelsen i Eskilstuna föreslår att engelskan införs i årskurs 4. Allmänna skolstyrelsen i Göteborg uttalar att, eftersom invandrargruppen inte presenterar någon lösning på problemet med engelskans ställning, frågan måste ägnas fortsatt uppmärksamhet.

Jag är inte beredd att föreslå någon förändring av engelskans ställning i årskurs 3 i grundskolan utan förordar att en tillrättalagd studiegång tillämpas för de elever, vilkas studiesituation kompliceras genom att ett andra främmande språk införs redan i årskurs 3. Jag avser att i annat sammanhang föreslå att regeringen uppdrar åt SÖ att kartlägga problemet och redovisa vilka åtgärder som kan vidtas för att underlätta engelskstudierna för invandrareleverna.

Försöksverksamheter med finska och samiska som tillvalsämnen pågår i Norrbottens län och med finska som tillvalsämne i Botkyrka kom-

mun. De omfattar ännu bara tillvalet läsåret 1975/76. Någon utvärdering föreligger således inte av dessa försök. Vidare är tillvalssystemet på högstadiet föremål för diskussion, liksom ett reviderat förslag till förändrat språkprogram i gymnasieskolan.

Flertalet remissinstanser finner det därför riktigt att invandrargruppen inte har tagit ställning för en förändring av nuvarande ordning. De anser genomgående att hemspråket bör kunna bli tillvalsämne. Göteborgs kommun hävdar bl. a. att försöksverksamheten med hemspråk som tillvalsämne för invandrareleverna bör öka. SIV föreslår att möjlighet att studera invandrarspråk som tillvalsämne både för invandrarelever och svenska elever bör övervägas.

Jag är inte beredd att förorda en separat lösning av frågan om språktillvalet på högstadiet för invandrareleverna. Jag har i propositionen om skolans inre arbete (avsnitt 2.6) förordat att SÖ erhåller i uppdrag att företa en samlad läroplansöversyn av högstadiet. Denna skulle då också omfatta språktillvalet för invandrarelever. Möjligheten att erbjuda hemspråk som alternativ till franska och tyska bör övervägas i detta sammanhang.

Gymnasieskolan

Invandrargruppen har föreslagit att även invandrarelever i gymnasieskolan i princip bör kunna få undervisning i sitt hemspråk och studiehandledning på detta. De föreslås också kunna få stödundervisning i svenska. Gruppen föreslår att för hemspråksundervisning och studiehandledning på hemspråket tillämpas en organisation med en genomsnittlig gruppstorlek om fyra elever. Inom den totala resursen för hemspråksundervisning bör också på samma sätt som i grundskolan hemspråksundervisning kunna organiseras i mindre grupper än de föreslagna genomsnittliga.

Flertalet remissinstanser instämmer i invandrargruppens principiella förslag till organisation av grupperna. Jag förordar följaktligen att den av invandrargruppen föreslagna organisationen för hemspråksundervisning i gymnasieskolan genomförs.

Invandrargruppen föreslår vidare att möjligheten att läsa hemspråk som alternativ till B- eller C-språk eller engelska skall kvarstå enligt nuvarande regler. Detsamma gäller möjligheten att avlägga särskild prövning i hemspråket enligt gällande bestämmelser, oavsett om gruppundervisning som B- eller C-språk kommit till stånd eller inte. Flertalet remissinstanser tillstyrker också detta förslag. Ett tiotal är kritiska mot att gruppstorleken åtta elever föreslås oförändrad vid tillval av hemspråk. SÖ och Sveriges Finska Lärarförening anser att gruppstorleken bör ändras till fem. TCO och Norrköpings kommun föreslår att den bör vara fyra. Skolstyrelsen i Malmö framhåller att Malmö ännu aldrig kunnat bilda grupper för hemspråksundervisning som B- eller C-språk med

nuvarande bestämmelser om åtta elever per grupp. Socialstyrelsen anser att invandrareleverna måste ges betydligt generösare stöd tills vidare i avvaktan på att en utvärdering görs om effekterna av en större satsning på hemspråksträning i de lägre skolåldrarna nått åsyftad verkan. Finsk-svenska utbildningsrådet, finska delegationen och Riksförbundet finska föreningar i Sverige anser att de finska invandrareleverna borde beredas möjlighet till gymnasiestudier i och på modersmålet, organiserade i tvåspråkiga klasser och i rent finska skolor.

Jag anser i likhet med socialstyrelsen att invandrareleverna t. v. måste ges ett starkare stöd vad gäller t. ex. särskild studiegång, olika elevvårdande insatser och parallellundervisning på hemspråket. Jag är dock inte beredd att föreslå några genomgripande förändringar i fråga om gymnasieskolans organisation för invandrareleverna. Jag har i annat sammanhang aviserat att en utredning bör tillsättas om gymnasieskolans framtida organisation bl. a. enligt principen om återkommande utbildning. Jag anser att invandrarelevernas situation bör beaktas i detta sammanhang. Vidare har gymnasieskolegruppen i en rapport (Ds U 1975: 18) Utbildning m. m. för 16—19-åringar föreslagit åtgärder för att följa ungdomar i nämnda åldersgrupp. För att bättre anpassa gymnasieskolans utbildning till ungdomars önskemål och förutsättningar föreslås, vid sidan av den vanliga gymnasieutbildningen, ett system med kortare yrkesinriktade kurser. Betänkandet remissbehandlas f. n.

Som jag tidigare har anfört (5.4.) bör möjligheten att byta ut B- eller C-språk eller engelska mot hemspråket t. v. behållas. Därvid är informationen till invandrareleverna inför övergången till gymnasieskolan av största betydelse liksom att skolan intar en positiv attityd till hemspråksundervisningen och stimulerar eleverna att välja denna möjlighet att fördjupa kunskaperna i det egna hemspråket. Däremot anser jag mig inte kunna förorda av SÖ m. fl. föreslagna generella sänkning av gruppstorleken från åtta till fem eller fyra elever. De ytterligare resurser, som en generell sänkning av gruppstorleken till t. ex. hälften skulle kräva är betydande. Jag förordar därför att gruppstorleken kvarstår oförändrad i avvaktan på en utvärdering av vad det av mig förordade statliga resurstillskottet kan innebära på gymnasial nivå för invandrareleverna.

Invandrargruppens förslag till extra statsbidrag för stödundervisning i svenska i gymnasieskolan på samma grunder som det extra statsbidrag som f. n. utgår till stödåtgärder för invandrarelever tillstyrks generellt av remissinstanserna. Invandrargruppen föreslår ett belopp på 5 milj. kr. att fördelas fr. o. m. den 1 juli 1976 av SÖ efter ansökan från kommunerna. Jag har i prop. 1975/76: 100 (bil. 10) förordat att det extra resurstillskottet om 5 milj. kr. för stödundervisning i svenska fastställs att utgå från den 1 juli 1976 att fördelas bland de kommuner som ansöker härom hos SÖ. Dessutom bör invandrareleverna liksom nu ha

möjlighet till stöd ur gymnasieskolans ordinarie anslag för stödundervisning.

För att vidga rekryteringen av invandrarungdomar till gymnasieskolan förordar invandrargruppen en förberedande verksamhet med korta introduktionskurser i gymnasieskolan för de ungdomar som inte är förberedda att gå direkt in i det fasta studiesystemet. Sådana kurser föreslås ha kontinuerlig intagning. Övergång till studieväg i gymnasieskolan bör likaledes ske kontinuerligt, när så är praktiskt möjligt. Om det visar sig nödvändigt bör undervisningsspråket vara elevens hemspråk. Deltidsstudier bör kunna bedrivas. Invandrargruppen föreslår att försöksverksamhet med sådana introduktionskurser igångsätts och att kompletterande kurser vid behov anordnas på ferietid på flertalet gymnasieorter och, om möjligt, anordnas vid gymnasieskola med olika studievägar.

SÖ och Botkyrka kommun föreslår att kurserna i princip bör vara ett år. Länsstyrelsen i Norrbottens län anser att de bör utsträckas till ett eller två år. Jag anser för egen del att introduktionskurserna under läsåret bör omfatta lägst 20 veckor i likhet med de 20-veckors yrkesinriktade grundkurser för invandrarungdomar som fullgjort skolplikten och är i åldrarna 16—20 år, vilka bedrivs i tre kommuner, däribland Malmö. Maximalt bör de omfatta 40 veckor, dvs. två terminer. Jag delar invandrargruppens uppfattning att kontinuerlig intagning till kurserna liksom övergång till gymnasieskolan bör kunna tillämpas. Kurserna bör omfatta svenska som främmande språk, samhällskunskap, fackterminologi, studie- och yrkesorientering (syo) och praktisk yrkesorientering i och utanför skolan. Eleverna bör dessutom kunna välja ämne, där behov av kompletterande undervisning föreligger, som är av vikt för att de skall kunna bedriva studierna i gymnasieskolan. Undervisningen bör såvitt möjligt kunna genomföras också på elevens hemspråk inom de ramar som avsatts för gymnasieskolan.

Jag avser att i annat sammanhang föreslå regeringen att SÖ utifrån dessa riktlinjer får i uppdrag att utforma ramtimplaner för och innehåll i introduktionskurser av växlande längd inom ovan angivna minimi- resp. maximiramar samt för kompletterande sommarkurser. Sådana kurser bör snarast och senast fr. o. m. vårterminen 1977 försöksvis anordnas i ett antal kommuner.

Avslutningsvis vill jag i likhet med länsskolnämnden i Östergötlands län framhålla att invandrargruppen inte behandlat frågan om en utvärdering av förskolans och skolans stödinsatser för invandrarbarnens språkutveckling. Jag hänvisar här till de förslag till utvärdering jag förordat i propositionen om skolans inre arbete. Inom denna utvärdering bör invandrarbarnens situation utgöra en väsentlig del.

5.6 Invandrarbarnens situation i specialskolan och särskolan

Invandrargruppen har avgett vissa synpunkter på möjligheterna att förbättra invandrarelevernas undervisningssituation i specialskola och särskola, trots att detta inte legat inom ramen för utredningens direktiv. Invandrargruppen anser likväl att dessa synpunkter bör utgöra riktlinjer för ett fortsatt utvecklingsarbete av resp. huvudman.

Samtliga remissinstanser som tagit upp frågan instämmer i gruppens överväganden. Finsk-svenska utbildningsrådet framhåller att det finns många finska elever i särskolan och att det föreligger särskilda behov av tvåspråkiga lärare i specialskolan/särskolan. Det behövs en både elev- och familjekoncentrerad resurs på grund av familjernas speciella svårigheter.

Efter samråd med chefen för socialdepartementet avser jag att i annat sammanhang återkomma till regeringen i fråga om de insatser som kan behöva göras för att invandrarbarnen i specialskolan och särskolan skall kunna ges bättre möjligheter att erhålla träning och undervisning i sitt hemspråk utifrån sina förutsättningar och speciella behov.

5.7 Personalfrågor

När målen för verksamheterna för invandrarbarnen i förskola, grundskola och gymnasieskola skall förverkligas är den bristande tillgången på personal för hemspråksträning i förskolan och för hemspråksundervisning i ungdomsskolan ett centralt problem. Det råder stor brist på tvåspråkig personal i förskolan. Utbildning till förskollärare och barnskötare på de största invandrarspråken finns f. n. inte. Jag har i prop. 1975/76: 89 om lärarutbildningens dimensionering och lokalisering m. m. föreslagit att sådan utbildning till förskollärare skall starta vårterminen 1977 för 90 studerande. Flera kommuner har svårigheter att rekrytera hemspråkslärare till grundskolan och gymnasieskolan, därför att anställningsförhållandena är nära nog helt oreglerade med undantag för de finska folkskollärarnas, vilkas anställning reglerats genom bestämmelser av den 17 juni 1970. Rekryteringen av hemspråkslärare har hittills skett bland invandrarna själva eller, för de finska lärarnas del, genom Finsk-svenska utbildningsrådets medverkan.

Invandrargruppen förespråkar att en personell samverkan och en ökad integrering på alla plan mellan förskole-, fritids- och skolsektorerna i kommunen bör komma till stånd i arbetet för invandrarbarnen. En sådan personell samverkan utgör också ofta en förutsättning för att erhålla tillräckligt tjänsteunderlag. Även om det kanske inte alltid är möjligt för en och samma person att arbeta över hela detta fält, utan en viss specialisering på olika åldersgrupper bör ske, anser invandrargruppen att hinder inte bör uppställas för en sådan lösning. Således bör

både ur barnens, hemspråkslärarens och kommunens synpunkt en flexibel modell för tjänsteorganisation sökas, som ger möjlighet till ett breddat tjänsteunderlag. Denna inriktning anser invandrargruppen bör styra rekryteringen och utbildningen av tvåspråkig personal för förskolan, grundskolan och gymnasieskolan.

Invandrargruppen understryker också att endast tvåspråkiga personer har förutsättningar att svara för den hemspråksundervisning som avses i dess förslag och att dessa personer bör sökas bland invandrarna själva i Sverige.

För att lösa de problem som finns i fråga om organisationen av tjänster för hemspråksträning i förskolan och hemspråksundervisning i ungdomsskolan anser invandrargruppen att det är nödvändigt att inrätta särskilda, kommunalt reglerade tjänster som hemspråkslärare med kommunerna som huvudmän. Till kommunernas kostnader bör statsbidrag utgå. Genom en sådan fast organisation med kommunalt reglerade tjänster anser invandrargruppen att den nuvarande oklarheten kring anställningsförhållandena kan bringas till en lösning så att tjänsteinnehavarna får trygghet i anställningen samtidigt som de kommunala huvudmännen kan sätta in de personella resurserna, där de bedöms bäst behövas.

I hemspråkslärarens arbetsuppgifter bör, enligt invandrargruppens förslag, kunna ingå att medverka i uppsökande verksamhet, arbeta med hemspråksträning inom förskolan samt med hemspråksundervisning i grundskolan och/eller gymnasieskolan. I likhet med annan pedagogisk personal bör vidare hemspråkslärare delta i skolans konferenser, studiedagar, föräldrakontakter samt övriga sammanträden och möten liksom medverka vid inskrivning av elever, vid prövningar och tillsyn av elever samt i friluftsverksamheten i skolan. Ytterligare föreslås, liksom f. n. sker, hemspråkslärare fullgöra sociala kontaktuppgifter bland invandrarbarnen och -ungdomarna och deras familjer. Bl. a. bör hemspråkslärare delta i uppmärksamma invandrarkvinnornas utbildningsbehov och förmedla kontakter för dessa och för andra, sociala hjälpbehov med ansvariga kommunala organ. Invandrargruppen förutsätter att löne- och anställningsvillkoren för dessa hemspråkslärartjänster blir fastställda i vanlig ordning efter förhandligar.

Ett flertal remissinstanser understryker behovet av en personell samordning mellan förskolan och ungdomsskolan och samordning av insatserna i en uppsökande verksamhet. SÖ och socialstyrelsen anser att hemspråkslärarnas kurativa insatser utgör ett viktigt komplement i det elevvårdande arbetet. Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) framhåller att de skulle bli mycket betydelsefulla för att hjälpa invandrarkvinnorna och invandrarungdomarna. Stockholms och Göteborgs kommuner betonar likaledes de viktiga sociala kontaktinsatser som hemspråkslärarna utför redan i dag och tillstyrker förslaget om en personell samverkan.

När det gäller förslaget om stadieövergripande tjänstgöring för hemspråkslärare är remissinstanserna splittrade. TCO anser det t. ex. angeläget med en personell samverkan men ansluter sig inte till förslaget i övrigt. SACO/SR hävdar att två tjänstetyper bör inrättas för hemspråkslärare, den ena för förskolan och låg- och mellanstadiet och den andra för högstadiet och gymnasieskolan. Huvudinnehållet i tjänsterna bör vara läraruppgifter, medan andra arbetsuppgifter bör avvägas efter förhandlingar. Göteborgs allmänna skolstyrelse betonar att tjänstgöringen bör omfatta förskola—lågstadium resp. mellanstadium—högstadium och/eller gymnasieskola. Sociala centralnämnden i Sundsvall anser att hemspråkstränare bör finnas för förskolan och hemspråkslärare för övriga skolformer, medan skolstyrelsen därstädes finner att den stadieövergripande tjänstgöringen medför uppenbara fördelar. SÖ anser att också tjänstgöring i kommunal vuxenutbildning för invandrare bör kunna påläggas hemspråksläraren.

För egen del anser jag liksom invandrargruppen att inga formella hinder bör föreligga för samma personer att tjänstgöra inom förskolan och samtliga skolstadier. Det torde emellertid sällan behövas, då de orter, där också gymnasieskola finns, i regel kan förutsättas ha ett så stort antal invandrarbarn och invandrarungdomar att underlaget för tjänstgöringen måste delas upp på flera hemspråkslärare.

Av praktiska skäl torde en viss specialisering av hemspråkslärarnas tjänstgöring på olika åldersgrupper vara lämplig såsom också invandrargruppen påpekar. Jag förordar liksom SACO/SR att denna specialisering sker så att förskolan och grundskolans låg- och mellanstadium bildar en helhet för hemspråkslärarnas tjänstgöring och högstadiet samt gymnasieskolan utgör en annan. Härigenom blir det möjligt för ett invandrarbarn att ha samma hemspråkslärare i förskolan och under de tidigare grundskoleåren. Detta är viktigt för barnens känslomässiga och sociala utveckling under de år, då kontinuitet och fasta vuxenkontakter är som mest väsentliga för barn, samtidigt som de alltmer frigör sig från de vuxna. Fasta vuxenkontakter är särskilt nödvändiga för invandrarbarnen som jämsides med sin frigörelseprocess från de vuxna skall finna sin tvåspråkiga identitet.

Med de skilda förutsättningar som föreligger i kommunerna för tjänsteunderlag för hemspråkslärartjänster finner jag att några generella regler för tjänstgöringens förläggning till visst stadium inte kan uppställas. Det måste ankomma på den enskilda kommunen att avväga vilka stadieövergripande tjänstgöringsförhållanden för resp. hemspråkslärare som är mest ändamålsenlig.

Vad gäller hemspråkslärarnas arbetsuppgifter har en del remissinstanser funnit dem vara alltför omfattande. Ett antal remissinstanser har också reagerat mot att hemspråksläraren skall fullgöra sociala kontaktuppgifter. Jag vill understryka att många av de arbetsuppgifter som

invandrargruppen föreslår skall fullgöras av hemspråkslärarna redan i dag ingår i lärares tjänstgöring. Kontaktuppgifter t. ex. i förhållande till elevernas hem betonas i allt lärararbete.

Utöver vanligen förekommande läraruppgifter föreslås att hemspråkslärare skall fullgöra olika elevvårdande uppgifter, av vilka en del ingår i det vidgade sociala ansvar som åvilar alla lärare. Vissa elevvårdande uppgifter blir emellertid mer uttalade för att invandrarbarnens behov skall kunna tillgodoses, liksom de kan vara för andra grupper av barn med behov av särskilt stöd. Det gäller framför allt de uppgifter som invandrargruppen benämnt kurativa. Jag anser emellertid inte uttrycket kurativ vara väl valt. Hemspråkslärarens viktiga roll i den uppsökande verksamheten för invandrarbarnen och deras familjer är främst av förmedlande art. Det handlar således inte om kurativa uppgifter i den betydelse som läroplanssupplementet om skolans elevvård avser för den speciellt elevvårdande personalen. Jag förordar därför att beteckningen socialt kontaktarbete tillämpas för det fördjupade samarbete och de kontakter som hemspråksläraren har att bygga upp med invandrarbarnen och deras familjer.

Förslaget att inrätta kommunalt reglerade hemspråkslärartjänster har fått ett splittrat mottagande bland remissinstanserna. Bland de kritiska till förslaget märks SACO/SR, TCO, de flesta invandrarorganisationerna, skolstyrelserna i Göteborg, Södertälje och Olofström samt sociala centralnämnden i Sundsvall. TCO framhåller med skärpa att förslaget om kommunalt reglerade tjänster står i strid med en enhällig läraropinion och accepterar inte att invandrargruppens förslag föreläggs riksdagen för beslut. Göteborgs allmänna skolstyrelse anser att tjänstekonstruktionen för hemspråkslärarna bör likställas med övriga lärares i grundskolan och gymnasieskolan. Samma sak hävdar de invandrarorganisationer som yttrat sig. Positiva till förslaget är bl. a. SÖ, flertalet länsskolnämnder, AMS, SSK, Stockholms, Borås, Kiruna, Haparanda och Botkyrka kommuner samt skolstyrelserna i Sundsvall och Nybro.

För egen del anser jag att det noga måste övervägas vilka tjänstekonstruktioner som kan svara mot de funktioner som hemspråkslärare skall fylla och hur den personella samverkan mellan de olika stadierna skall kunna underlättas formellt och reellt. Invandrargruppen har därvid funnit att den tjänstekonstruktion som till innehåll och utformning bäst svarar mot de pedagogiska och sociala uppgifter som en hemspråkslärare skall fullgöra är densamma som redan tillämpas inom det kommunala anställningsområdet för t. ex. förskollärare. Jag delar denna uppfattning och förordar invandrargruppens förslag utifrån en helhetssyn på barns och ungdomars behov, utifrån hemspråkslärarnas nuvarande och framtida situation samt utvecklingen mot ett mera decentraliserat beslutsfattande.

Ser man till nuvarande hemspråkslärares anställnings- och tjänstgö-

ringsförhållanden är att märka att de flesta hemspråkslärare som tjänstgör inom grundskolan eller gymnasieskolan har timläraranställning. Endast finska folkskollärare och vissa andra finska lärare har statligt reglerade tjänster av speciellt slag genom bestämmelser meddelade den 17 juni 1970. Regleringen av de finska folkskollärarnas anställningsförhållanden gäller dock enbart för grundskolan. Jag kan inte dela Riksförbundet finska föreningars i Sverige synpunkter att ett genomförande av invandrargruppens förslag ger kommunerna fullmakt att tillsätta personer utan några som helst angivna kvalifikationer för att sköta det ansvarsfyllda och krävande arbetet bland invandrarbarn. Jag finner förslaget vara viktigt både för de barn och ungdomar, som deltar i hemspråksundervisningen, och för de lärare som meddelar hemspråksundervisningen samt för kommunerna själva. Genom kommunalt reglerade tjänster kan hemspråkslärare användas flexibelt. Därmed tryggas också anställningen för dessa.

Ett accepterande av vissa remissinstansers förslag till skilda tjänstekonstruktioner för förskoleområdet och skolområdet skulle innebära att olika statsbidragssystem måste tillämpas för samma pedagogiska verksamhet för invandrarbarn i förskolan å ena sidan och för invandrarbarn och invandrarungdomar i grundskolan och gymnasieskolan å den andra. Tjänstgöringen över stadiegränserna skulle behöva regleras i olika centralt utformade bestämmelser beroende på var vederbörande hemspråkslärare räknades ha sin huvudanställning. Detta skulle medföra betydande olägenheter både för de anställda och för stat och kommun. Det skulle innebära en därtill icke önskvärd detaljreglering som klart motverkar den av remissinstanserna i övrigt tillstyrkta flexibla resursanvändningen. Allt detta skulle ytterst gå ut över möjligheterna att göra stödet för invandrarbarnen mera effektivt och på både kort och lång sikt hämma barnens och ungdomarnas utveckling.

Jag delar invandrargruppens principiella uppfattning att centralt utarbetade bestämmelser skulle motverka syftet med gruppens förslag om den kommunala handlingsfriheten. Jag anser därför att kommunerna utifrån egna bedömningar och värderingar av lämpligheten skall utse innehavare av hemspråkslärartjänst.

Utifrån ovan gjorda ställningstaganden tillbakavisar jag krav på att centralt utfärdade regler skall fastställas av statliga myndigheter för tillsättning, meritvärdering och behörighet för hemspråkslärartjänster. Om den statliga regleringen av tjänsterna, som de finska folkskollärarna omfattas av genom beslut av den 17 juni 1970, skulle omfatta alla invandrarlärare, vilket TCO har krävt, skulle mer än hälften av nu verksamma lärare ställas utanför. Vissa fördelar skulle kunna vinnas för en del av de icke-nordiska hemspråkslärarna, men samtidigt skulle, såsom invandrargruppen framhåller, alla de som inte har reguljär lärarutbild-

ning falla utanför trygghetsramen genom att särskilda regler om behörighet ingår i den statliga regleringen av tjänsterna.

Statliga regler för tillsättning av samt meritvärdering och behörighet för de föreslagna kommunalt reglerade hemspråkslärartjänsterna skall inte ges, eftersom detta ankommer på kommunerna. Emellertid vill jag för sammanhangets skull ange följande allmänna riktlinjer för vad kommunerna enligt min mening lämpligen bör beakta i fråga om hemspråkslärartjänsterna.

Invandrargruppen har angivit inriktningen av de kvaliteter hos den blivande hemspråksläraren som är önskvärda, utifrån dess analys av vad hemspråkslärarens kommande verksamhetsfält innebär. Dessa riktlinjer anger att den personliga lämpligheten är avgörande för insatserna bland invandrarbarnen och invandrarungdomarna och deras familjer. Det är nödvändigt att hemspråksläraren accepteras av och har goda kontakter bland invandrarna själva, eljest kan t. ex. syftet med den uppsökande verksamheten i bl. a. förskolan helt förfelas. Vidare måste språkfärdigheten värderas högt. Hemspråksläraren måste både ha goda kunskaper i svenska språket och utmärkt färdighet i och på minoritetsspråket. Utbildningsbakgrunden måste tillmätas stor vikt. Lärarutbildning och -erfarenhet bör värderas högt, men även annan utbildning och yrkeserfarenhet som ger kunskaper som är väsentliga för arbetsuppgifterna kan vara lika värdefulla. Invandrargruppen finner här inte skäl att ange någon viss utbildningsnivå som minimum. Erfarenhet från arbete med barn och ungdom liksom erfarenhet från arbetslivet bör tillmätas stort värde.

Om dessa riktlinjer följs, bör enligt min mening de hemspråkslärare, som kommunerna utifrån egna bedömningar och värderingar av lämpligheten kommer att anställa, äga sådana personliga kvaliteter, erfarenheter och kunskaper att de utvecklar förmågan till god kontakt med barnen och ungdomarna och deras familjer.

Jag förordar för egen del att kommunalt reglerade hemspråkslärartjänster inrättas för den av mig föreslagna verksamheten. Centrala statliga regler för tillsättning, meritvärdering och behörighet samt anvisningar för urval vid tillsättande av tjänst som hemspråkslärare bör inte utfärdas.

Invandrargruppen föreslår att en särskild ettårig grundutbildning anordnas för de tvåspråkiga personer utan lärarerfarenhet, som vill söka sig till de nya hemspråkslärartjänsterna. Behovet av nyrekrytering uppskattas av invandrargruppen till ca 500 hemspråkslärare. Den särskilda grundutbildningen föreslås dimensioneras för 90 studerande och inledas fr. o. m. höstterminen 1976. Eftersom frågan om grundutbildning av hemspråkslärare rymmer många praktiska problem, föreslår invandrargruppen att det uppdras åt SÖ att i samråd med socialstyrelsen utforma förslag till utbildningen.

Ett betydande antal remissinstanser redovisar betänkligheter mot invandrargruppens förslag. Bland dessa återfinns universitetskanslersämbetet (UKÄ), SIV, SACO/SR och TCO, Sveriges Finska Lärarförening, Finsk-svenska utbildningsrådet, finska delegationen, Riksförbundet finska föreningar i Sverige, Finlandssvenskarnas riksförbund i Sverige, Grekiska riksförbundet samt ett antal kommuner. Jag avser därför med utgångspunkt i invandrargruppens förslag att i annat sammanhang föreslå regeringen att SÖ erhåller i uppdrag att utforma förslag till hemspråkslärarutbildning. Detta bör redovisas så att ett förslag om utbildningen kan behandlas i budgetarbetet för budgetåret 1977/78.

SÖ och ett antal invandrarorganisationer framhåller i sina remissvar att den särskilda utbildningen av tvåspråkiga förskollärare, som föreslås starta vårterminen 1977 för 90 studerande (prop. 1975/76: 89), samt den särskilda utbildning av klasslärare med finska som modersmål, som inletts vårterminen 1975 i Stockholm och höstterminen samma år i Göteborg, bör få anordnas även i fortsättningen. Jag delar denna uppfattning och förordar att nämnda utbildning t. v. anordnas. Vad gäller den särskilda förskollärarutbildningen finner jag det angeläget att dess dimensionering vid behov ökas och att SÖ i samråd med socialstyrelsen och invandrarorganisationerna nära följer denna fråga i samband med att ansökningarna till den första intagningen sker.

Jag föreslår däremot ingen ökad intagning t. v. på den särskilda klasslärarutbildningen för studerande med finska som modersmål. Det bör ankomma på SÖ att bevaka denna fråga i samband med sin utvärdering av denna verksamhet och därefter återkomma i frågan.

Jag vill understryka att det torde dröja viss tid innan de av invandrargruppen föreslagna utbildningsåtgärderna får full effekt. Jag förordar, i enlighet med gruppens förslag, att tvåspråkiga sökande prioriteras vid antagning till lärarutbildning. Det ankommer på antagningsmyndigheten att inom ramen för gällande bestämmelser uppmärksamma att behöriga sökande med minoritetsspråk som modersmål erhåller företräde vid antagning till förskollärar- och klasslärarutbildning.

De nu verksamma hemspråkslärarna har framfört önskemål om fortbildning i olika hänseenden. Remissinstanserna har understrukit detta behov. Invandrargruppen anser att ett fortbildningsprogram bör utformas, som är anpassat till nu verksamma hemspråkslärares behov, inriktat på de arbetsuppgifter som de i framtiden skall fylla. För hemspråkslärare, som har lärarutbildning eller annan högre utbildning, föreslår invandrargruppen att kortare fortbildningskurser anordnas under sommaren 1976 och följande år. För dem, som saknar lärarutbildning eller högre utbildning, bör enligt invandrargruppens förslag ett utbildningsprogram komma till stånd med början sommaren 1976 och fortsätta sommaren 1977. Möjligheter till hemstudier i anknytning till den praktiska verksamheten bör undersökas. Denna grupp nu verksamma hem-

språkslärare kan f. n. uppskattas till ca 700 personer. Därefter bör fortbildningsbehovet behandlas på vanligt sätt. Jag instämmer med remissinstanserna att fortbildningsbehovet är stort och att de av invandrargruppen föreslagna åtgärderna är ändamålsenliga. Jag har därför i propositionen om skolans inre arbete behandlat frågan om fortbildning av lärare och även beräknat medel för denna fortbildning.

Invandrargruppen har också påpekat behovet av särskild fortbildning för tvåspråkig förskolepersonal som ämnar söka sig till de nya hemspråkslärartjänsterna. Jag kommer att i annat sammanhang föreslå regeringen att uppdrag ges till socialstyrelsen och SÖ att i samarbete utifrån de speciella förutsättningar som gäller för förskoleområdet utarbeta förslag till ett särskilt fortbildningsprogram för barnskötare och förskollärare, som vill söka sig till de föreslagna hemspråkslärartjänsterna, samt att återkomma i denna fråga samtidigt med att SÖ framlägger förslag till innehåll och utbildning i en grundutbildning för hemspråkslärare.

Jag förordar att, liksom för förskollärarutbildning och klasslärarutbildning, vid antagning till gymnasieskolans vårdlinje, grenen för barna- och ungdomsvård, samt till specialkurser för utbildning av barnskötare för verksamhet i den kommunala barnomsorgen, behöriga sökande med minoritetsspråk som modersmål erhåller företräde. Detta kan ske inom ramen för s. k. fri kvot. Vidare är det angeläget att sökande med minoritetsspråk stimuleras genom arbetsmarknadsutbildningen att genomgå barnskötarutbildning. Jag kommer således i annat sammanhang att föreslå regeringen att SÖ, socialstyrelsen och AMS erhåller i uppdrag att utarbeta förslag till kvoteringsregler för de tvåspråkiga personer som vill genomgå barnskötarutbildning.

Vad gäller stödundervisningen i svenska anser invandrargruppen att denna liksom hittills bör anförtros svenska lärare, dvs. lågstadielärare, mellanstadielärare eller lärare i läroämnen med intresse och lämplighet för denna arbetsuppgift. Invandrargruppen föreslår ingen förändring av organisationen för denna undervisning. Vidare föreslår gruppen att det bör kunna krävas att lärare, som meddelar stödundervisning i svenska, har genomgått särskild utbildning för denna uppgift. Dessa invandrargruppens förslag och överväganden lämnas utan erinran av nära nog samtliga remissinstanser. SIV och SACO/SR anser att det är angeläget att de lärare som skall undervisa invandrarbarn i svenska har genomgått utbildning i att undervisa i svenska som främmande språk. Länsskolnämnden i Östergötland betonar att med dagens lärarutbildning lågstadielärare och lärare i moderna språk sannolikt har de bästa förutsättningarna att handha undervisningen i svenska som främmande språk.

Jag är för egen del inte beredd att förorda en skärpning av bestämmelserna om vilka lärare som skall anses äga behörighet att handha stödundervisningen i svenska för invandrarbarn. Jag ansluter mig därför

i den delen till invandrargruppens överväganden att denna undervisning liksom hittills bör anförtros svenska lärare, dvs. låg- och mellanstadielärare samt ämneslärare med svenska och/eller moderna språk i sin ämneskombination. Det är angeläget att ta tillvara det intresse som finns bland de svenska lärarna att handha denna undervisning och att inte genom skärpta krav om genomgången kurs i att undervisa i svenska som främmande språk, såsom SIV och SACO/SR förordar, undandra undervisningen befintliga lärarresurser. Jag ansluter mig därför till SÖ:s uttalande att gällande bestämmelser bör kunna tillämpas vid tillsättning av tjänst, i vilken ingår skyldighet att meddela stödundervisning i svenska, och att särskild vikt bör kunna tillmätas genomgången kurs i svenska som främmande språk utan att kompletterande anvisningar för meritvärdering behöver utfärdas.

Jag finner det vidare angeläget att fortbildningskurser och annan utbildning i att undervisa i svenska som främmande språk kommer till stånd i större omfattning. Möjligheterna att anordna tillvalskurser i att undervisa i svenska som främmande språk inom klasslärarutbildningen vid flera lärarhögskolor än f. n. bör undersökas. I detta sammanhang bör erfarenheterna från de kurser i svenska för invandrarundervisning som pågår vid flera universitet kunna tillvaratas och vidareutvecklas.

Det är viktigt att lärarkandidaterna erhåller tillräcklig information om samt generellt uppmärksammas på de behov som föreligger av lärare för stödundervisning i svenska för invandrarbarn och ungdomar. Jag instämmer också med Göteborgs allmänna skolstyrelse som understryker att då många blivande lärare väntas komma i kontakt med invandrarproblem, invandrarkunskap bör ingå i utbildningen på samtliga linjer vid lärarhögskolorna och på förskoleseminarierna. Jag har i direktiven till 1974 års lärarutbildningsutredning framhållit, att de sakkunniga bör ägna särskild uppmärksamhet åt denna fråga.

Det ankommer på SÖ att fortlöpande kartlägga vilka behov av särskild fortbildning liksom reguljär fortbildning som föreligger bland berörda lärargrupper.

Socialstyrelsen, SACO/SR, Sveriges Finska Lärarförening och Göteborgs allmänna skolstyrelse har framhållit att elevvårdspersonalens fortbildningsbehov inte behandlats i tillräcklig utsträckning. Jag är av den åsikten att i den satsning på fortbildning som jag förordar i propositionen om skolans inre arbete bör kunna rymmas också fortbildning om invandrarelevernas situation och problem för all skolpersonal som en integrerad del av skolans inre arbete.

5.8 Läromedel

Invandrargruppen finner det angeläget att åtgärder vidtas för att trygga tillgången på läromedel från de olika utvandringsländerna för förskolans, grundskolans och gymnasieskolans behov, att utvecklingsar-

bete utförs och att staten tar ansvaret härför. De flesta remissinstanserna, däribland socialstyrelsen, SÖ, statens institut för läromedelsinformation, SIV, LO, TCO, Sveriges allmänna biblioteksförening, Svenska bokförläggareföreningen samt ett antal kommuner och invandrarorganisationer, instämmer i dessa invandrargruppens överväganden. Bl. a. litteratur på hemspråket är av stort värde för barn på alla skolstadier. Böcker som beskriver livet och kulturen i hemlandet kan bidra till att medvetandegöra och lösa de konflikter eleverna upplever i majoritets- och minoritetskulturens världar.

Invandrargruppen föreslår att statens insatser sker på två olika sätt,

dels i form av ett bidrag till kommunerna per barn/elev avsett att täcka vissa kostnader för inköp m. m. av läromedel i hemspråk eller annan undervisning om ursprungslandet,

dels i form av ett statligt stöd till en riksinstitution med uppgift att skaffa fram erforderliga läromedel åt kommunerna samt eventuell service till andra organ i samhället som engagerar invandrare.

Statens institut för läromedelsinformation framhåller att frågan om en sådan rikscentral för läromedel åt invandrare snarast måste bli föremål för överväganden samt att frågan är av den övergripande karaktären, att det bör föranleda regeringen att ta ansvar för att den utreds. TRU uttrycker däremot sin tvekan inför att inrätta ytterligare organ på läromedelsområdet och anser att det bör undersökas, om inte någon befintlig institution kan påta sig uppgiften. Länsskolnämnden i Stockholms län delar denna uppfattning och avstyrker den föreslagna rikscentralen som ett särskilt organ. Länsskolnämnden föreslår att den ingår i den verksamhet som bedrivs av statens institut för läromedelsinformation.

För egen del anser jag att anskaffandet av läromedel inom hemspråksundervisningen, liksom inom skolväsendet i övrigt, är en kommunal angelägenhet. De statliga myndigheterna, främst SÖ, socialstyrelsen och statens institut för läromedelsinformation bör kunna medverka med rådgivning, när det gäller läromedel i hemspråksundervisning.

Med hänsyn till de varierande behoven i kommunerna att tillgodose invandrarbarnen i förskolan med kulturella material från ursprungsländerna föreslår invandrargruppen att folkbiblioteken utnyttjas som kommunal central för distribution till förskolan av behövligt material, dvs. förskolan lånar material i stället för att själv anskaffa och behålla det. Invandrargruppen framhåller att en sådan modell ekonomiskt synes vara mer tillfredsställande, förutom att varje förskola under den period den behöver ett visst material då kan utnyttja ett mer fullödigt sådant. Genom samarbete biblioteken emellan kan även invandrarbarn tillhörande invandrarminoriteterna bättre garanteras tillgång på lämpligt material.

De remissinstanser som har tagit upp denna fråga tillstyrker invandrargruppens överväganden. För egen del finner jag det angeläget att

kommunerna uppmärksammar de möjligheter till samarbete mellan hemspråksundervisningen och folkbiblioteken samt skolbiblioteken, som föreligger.

Med hänvisning till av riksdagen fattade beslut (prop. 1975: 20, KrU 1975: 12, rskr 1975: 201) om nya former för bidrag till lokal biblioteksverksamhet är jag emellertid inte beredd att i detta sammanhang ta upp frågan om en samordning av skolbiblioteket med kommunernas allmänna bibliotek.

I fråga om etermediernas möjligheter att distribuera program och material för invandrarbarnens hemspråksträning och känslomässiga, sociala och kulturella upplevelser av ursprungslandet hänvisar jag till prop. 1975/76: 110 om radio och television i utbildningsväsendet, vilken behandlar också invandrarbarnens situation i samband med förslagen kring förskoleverksamheten.

5.9 Information

En förutsättning för att de insatser som statsmakterna beslutar om skall bli till gagn för invandrarbarnen i förskolan och ungdomsskolan är, att en fortlöpande informationsverksamhet till invandrarfamiljerna och alla som berörs av verksamheten bedrivs om de bestämmelser som gäller och hur de kan förverkligas. Jag betonar i likhet med invandrargruppen och vissa remissinstanser att information om invandrarundervisningen och utbildning i invandrarfrågor för kommunens förtroendevalda och för dem som arbetar inom förskolan och skolan är väsentlig för hur framgångsrik verksamheten för invandrarbarnen skall kunna bli. Som jag tidigare har framhållit bör också en vidgad orientering om invandrarnas bakgrund och situation och om de särskilda åtgärder som vidtas för dem ingå i utbildningarna för dem som studerar med sikte på att arbeta inom förskolan eller skolan.

Jag har i tidigare avsnitt tagit upp frågan om uppsökande verksamhet för invandrarbarn och om kontakten med invandrarföräldrarna. Genom den av invandrargruppen föreslagna socialt kontaktskapande funktionen i hemspråkslärarens arbete bör möjligheter kunna skapas för att invandrarföräldrar skall kunna få nödvändig information genom kommunernas försorg. Jag understryker liksom nämnden för samhällsinformation att möjligheter också ges att komplettera den av invandrargruppen föreslagna informationen från hemspråkslärarna till invandrarfamiljerna genom information via andra kanaler, samt genom invandrarnas egna organisationer och tidningar och genom Hem och Skola-föreningar. Viktigt är också att information ges i skolan via hemspråkslärarna till de svenska barnen om invandrarbarnens hemland och dess kultur, något som SÖ starkt betonar.

Invandrargruppen föreslår att centralt utarbetat material bör ställas

till kommunernas förfogande på olika invandrarspråk för att underlätta informationen och att det bör uppdras åt berörda myndigheter att utarbeta ett dylikt material. Samtliga remissinstanser tillstyrker att så sker och framhåller värdet av ett sådant centralt material som komplement till det som kommunerna själva arbetar fram. Det bör uppdras åt socialstyrelsen och SÖ tillsammans med SIV och företrädare för kommunförbunden att utarbeta ett centralt informationsmaterial.

Invandrargruppen har också föreslagit att särskild information skall lämnas om de ställningstaganden för invandrarbarnens undervisning som kan bli följden av dess överväganden. Jag finner det angeläget att en sådan särskild information om riksdagens ställningstaganden delges kommunerna och de organ, som kommer i kontakt med invandrare, personalen i förskolan och ungdomsskolan, invandrarnas egna organisationer samt invandrarfamiljerna direkt. SÖ bör därför erhålla i uppdrag att dra upp riktlinjerna för denna särskilda information i samråd med nämnden för samhällsinformation, SIV och socialstyrelsen.

Jag har i prop. 1975/76: 100 (bil. 10 s. 192) under anslaget D1 Skolöverstyrelsen beräknat sammanlagt 1 milj. kr. för information om föreliggande förslag samt om förslagen i prop. 1975/76: 39 om skolans inre arbete.

Samarbete med utvandrarländer

Invandrargruppen har redogjort för det utbildningssamarbete som nu förekommer med Finland och Jugoslavien. Samarbetet och utbytet av information, som sker i Finsk-svenska utbildningsrådet och i den svensk-jugoslaviska samarbetsgruppen, har av invandrargruppen bedömts ge positiva resultat för invandrarelevernas utbildningssituation och för kulturutbytet i övrigt. Gruppen har därför föreslagit att utbildningssamarbetet med resp. länder bör fortsätta och även utvidgas till andra länder, som representeras av större grupper av invandrare i Sverige, t. ex. i de former som samarbetet nu sker med Jugoslavien. Invandrargruppens förslag har i denna del lämnats utan erinran av remissinstanserna.

Jag finner för egen del att samarbetet i båda de nämnda samarbetsorganen varit värdefullt. Finsk-svenska utbildningsrådet, som nu verkat i snart ett decennium, har bl. a. tagit initiativ till förbättringar av hemspråksundervisning, lärarrekrytering och fortbildning. Samrådsgruppen med Jugoslavien har arbetat i fyra år och har gett upphov till bl. a. studieplaner för hemspråksundervisningen.

Jag anser i likhet med invandrargruppen att utbildningssamarbetet bör fortsätta och vidareutvecklas, så att samarbete även kan upprättas med andra länder, som här representeras av ett större antal invandrare. I vilka former samarbetet skall äga rum bör dock, enligt min mening, avgöras från fall till fall efter överenskommelse mellan berörda länder och Sverige.

5.10 Kostnadsberäkningar

Invandrargruppen bedömer i sina kostnadsberäkningar att ca 40 % av invandrarbarnen i grundskolan kommer att utnyttja sin rätt till hemspråksundervisning. Andelen invandrarbarn i förskolan som kommer att begära hemspråksträning beräknas utgöra 50 % av det totala antalet invandrarbarn. Motsvarande andel i gymnasieskolan har uppskattats till ca 25 %.

Det statliga bidraget för att täcka personalkostnaderna för hemspråksundervisningen beräknar invandrargruppen med utgångspunkt i ett räkneexempel med en lärartjänst om 30 timmar i direkt arbete med barn, varav två timmar per vecka avsätts för socialt kontaktarbete, till totalt 88,5 milj. kr. i 1975 års löneläge. Detta belopp motsvarar en kostnad av 2 236 kr. per deltagande invandrarbarn/-elev per år. I schablonbidraget bör enligt gruppens mening inräknas ett belopp om 75 kr. per deltagande elev och år för att underlätta läromedelsförsörjningen för hemspråksundervisningen.

Schablonbidraget till kommunerna skulle således med invandrargruppens förslag uppgå till 2 311 kr. eller avrundat till 2 300 kr. per deltagande invandrarbarn och år.

Den angivna totalkostnaden innebär en fördubbling i jämförelse med kostnaderna för motsvarande hemspråksundervisning i grundskolan år 1974/75, vilka uppgick till 40,7 milj. kr.

Invandrargruppen anser att ett särskilt förslagsanslag bör tillkomma för att täcka kostnaderna för hemspråksträningen i förskola och hemspråksundervisningen i grundskola och gymnasieskola. Gruppen föreslår att SÖ och socialstyrelsen bör få i uppdrag att i samarbete följa verksamheten, lämpligen genom förskoledelegationen.

Invandrargruppen räknar med ett i huvudsak oförändrat resursutnyttjande för stödundervisning i svenska i grundskolan. Gruppen beräknar kostnaderna härför till ca 49,5 milj. kr. och föreslår att de liksom f. n. belastar grundskoleanslaget.

För stödundervisning för invandrarelever i gymnasieskolan föreslår invandrargruppen att SÖ för 1976/77 erhåller sammanlagt 5,0 milj. kr. att fr. o. m. 1976/77 fördelas efter ansökan från kommunerna.

Invandrargruppen anser att den del av anslaget för särskilda åtgärder på skolområdet, som f. n. används till undervisning för invandrare, bör kunna reduceras genom invandrargruppens förslag till resursförstärkning. Den del av anslaget som är att hänföra till elevvård och fritidsverksamhet bör dock fortfarande utgå. Därvid bör, enligt invandrargruppens överväganden, i första hand fritidsverksamhet för invandrarbarn prioriteras, eftersom i de föreslagna arbetsuppgifterna för hemspråkslärare också ligger socialt kontaktarbete av betydande omfattning.

Bidraget till invandrarbarn inom detta anslag uppgår enligt gruppen läsåret 1975/76 till ca 3,9 milj. kr.

Invandrargruppen föreslår att särskilda informationsinsatser om riksdagens ställningstagande till gruppens förslag genomförs. Dessa informationsinsatser har kostnadsberäknats till 0,5 milj. kr. och föreslås av gruppen genomföras budgetåret 1976/77.

För fortbildningsinsatser beräknar gruppen en fortbildningskurs under två somrar för hemspråkslärare med tidigare lärarutbildning för 240 lärare per år till en kostnad på 614 000 kr. per år. Kurserna föreslås genomföras somrarna 1976 och 1977. Fortbildningskurs för hemspråkslärare utan lärarutbildning med ett antal av 100 lärare per år under tre somrar föreslås anordnas fr. o. m. sommaren 1976. Sådan kurs beräknas kosta 265 000 kr. år 1976, 530 000 kr. år 1977 och 265 000 kr. år 1978.

De flesta remissinstanserna som yttrat sig över kostnadsberäkningarna tillstyrker det schablonmässiga statsbidragets konstruktion. Ett antal remissinstanser framhåller dock att schablonbeloppet måste anses för lågt räknat och förutsätter att bidragsbeloppet fortlöpande anpassas till utvecklingen i fråga om löner och andra personalkostnader, som arbetsgivaren har att bestrida.

För egen del förordar jag att ett statligt bidrag bör utgå fr. o. m. budgetåret 1977/78 för att täcka kostnader i samband med de särskilda insatser för invandrarbarnen som jag i det föregående har föreslagit. Vid samma tidpunkt bör bidrag till hemspråksundervisning i grundskolan enligt förordningen (1958: 665, omtryckt 1973: 356, ändrad senast 1975: 888) om statsbidrag till driftskostnader till det allmänna skolväsendet upphöra att gälla. Liksom utredningen och flertalet remissinstanser anser jag att det statliga bidraget bör utgå i form av en schablon till kommunerna. Antalet schablonbidrag blir beroende av det antal invandrarbarn som deltar i hemspråksträning i den allmänna förskolan för sexåringar samt hemspråksundervisning i grundskola och gymnasieskola. Vid mina beräkningar av de statliga kostnaderna för detta bidrag till kommunerna har jag utgått från att andelen invandrarbarn som kommer att delta i verksamheten motsvarar den av gruppen uppskattade. Som beräkningsgrund för den del som avser den allmänna förskolan för sexåringar bör emellertid gälla fyra timmar per vecka i grupp om fyra barn. Jag har använt samma beräkningsgrund vad gäller grundskolan. För gymnasieskolans del har jag, som tidigare har framgått, utgått från tre veckotimmar i grupp om fyra elever. Detta betyder att totalt ca 30 000 timmar per vecka kan ställas till förfogande för hemspråksundervisning.

Med hänsyn till kostnader både för personal och läromedel har invandrargruppen utifrån olika beräkningar föreslagit ett schablonbidrag på 2 300 kr. per deltagande invandrarbarn och år. Gruppens beräk-

ningar grundades bl. a. på löneläget 1975 och då gällande lönekostnadspålägg.

Jag finner storleksordningen på det föreslagna bidraget i huvudsak väl avvägt. Med hänsyn till löneutveckling m. m. bör det föreslagna schablonbeloppet emellertid årligen justeras. Jag är därför inte nu beredd att exakt ange beloppets storlek utan avser att inför budgetåret 1977/78 återkomma till regeringen med förslag härom. Riksdagen bör då få möjlighet att ta ställning till den närmare utformningen av statsbidragssystemet. Kommunerna bör dock kunna planera verksamheten med utgångspunkt i ett schablonbelopp per elev, enligt vad jag tidigare anfört.

I vissa områden kan det visa sig att kommuner behöver samverka för att lämpligen kunna erbjuda invandrarbarn den verksamhet som eftersträvas. Om en samverkan mellan kommuner på så sätt kommer till stånd, bör den kommun, som ansvarar för verksamheten, direkt från staten uppbära det bidrag som annars skulle ha tillfallit annan kommun. Vederbörande kommuner bör därefter överenskomma om kostnadsfördelningen.

Kostnaderna för den av mig nu föreslagna verksamheten kan med de förändringar i invandrargruppens beräkningsgrunder som jag har angett uppskattas till ca 70 milj. kr. Till detta belopp kommer andra insatser, t. ex. i form av stödundervisning i svenska, vars kostnader enligt arbetsgruppen uppskattas till ca 50 milj. kr. Mina förslag innebär en ny satsning på verksamhet i förskola och gymnasieskola. Jag vill erinra om att kostnaderna för studiehandledning på hemspråk och stödundervisning i svenska i grundskolan under loppet av flera år har beräknats till 21 milj. kr. Kostnaderna för undervisning i hemspråk och studiehandledning på hemspråk har uppskattats till ca 40 milj. kr. Trots detta utnyttjas inte alla möjligheter att ge invandrareleverna ett särskilt stöd. Med mina förslag i det föregående om kommunernas skyldighet att anordna hemspråksundervisning, om reglerade löne- och anställningsförhållanden och satsning på utbildning, som jag i det föregående förordat, bör insatserna för invandrarbarnen i denna skolform väsentligen kunna ökas.

Till de angivna kostnaderna kommer även de av mig i andra sammanhang föreslagna nya insatserna om stöd för invandrarbarn. Jag vill här peka på de medel för stödundervisning för invandrarelever i gymnasieskolan med 3,4 milj. kr. som jag förordat för läsåret 1976/77 (prop. 1975/76: 100, bil. 10) och fortbildning av hemspråkslärare med 0,9 milj. kr. (prop. 1975/76: 39). Jag vill också erinra om att jag har föreslagit särskilda informationsinsatser i samband med genomförandet av mina här framlagda förslag.

Beträffande användningen av anslaget Särskilda åtgärder på skolområdet vill jag erinra om att jag i propositionen om skolans inre arbete

m. m. har föreslagit att anslaget fr. o. m. läsåret 1978/79 skall ingå i den av mig föreslagna s. k. förstärkningsresursen. Jag finner därför inte skäl att nu föreslå någon ändring i de bestämmelser som reglerar användningen av detta anslag.

5.11 Genomförande

Invandrargruppen föreslår att reformerna för undervisningen av invandrarbarn generellt skall träda i kraft den 1 juli 1977. Vissa personalutbildningsåtgärder föreslås vidtas redan under år 1976 (prop. 1975/76: 39). Stödundervisningen i svenska i gymnasieskolan bör kunna utvidgas redan fr. o. m. den 1 juli 1976 (prop. 1975/76: 100, bil. 10).

Liksom remissinstanserna ansluter jag mig till förslaget om tidpunkten för reformernas ikraftträdande för invandrarbarnens undervisning. Jag förordar följaktligen att de genomförs från den 1 juli 1977. Fortbildning dels för hemspråkslärare med lärarutbildning, dels för dem som saknar sådan utbildning, för vilken jag har äskat medel i propositionen om skolans inre arbete, har jag förordat skall påbörjas den 1 juli 1976.

I likhet med SÖ finner jag att tidpunkten för att igångsätta en grundutbildning för hemspråkslärare måste senareläggas. Utifrån i avsnitt 5.7 föreslagna uppdrag till SÖ att utarbeta förslag om en sådan utbildning anser jag att en grundutbildning till hemspråkslärare kan påbörjas först höstterminen 1977.

Familjenämnden i Borås och sociala centralnämnden i Botkyrka uttalar farhågor att bristen på tvåspråkig personal kommer att utgöra ett hinder för att genomföra reformen för invandrarbarnens undervisning redan den 1 juli 1977. Jag instämmer i att bristen på hemspråkslärare är en försvårande faktor, när det gäller att samtidigt över hela landet genomföra reformen i alla delar. Likväl anser jag att en övergång till det av invandrargruppen föreslagna statsbidragssystemet och till en tillämpning av de förordade riktlinjerna för verksamheten bör ske så snabbt som möjligt med hänsyn till berörda barn och ungdomar samt lärarpersonal. Jag bedömer att kommunerna ges tillräckligt lång planeringstid för att kunna organisera verksamheten efter de ändrade förutsättningarna. Genom intensifierade kontakter med invandrarorganisationerna, och i vissa fall invandrarnas ursprungsland, torde ytterligare lärare kunna rekryteras. Genom att en tryggad, kommunalt reglerad anställning som hemspråkslärare kan erbjudas fr. o. m. den 1 juli 1977 bör detta underlättas.

Invandrargruppens förslag till övergångsanordningar vad gäller de finska förskollärarnas anställningsförhållanden, reglerade enligt bestämmelser den 17 juni 1970, har mötts av stark kritik från Finsk-svenska utbildningsrådet och Riksförbundet finska föreningar i Sverige. Finsk-svenska utbildningsrådet varnar för de olyckliga konsekvenser som ett

upphävande av bestämmelserna redan med utgången av juni 1976 kan få. Att nu ändra grunderna skulle i praktiken betyda att många finska invandrarbarn skulle bli utan lärare hösten 1976. Jag delar utbildningsrådets farhågor och anser i likhet med detta, att nämnda bestämmelse av den 17 juni 1970 bör gälla t. o. m. utgången av juni månad 1977. Därefter bör en övergång ske till det nya systemet med kommunalt reglerade tjänster. Jag ansluter mig till riksförbundets och invandrargruppens uppfattning att de lärare som erhållit extra ordinarie tjänster vid grundskolan bör få behålla dessa, så länge organisatoriskt underlag föreligger. Möjlighet bör dock finns för dem som så önskar att övergå till kommunalt reglerad tjänst fr. o. m. den 1 juli 1977.

Riksförbundet har tidigare i skrivelse den 11 maj 1974 också föreslagit att den ämnesteoretiska behörigheten skall förändras, så att det skulle krävas 60-poängs utbildning i finska för inträde till ämneslärarlinje vid lärarhögskola. SÖ har i ämbetsskrivelse den 7 januari 1976 avstyrkt detta förslag. Jag finner i likhet med SÖ ej skäl att höja kraven bl. a. med motiveringen att den nya normalstudieplanen för grundkurs AB 1 i finskugriska språk (inriktning på finska) resp. finska förutsätter förkunskaper, som dokumenterats genom skolbetyg och/eller diagnostiska prov. SÖ anser därför att en genomgången grundkurs med dessa förkunskapskrav bör ge bättre språkfärdighet för den som ämnar bli lärare. Vidare är antalet lärartjänster med finska som undervisningsämne ytterst få. Då läraren har utbildning i tre ämnen, har han också möjlighet att erhålla tjänst i tvåämneskombinationer, vilket gör att det blir lättare att få tjänst. Lärare har därför oftast sin tjänst i de övriga två ämnena med finska som stödämne.

Jag finner ej heller skäl att öka intagningen av lärarkandidater, då det hittills inte funnits tillräckligt med sökande till utbildningen vid lärarhögskola. F. n. utbildas ett fåtal lärare per termin (3—5 st.).

6 Hemställan

Med hänvisning till vad jag har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att

1. godkänna de riktlinjer för hemspråksträning i förskola och hemspråksundervisning i grundskola och gymnasieskola som jag har förordat i det föregående,
2. godkänna de grunder för bidrag till kommunernas hemspråksundervisning som jag har förordat.

---

7 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga det förslag som föredraganden har lagt fram.

Innehållsförteckning

Propositionen 1
Propositionens huvudsakliga innehåll 1
1 Inledning 3
2 Gällande bestämmelser och föreliggande förslag till ändrade bestämmelser 4
3 Invandrargruppen 12
3.1 Utgångspunkter 12
3.2 Avgränsningar och riktlinjer 13
3.3 Uppsökande verksamhet 15
3.4 Resursens storlek och användning 16
3.5 Organisation av verksamheten 18
3.6 Invandrarbarnens situation i specialskola och särskola 23
3.7 Personalfrågor 23
3.8 Genomförande 26
3.9 Läromedel 26
3.10 Information 27
3.11 Kostnadsberäkningar 28
3.12 Expertgruppen för vissa zigenarfrågor 32
4 Remissyttranden 33
5 Föredraganden 72
5.1 Inledning 72
5.2 Avgränsningar och riktlinjer 78
5.3 Uppsökande verksamhet, planering, m. m. 82
5.4 Resursens storlek och användning 84
5.5 Organisation av verksamheten 91
5.6 Invandrarbarnens situation i specialskolan och särskolan 100
5.7 Personalfrågor 100
5.8 Läromedel 109
5.9 Information 110
5.10 Kostnadsberäkningar 112
5.11 Genomförande 115
6 Hemställan 116
7 Beslut 116

NORSTEDTS TRYCKERI STOCKHOLM 1976 760208